МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО МОЛОДИХ УЧЕНИХ, АСПІРАНТІВ,
СТУДЕНТІВ ІДГУ

БУДЖАЦЬКИЙ ФРОНТИР У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Ізмаїл
2021

Буджацький фронтир у дзеркалі сучасної гуманітаристики. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Буджацький фронтир у дзеркалі сучасної гуманітаристики» (26 листопада 2021 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2021. 210 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Я.В. Кічук,
доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Циганенко Л.Ф. – *доктор історичних наук, професор, проректор з наукової роботи ІДГУ*

Шавловська Т.С. – *кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов ІДГУ*

Шевчук Т.С. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства, слов'янських мов і світової літератури ІДГУ*

Олейнікова Г.О. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології ІДГУ*

Рябушко С.О. – *кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології та методики навчання іноземних мов ІДГУ*

Лузанова Л.В. – *викладач кафедри романо-германської філології та методики навчання іноземних мов ІДГУ*

Затверджено на засіданні Вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 23.12.21 р.)

UNICHECK

Тексти публікацій були перевірені за допомогою системи пошуку ознак плагіату Unicheck в рамках проекту підтримки наукових університетських видань.

© ІДГУ, 2021
© Автори

ЗМІСТ

ЕТНОСИ БУДЖАЦЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ: ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА

Viorel-Romus Laiu. Нові опубліковані матеріали про монастир Секу, повіт Неамц *(англ.)*..... 5
Dumitru-Ionut Stiglet. Попередній технологічний опис кераміки пізньої бронзової доби (культура Ноуа) в археологічних пам'ятках округу Ботошані *(англ.)*..... 15
Anton Traian. Значення археологічної бібліотеки у мікрорегіональному дослідженні кам'яних артефактів. Тематичне дослідження: Неолітичні та енеолітичні знахідки з западини Neamț-Topliţa *(англ.)*..... 23
Олексій Ільїн. Особливості політики радянської влади щодо євреїв (на матеріалах Ізмаїльської області 1944-1954 рр.)..... 35
Валентина Кірсанова. Потенціал використання відновлювальної енергетики Буджацького степу..... 41
Володимир Кубякін. Історія німецької колонії Кацбах-Лужанка *(рос.)*..... 45
Олександр Михайлов. До питання про конкубінат у приватному праві Стародавнього Риму..... 51
Світлана Паламарчук. Епіграфічні пам'ятники дунайсько-понтійського регіону у середньовізантійський період *(рос.)*..... 55
Олександр Прігарін, Віталій Барвіненко. Татарбунарське повстання у сприйнятті білої еміграції Європи: газета «День» та її репортажі..... 64
Раїса Шишкіна. Обличчя Ізмаїльщини початку XX ст.: бургомістр Иосиф Славич *(рос.)*..... 68

УКРАЇНСЬКА ТА НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ БУДЖАЦЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

Марина Берестецька. Мовні засоби актуалізації гендерної складової у текстах газети «Роден край»..... 77
Марина Іванова. Емоційні вигуки української та румунської мов як полісемічні слова-універби..... 82
Андрій Колесников. Мультидисциплінарність як методологічна основа дослідження мов полілінгвального південнобессарабського ареалу..... 87
Ольга Кудінова. Ізмаїл у дискурсі франкомовних швейцарських колоністів Бессарабії..... 97
Людмила Лузанова. Засоби вторинної номінації у фольклорі придунайських країн (на матеріалі німецькомовних казок та міфів)..... 102
Галина Олейнікова. Лексико-семантичні аспекти топоніміки Буджацького регіону..... 107
Тетяна Шиляєва. Стилістичні особливості Дунайського туристичного дискурсу *(англ.)*..... 111

ЕСТЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ МИТЦІВ ПРИДУНАВ'Я

Wolfgang Weitlaner. Туристичний потенціал Бессарабії *(нім.)*..... 115
Олена Берестецька. Фейсбук-сторінки як інструмент презентації етносоціуму бессарабських болгар..... 122
Тетяна Вдовенко. Звичаї і традиції Буджацького регіону *(англ.)*..... 126
Нікола Караіванов. Про перше відзначення дня св. Івана Рильського як шкільного та суспільного свята, сьогодні Дня народних будителів *(болг.)*..... 130
Олена Меньшикова. Символічна варіативність у текстовому оформленні рушників Бессарабських німців..... 134
Вікторія Мітєва. Похоронні звичаї, обряди та вірування народів півдня Бессарабії..... 138
Галина Райбедюк. Регіональні маркери творів для дітей ізмаїльської поетеси Таміли Кібкало..... 145
Тетяна Шевчук. «In media vivere barbaria»: дельта Дунаю очима Овідія *(рос.)*..... 154

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Elena Constantin (Preda). Законодавча база для створення середніх шкіл у Румунії у 1918-1948 роках *(анг.)*..... 162
Ольга Волос. Історико-краєзнавча складова підвищення кваліфікації педагогів в умовах поліетнічного середовища..... 176
Вікторія Звєкова. Формування етнічної толерантності студентів в умовах поліетнічного освітнього середовища..... 181
Надія Кічук. Етнотолерантність як домінанта полікультурної освіти студентської молоді..... 186
Ольга Крюкова. Роль англомовного академічного письма в контексті академічної мобільності в єврорегіоні Нижній Дунай..... 190
Ганна Кулинич. Психологічна адаптація в мультикультурному навчальному середовищі як складова розвитку особистості в поліетнічному просторі Українського Придунав'я..... 195
Світлана Слободяк. Розвиток англомовної комунікативної компетенції в умовах змішаного навчання (з урахуванням лінгво-культурних особливостей Буджацького регіону)..... 200
Лариса Ткаченко. Формування продуктивних комунікативних умінь на заняттях з англійської мови в поліетнічному середовищі *(англ.)*..... 206

ЕТНОСИ БУДЖАЦЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ: ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА

SOME UNPUBLISHED TESTIMONY ABOUT THE SECU – MONASTERY, NEAMȚ COUNTY

Viorel-Romus Laiu
Prod. drd.
Școala Doctorală de Științe Umane, Universitatea «Ștefan cel Mare», laiuviorel@gmail.com

Long before the construction of the monastic settlement on these lands, hermits lived confirming with certainty that monasticism in these places had already been present. Many forest glades and meadows, which are called after the names of these hermits from ancient times, are found today in the surroundings, not far from the current settlement, Secu Monastery such as the forest glade of Zosim(a), John's and Athanasios's, Kyriaki's Paul's and Vasian's forest glade. In several donation documents to the Secu monastery, there are mentioned eight of the most famous hermits who were needed in the secular forests of the Secu valley in «The Sanctum of Moses», «The Sanctums of Prihor», «The Sanctums of Benjamin» and «The Sanctums of Spiridon and Kyriaki» located outside the walls of the Secu monastery.

Other documents mention the names of two hermits, John and Athanasios, who lived between 1420-1430 in a hermitage on the place where today stands the Secu Monastery. Other hermits led a secluded life in the sanctum, such as Savva (1443), Makarios (1443), Moses, Benjamin, Nikandrou, Kyriaki, and so on, hermits who are found in the report written in 1648 by Bishop Marco Bandini, in Bacau, at that time Roman Catholic episcopal residence, to be sent to Rome, to Pope Inocentiu the 10th and to the Congregatio de Propaganda Fide (Codex Bandinus): «They do not eat meat. It is rare when they eat bread. They usually have an unsalted girdle cake made of bran and freshly ground millet, bake it in ashes and eat it together with wild fruits, vegetables and honey. As clothing they have only a linen shirt. The rest of the robes are made of wool or animal hair which they make themselves. They live in sanctums, huts or caves, no furniture

other than an icon, rarely a wooden table. They sleep on the floor, on an empty board or on boulders and put a stone under their head instead of a pillow. They have a bearded face. Their long hair covers their shoulders and their rough robes. They are healthy, strong and often overreach 100 years old. Their occupations are beekeeping, gardening, sowing and weaving baskets of twigs» [10].

A certain blessed friar from the Neamț Monastery, named Zosima who later became a hermit, as the documents of the time say, would have settled, starting with the end of the 16th century, according to some documents with the year 1564, together with some of his disciples in these woods of Secu [2]. Metropolitan Dosoftei mentions him in his famous work The Lives of the Saints written between 1682-1686 and it should be noted that it is for the first time when the names of the sons of the Romanian people are mentioned among the saints [2]. Here they built a wooden church and a few sanctums, «the first settlement [2]. In history named after the hermitage of Zosim (a), on the place where today lies the church of the cemetery, improperly called the «Bogoslov» by the locals. [1, 4, 5]. The hermitage appears in the documents of the time issued during the lordship of Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu and Peter the Lame [16]. The inscription placed on the southern wall of the entrance tower of the monastery, but replaced in 1910, which led to some controversy among the specialists as to whether Petru Rareș was one of its founders, had the following information: «This monastery was built by voivoda Petru in the year from the beginning of the world 7038, and from Christ 1530 and it was enclosed with a wall after his death by Doamna Elena with their sons, Io Ilieș voivoda, Stephen and Konstantin in the year [...] 1550, September the 4th» [9].

According to the notes from obituaries of the founders, it is mentioned that the Secu Monastery also benefited, throughout the time, like the Neamț Monastery and all the monasteries in the country and not only, from high acts of charity.

Ruler Alexandru Lăpușneanu donated to this settlement the surrounding estates and the mountains with their rivers, which is also strengthened by the voivodas who succeeded to the throne of Moldova. Alike these rulers who supported this newly established settlement, there can also the boyars be mentioned here. According to the founding obituary, in addition to the other donors, the stolnic Gheorghe is also mentioned, who donated to the monastery «a mill ford at Purcelești on Gîrla Putnei» [1].

The most important contribution to the spiritual life of the monastery was fulfilled starting with the 17th century, when the Nestor family and

Mitrofana Ureche, the vornic of South Moldavia, the parents of the famous chronicler Grigore Ureche, built a stone chapel dedicated to the «Assumption of the Virgin Mary». All around it, the founders extended the wall of the chapel, creating a kind of fortress with defensive ramparts at the corners, with the role of being a barrier against the pagan enemies, and, also, in these walls there were envisioned sanctums for monastic parents and friars. In other words, a real monastic settlement was already being shaped here. In 1602, in the middle of the citadel, in only three months, another much larger church was built dedicated to «Praise God Almighty» but sacred to «the greatest man born of a woman» (Matthew, 11, 11), as the Lord Jesus Christ Himself confessed, to remind us about His martyrdom, with the date of commemoration on August 29th of each year [6].

The inscription stone, on the southern wall, above the old entrance of the church, mentions: «With the goodwill of our faithful lord Io Ieremia Movilă voivoda with the mercy of God lord of Moldova [...] and of his other brother Io Simion Movilă voivoda [...] and with the blessing of their brother the Most Reverend Chir Gheorghe Metropolitan of Suceava [...] made this divine titular saint in the name of the holy glorious prophet forerunner and baptist of Christ, John the Baptist and of his honest beheading, the humble and the sinful servant of Lord Jesus Christ, Nistor Ureche great vornic of the South Moldavia and his Doamna Mitrofana and their children Vasile and Grigore [...] And it was begun in the year 7110 (1602), June 7th and was finished in the same year, October 5th».

Being among the notable boyars of Moldova, receiving the dignity of Grand Vornic, main judge of Moldova and «the greatest at the royal court» during the rule of voivoda Ieremia Movilă, enjoying the wealth received from the revenues of over 70 villages, endows its foundation «with gems, books and estates, as all the royal monasteries were endowed in the time of the voivode Ieremia Movilă. At that time, the Metropolitanate of Moldova was under Gheorghe Movila, the voivoda's brother, abbot of the Secu Monastery being the Hieroschimonk of Dosoftei». The original inscription written in the Slavonic language says it all: «With the will of the Father and with the help of the Son and with the fulfillment of the Holy Spirit, with the prayers of the Blessed Mother of God and of St. John the Forerunner and of all the saints, with the mercy and goodwill of our lord Io Ieremia Movila Voivoda, with God's mercy, the Lord of the Land of Moldova and of God to his gifted sons Io Constantin and Alexandru Voivoda and with his other brother Simeon Movila Voievod and his children; and with the blessing of their brother His Holiness Gheorghe Moghilă, Metropolitan of Suceava, with the divine zeal and the true wealth from God

given to the true founders, it was made this divine abode and there was built to the praise God Almighty, in the name of the Holy Glorious Prophet the Forerunner and Baptist of Christ, John and of his honorable beheading of the humble, sinful and unworthy servant of the Lord Christ, Nestor Ureche, the Great Vornic of the South Moldavia and his Doamna Mitrofana and his children: Vasile and Grigore and other God- given children. Holy fathers who served in this holy place, pray to God for us, the sinners and servants of God, Nestor Ureche and his wife Mitrofana and for all their kin and for the forgiveness of their sins forever and ever. Amen.

And it began to be built in the year 7110 (1602, n.r.), June the 7th, and it was finished in the same year, October the 5th» [4].

The church was adorned with ornaments. Even Mitrofana Ureche gave the church a holy epitaph, epitaph with rare beauty. Along with this liturgical object, also «some large candlesticks», a silver chalice and two crosses carved in wood with royal feasts and faces of saints were donated as well, by the founders of Ureche, in 1602,1604 and 1605. A gilded silver icon was donated in 1609 [25].

Lord Petru Șchiopu offers the donations to the Zosim hermitage, thus enlarging its surroundings with new properties: «Iași, (between 1585-1591) – Petru voivod by the mercy of God, lord of the Land of Moldovlahia. Behold my lordship I gave and had mercy on the prayers of my lordship Dosotheiu abbot and other friars who live in the holy monastery called Zosim Hermitage where St. John the Baptist is celebrated with that place and monastery which is written above, the Hermitage of Zosim. And again, to have them keep the holy monastery and all their place, as long as they will have cleaned, from where they started to clean, from the aperture of Secu, where they go to Neamț and to where they will have cleaned. And let no one have anything to do with them or their place, but let them have to keep, as the bishop of Roman Agafton did, and others not to interfere before this book of my reign» [11].

Important donations were also offered by Aron the Tyrant, also called «the Cruel One, the son of Alexandru Lăpușneanu who ruled Moldova twice, between September 1591 to June 1592 and September 18, 1592 to April 24, 1595» [24].

Lord of Moldavia twice, between August 1595 and May 1600, respectively between September 1600 and June 30, 1606, on May 5, 1596, Ieremia Movilă strengthened to the monastery by document, the possession of the place where Zosim's hermitage was located. On April the 15th, 1604, Ieremia Movilă strengthened the previous donation to the monastery and added other estates: Unghenii, Negrileștii, Topolița, Drăgușenii, Poiana Goliei, Petricanii and Socinenii.

On November the 1st, 1604, the founder of the monastery gives to his foundation the estates of Tărpeşti and Giuleşti, and starting July the 2nt, 1606, becoming ruler of Moldavia in his brother's place Ieremia, Simeon Movilă issues a book in which he donates the Secu Monastery a house and an apiary in Tg. Frumos, and on June the 10th, 1608, he also strengthens the monastery's dominion over a mill.

When, in March 1607, Simion Movilă donated the village of Vânători to the Secu Monastery, the monastery's estate extended to Bistrița, for which he came into conflict both with the Neamț Monastery, but especially with the community of Agapia [16]. It got to the point that, «in October 1604, Nicanor, a former metropolitan, and the friars of the Agapia Monastery demanded that the Secu Monastery, which was built in its place, to be demolished» [23]. And hence, a «legal controversy» that led to the royal decision of ascertainment by which Ieremia Movilă sought to defend it for the benefit of the monastic community of Secu: «Secu Monastery has acts of donation from Alexandru-Voivoda and fortification privileges from Bogdan-Voievod, Petru-Voivoda and Aron-Voivoda, as a result of which its old borders stretching to Sihla and Bistrita to be strengthened, deciding at the same time as the old act of Agapia from Iancu-Voievod to be torn down and thrown into fire if ever found».

Varlaam Moțoc, the future metropolitan of Moldavia between 1632-1653, from his youth directing his steps towards the Zosim's Hermitage in the Secu brook valley, where he gained his knowledge, developed his talents as a speaker and writer and also learned Church Slavonic, Latin and Greek, will take care of the monastery where he professed the solemn vows, by «pouring wealth and gifts» [25, 20]. In 1638 he donated an archbishop's stitch sewn with gold and silver thread [25].

In 1640, the Sihăstria Hermitage is built, currently the Sihăstria Monastery, which was under the protection of the Secu Monastery until 1950, when it became autonomous [7]. After 15 years, in 1655, Bishop Ghedeon of Huși with the solemn vows from the Secu Monastery will build the large church of the Sihăstria Hermitage dedicated to the Nativity of the Mother of God with the feast day of September the 8th of each year as the old inscription informs us [9].

Another hermitage will be founded in 1667, or 1690, by the care of the hieroschimonk Nifon, a chapel dedicated to the Annunciation and St. Modest Hierarch [27].

The village of Brătești in the land of Roman will join the villages offered as donations, on January the 23rd, 1665, by «Nestor, son of Constantin Batişte, nephew of Nestor Ureche « and on February the 7th, 1770 Alexandra, daughter of Grigore Ureche, «testifies for the villages and

estates given to the Secu monastery, Stroieștii of Roman, an entire village and a shop in the Iași fair, the donations which were later strengthened by Gheorghe Duca Vodă, on February the 13th, 1670» [18].

Abbot Ghedeon, one of the disciples of Metropolitan Varlaam, who was later elected bishop of Huși and then ascending the metropolitan sit of Moldavia, in 1653, in the last year of his prior ship at Secu, in 1640 or 1645, built in the monastery fortress, in the south-western part, the second chapel *Assumption of the Blessed Virgin* [15, 26].

Metropolitan Savva joined the great donors in 1660 when he offered the monastery a baptistery, wooden crosses with pedestal, in filigree, clad in gilded silver.

Metropolitan Ghedeon of Moldavia donated in 1664 a precious manuscript of a Slavonic Gospel, covered in gilded silver [25].

On January 20, 1743, «Constantin Nicolae Voievodul asks Bogdan and Vasile Sturdza to choose the parts of the estate from Negrileni, which belongs to the Secu monastery from Toader of Cârstei» and on January the 4th, 1766 Eftimie Cănănău, the abbot of the Secu Monastery, «obliges to Despina Şetrăreasa, Vasilache Cozma Şetraru's wife, to take care of the Lipova hermitage, dedicated to the monastery together with Vasilache Cozma's estate» [27].

Starting with 1775, the Pious Paisie Velicicovski, being forced to leave the community of Dragomirna Monastery due to the abduction of Bucovina by the Austrian Empire, with «the blessing of Metropolitan Gavril Callimachi and the approval of Lord Grigorie Ghica, in the time of abbot Eftimie» (1765-1775) he settled at Secu ruling the spiritual life here for four years [8]. During this time, almost 100 sanctums were built in Secu area for his disciples. After this period of staying he moved to Neamț monastery, governing both monasteries for another 15 years. This was one of the most flourishing periods of the Secu Monastery, «shining here the culture of the paisian age», its spiritual sons, lovers of culture, feeling the thrills of joy emanating from the effort with the book to enlightenment of the Romanian people [29].

The collector of documents, photographs, news and references about the community in which he saw the light of day, the teacher Neculai Florian, writes in the monography of Vânători-Neamț commune, published 100 years after the detailed study of professor Constantin D. Gheorghiu, that «Over the years, a real village was formed around the monastery, made up of the monastery's servants and settlers». During the priorship of Paisie (1775-1794), this village was abolished by royal order and part of the population will be displaced to Săscuţa (Pipirig), and another near the village of Vânători, in the western part, forming the

hamlet called Drehuţa. Some wanted to keep the old name of the village of Fagi from Gura Secului, a name that nowadays means only the houses from the road to Drehuţa School to the bridge over the Neamț River.

After the death of the abbot Paisie (1794), a series of special events will follow until around 1821. The iconostasis of St. Nicholas Church will be painted at the Secu Monastery with the contribution of 4,500 lei from Sofronie the abbot, Paisie's successor. During 1802-1810, during the abbot Ilarie, a series of new sanctums were built for the Secu Monastery [9].

Between the walls of the same monastery, the future Metropolitan of Moldova, Veniamin Costachi, the great scholar and founder, one of the most enlightened figures of hierarchy that the Church has had until today, spent his first years of childhood «guide of life according to the order of the canons», «collaborator in the composition of the Organic Regulation of Moldova», «reorganizer of the monastic life from Athos», «founder of the metropolitan cathedral of Iași», «founder and organizer of the Romanian national schools from Moldova», together with his parents when they fled from the fear of the invasion, on the one hand, of the Russian armies under the command of Prince Galitin and, on the other, of the hordes of Spahis and Janissaries in the war between Russia and the Ottoman Empire [15, 12, 13, 20, 14, 25]. In gratitude to the Secu monastery, Metropolitan Veniamin gave it a row of holy gilded silver vessels with inscriptions on them, along with scarlet velvet covers embroidered in gold thread with holy angels. He gave great support for the construction of the church in the cemetery, as well as the church «Saint Nicholas» inside the monastery and the entire pavilion in the north [28].

Even though the settlement was in the depths of forests that were difficult to reach, it was not spared from troubles and suffered especially from the Tartar and Lysian invasions, being spoiled of its gems and deeds being consumed by fires and earthquakes that divided its walls.

The times of hardship imposed on the Romanian land over the centuries were the right moments for the abbots from Secu to prove their love for the nation, the homeland and the faith, joining the struggle of the entire people to defend its being. In the assault of the Tartar invasions of 1691, they fiercely opposed, at the cost of the lives of many of them, thus saving the documents and the gems of the monastery [9]. One of the hardest attempts was made by the Greek «bandits» in 1821. Here, under the walls of the Citadel, would be lived the last moments of the Ether from Moldova. In addition to the last etherists retreated to Secu in July 1821, several civilians and 30 monks were detained inside. Starting the fight with the Turks who surrounded and besieged the walls of the monastery, „monks, nuns and civilians with their wives, all everywhere like the mad

ones, ran and piled on top of each other so as not to burn and only escaped through the cellars. Similarly, even the horses ran everywhere, neighing and looking for a place to escape the fire, because the embers fell on them and burned them [19].

Then, after two months of resistance and great sacrifices, «the insurgents opened the doors. At that hour, a terrible attack broke out in the courtyard and in the church, killing many human beings on both sides. With God's mercy, 28 innocent friars from the Secu Monastery community were killed with the sword in that massacre, and then buried in the same nearby mass graves. The killing of these pious friars in their own monastery is a unique fact in the history of our monasticism» [3].

Since then, the tumultuous verses still «live»:
You were like an adorned bride
And as God's paradise planted.
And now you're left as a defamed maid
And forsaken by all ...

The secularization of the monastic properties struck just as hard in the life of the Secu monastery. In 1909, Secu together with its hermitages, Sihăstria and Sihla, were again separated from the Neamț Monastery, remaining to be maintained only from 600 acres of arable land and plains. The shortcomings became more and more felt every year. During the First World War, the worthy abbot of the monastery, Ilarion did not allow any of the gems to be sent to Russia, with all the official perseverance, but he hid and buried them. Now they have found their place, safely, in the monastery museum. In the last years, when the monasteries of Neamț started the lawsuit for claiming their lands, Secu also joined them and asked her to be reunited at the Lavra, under a single leadership.

In 1897, the Secu Monastery was in a precarious state, left with less attention by the management of the Neamț Monastery, the reason why the Metropolitan Pimen Georgescu will later express his wish for them to be separated. He will submit to the Ministry of Resort, on September 29th, 1910, a request which will show, briefly, the importance of the Secu Monastery and will request its separation and the hermitages Sihăstria and Sihla from Lavra Neamțului, the two hermitages will form communities of friars with their own wealth and leadership [9]. At this address the Ministry of Cults and Instruction through the Administration of the Church House with no. 33667/22 October 1919, responding positively with the obligation for the Metropolitanate to draw up two draft budgets, one for the Neamț Monastery with the Vovidenia and Pocrov hermitages and another for the Secu Monastery with the Sihăstria and Sihla hermitages. These being fulfilled, the request received the confirmation [28].

On February the 2nd, 1910, the abbots of the two monasteries Secu and Neamț separated their properties and estates. In the mentioned year, the Secu Monastery, the abbot being the protosinghel Partenie, had in possession «600 acres, arable land and plains, apart from animals and dependencies».

It is worth mentioning here that Secu Monastery, in addition to its own architectural complex, given its significance as a spiritual space, with the advice of abbots and its inhabitants and the support of donors, has known a special development that attracted those who wanted to taste the beauty of places and to discover the Creator as the psalmist David says: «As the deer desires the fountains of waters, so my soul desires you, O God». Thus the founders, rulers and believers who tasted the beauty of this place supported and sustained the monastic dinner which added to the large church, built by the Ureche family in 1602, the church - chapel of the Assumption built in 1640, the church - chapel of St. Nicholas «Duration» between 1758-1763 and the church in the cemetery, Bogoslov, built in 1832 [17, 15].

Bibliography:

1. Alexandru I. Goanță. (1962). A cultural settlement from Alexandru Lăpușneanu on the Sec valley, before the foundation of Nestor Ureche, Zosin's Hermitage. *Metropolitanate of Moldova and Suceava*. No. 9-12. P. 694.
2. Bălan I. (1977). Sihastria Monastery, 3rd edition, Bucharest. P. 3.
3. Bălan I., Românesc P. (2011). Editura Mănăstirea Sihăstria. P. 338-339.
4. Balș Ș. (1966). Secu Monastery, Edition Meridiane. P. 6.
5. Balş Ş., Nicolescu C. (1959). Neamţ Monastery, Technical Publishing House, Bucharest. P. 95.
6. Bible or Holy Scripture. (2008). Publishing Houseof the Biblical Instituteof Orthodox Mission.
7. Bobulescu C. (1942). The Hermitage from Secu and Sihla from Neamț County, Piatra Neamț. P. 3-4.
8. Cetfericov S. (1933). Paisie Abbot of Neamț Monastery, Neamț Monastery. P. 262–265.
9. Ciolan M. (1987). Secu Monastery, Iași. P. 5-36.
10. Dieaconu D. (2010). Mythology and Christianity in Ceahlau, Piatra Neamț. P. 48.
11. Documents regarding the history of Romania, 16the century. (1951). A. Moldova.Vol. III, Academy. P. 267.

12. Dură N. (1971). The canonical preoccupations of Metropolitan Veniamin Costachi in the pastorals. *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*. Nr. 7-8. P. 486.

13. Dură N. The canonical preoccupations of Metropolitan Veniamin Costachi. *Metropolitan of Moldavia and Suceava*. Nr. 1-2. P. 168.

14. Enescu C. (1967). Veniamin Costachi, founder and mentor of the national schools of Moldova. *Metropolitan of Moldova and Suceava*. Nr.. 1-2. P. 32.

15. Erbiceanu C. (1988). History of the Metropolitan Church of Moldova and Suceava, Bucureşti. P. 64.

16. Florian N. (2016). Town Vânători-Neamț, monograph pages, Piatra Neamț. P. 340.

17. For technical, architectural and artistic details see the work Macarie Ciolan, op. cit.. P. 45-57.

18. Ghibănescu Gh. Daco-Slavic-Romanian letters and notes. Vol. VI, partea a II-a. P. 159.

19. Mitican I. The tragic end of the etheric movement. URL: https://ziarullumina.ro/documentar/sfarsitul-tragic-al-miscarii-eteriste-60564.html, data accesării 24 aprilie 2020.

20. Petrescu S. (1911). The trasures from Neamțu and Secu, Atelierele SOCEC&Co., București. P. 5.

21. Porcescu S. (1964). The Metropolitan Cathedral of Iași, in the magazine «Mitropolia Moldovei şi Sucevei». Nr. 7–8. P. 365.

22. Porcescu S. (1967). Romanian literary language in the work of Metropolitan Veniamin Costachi. *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*. Nr. 122. P. 168.

23. Statului A. Catalog of Moldovan documents. Vol. I (1387-1620). P. 283.

24. The History Of Secu Monastery. (2020). Mănăstirea Secu. URL: https://secu.mmb.ro/istoria-manastirii-secu

25. Tomescu C. N. (1943). Short Story about the Holy Monastery Neamț, Publishing House. *Mănăstirea Neamț*. P. 136-141.

26. Udișteanu D. (1939). The language of ancestral piety. Cernica. P. 12.

27. Udișteanu D. (1941). Secu Monastery, Documentary Testimonies from the State Archives of Bucharest, Tipografiei Publishing House «Cernica-Ilfov» . P. 8.

28. Udișteanu D. Neamț Monastery, manuscris, Biblioteca Mănăstirii Secu. P. 28.

29. Zahariuc P. (2018). Les monastères de Neamt et Secu (Moldavie) et leurs activités économiques jusqu'au milieu du dixneuvième siècle, în «Yearbook of the Institute of History A. D. Xenopol», Iași. P. 335.

PRELIMINARY TECHNOLOGICAL DESCRIPTION OF THE LATE BRONZE AGE (NOUA CULTURE) POTTERY IN ARCHAEOLOGICAL SITES OF THE BOTOȘANI COUNTY, MIDDLE PRUT DEPRESSION

Dumitru-Ionuț Stigleț
Ștefan cel Mare University Suceava
ionutusv@gmail.com

The geographical area of the Botoșani county represented, during the Bronze Age, a significant area for the cohabitation of human communities [5, p. 8]. The most visible traces left by their activity are the ash-mound shelters and the flat or tumular necropolises. The preliminary results obtained following a literature review have confirmed the need to extend the periegetic research within this area, intensely inhabited across all historical eras.

Under these circumstances, I have set a series of objectives representing the foundation of my investigation: theoretical assessment, assembling a team, identification and research of archaeological heritage, additions to the database regarding local historical heritage, analysis of materiality and additions to the archaeological database.

The field survey relied on theoretical support, competencies and methodologies used for interpreting the results, cartographic utility management and heritage identification within this area. I feature in this paper the preliminary results of the investigation of the pottery material found at Avrămeni- *La sud de sat*, Borolea- *Pe deal* and Borolea- *Valea Avrămeni*, unpublished archaeological sites identified through field archaeological research in the spring of 2021*.

I. Avrămeni- La sud de Avrămeni

The Avrămeni Point – *South of Avrămeni* (geographical coordinates: 47°58'18.78"N; 26°58'31.14"E, from the homonymous commune located 3.5 km SSE from the current built-in area of the Avrămeni village, Romania, on the interfluve situated between the Avrămeni creek and a left tributary of it, north from the pond formed.

* I wish to express my gratitude to restorer Aparaschivei Constantin from the National Bukovina Museum, Suceava, who has helped me with this investigation.

In the perimeter of these locations, we identified a large number of ceramic materials and osteological fragments, carried around and destroyed by annual agricultural activities.

I.1. Fine pottery.

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a little-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand and diverse types of finely-ground rocks (limestone, quartzite) of a white hue [3, p. 291-304]. As the modelling was handmade and it included a slip, it led to relatively homogeneous pottery, compact in cross-section, with a fine texture due to careful smoothing and polishing, present on both sides of the specimen. The primary burning occurred in a reducing atmosphere, which led to a light-brown hue on both surfaces of the pottery fragment (*fig. 2*).

I.2. Semi fine pottery.

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a little-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand and diverse types of highly-granulated white ground rocks. As the modelling was handmade, it led to relatively homogenous pottery, compact in cross-section, with a rough texture due to sloppy smoothing (both sides of the specimen show visible traces from the smoothing tool). The primary burning occurred in a reducing atmosphere, leading to an ashy-grey hue, but the specimen must have also undergone secondary burning, resulting in a reddish-grey hue on the inner surface of the pottery fragment (*fig. 3*) [2, p. 205].

I.3. Coarse pottery.

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a little-kneaded fabric comprising clay with low plastic qualities, mixed with fine sand, pottery shards and diverse types of highly-granulated grey ground rocks. As the modelling was handmade, the resulting pottery was non-homogeneous, porous in cross-section, with a relatively rough texture due to sloppy smoothing (both sides of the specimen show visible traces from the smoothing tool) [1, p. 39-78]. The primary burning occurred in a reducing atmosphere, resulting in a black-grey hue on the outside (*fig. 4*).

II. Borolea-Pe deal

Borolea- *Pe deal* (geographical coordinates: 47°56’54.83"N;26°59’35.36"E) identified 2 km WNW from the built-in area of the village of Borolea, Romania, and 1.4 km west from the Borolea forest, at the eastern limit of a hilltop affected by erosion on the right side of the Avrămeni creek. Upon studying the ceramic material, the dominant forms were the sack-shaped vessels, decorated with pierced bands.

II.1. Fine pottery

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a well-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand, gravel and well-ground shards [3, p. 295]. As the modelling was handmade and included a slip, it led to relatively homogenous pottery, compact in cross-section, with a fine texture due to the careful smoothing (the fragment was decorated with vertical grooves). Primary burning occurred in a good reducing atmosphere, which resulted in a yellowish-grey hue. Because the specimen analysed also underwent a secondary burning process, the outer surface has a reddish-grey hue (*fig. 5*) [6, p. 188].

II.2. Semi fine pottery

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a well-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand and diverse types of highly-granulated ground rocks (white in colour) [6, p. 119-120]. As the modelling was handmade, it led to relatively homogenous pottery, compact in cross-section, with a fine texture due to the careful smoothing (both sides of the specimen feature traces of the polishing process). Because the specimen also underwent a secondary burning, there resulted a reddish-brown hue for the entire fragment (*fig. 6*).

II.3. Coarse pottery

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a little-kneaded fabric comprising clay with low plastic qualities, mixed with fine sand, pottery shards and diverse types of highly-granulated ground rocks (white and grey). As the modelling was handmade, it resulted in non-homogeneous pottery, porous in cross-section, with a relatively fine texture due to the careful smoothing (the outer side of the specimen features traces of the polishing process). Primary burning occurred in a good reducing atmosphere, leading to an ashy-grey hue on the outside and black on the inside (*fig. 7*) [4, p. 106].

III. Borolea- Valea Avrămeni.

The Borolea site- *Valea Avrămeni* (geographical coordinates: 47°57’18.73"N; 26° 59’35.89"E), from the Hănești commune, Romania, was identified 1.8 km WNW away from the built-in area of the village of Borolea and 1.3 km west from the Borolea forest, at the boundary with the Miron Costin commune, on the eastern slope of a hilltop affected by erosion at the level of the Hârtop creek sources.

III.1. Fine pottery

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a well-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand and well-ground shards. As the modelling was handmade, it led to relatively homogenous pottery, compact in cross-section, with a rough texture, probably due to the exfoliation of the slip. The primary burning occurred in a reducing atmosphere, leading to a brown-grey hue on the outside and black-grey on the inside (*fig. 8*) [4, p. 106].

III.2. Semi fine pottery

The pottery fragment analysed, included in this category was manufactured from a relatively well-kneaded fabric comprising a type of clay with good plastic qualities, mixed with fine sand, pottery shards and various types of highly-granulated ground rocks (white, black and grey). As the modelling was handmade, it led to relatively homogenous pottery, compact in cross-section, with sloppy smoothing (both sides of the specimen feature structural gravel) [4, p. 106]. The specimen underwent primary burning in a reducing atmosphere, leading to colours from black-grey to grey (*fig. 9*).

III.3. Coarse pottery

The pottery fragment analysed, included in this category, was manufactured from a little-kneaded fabric comprising clay with low plastic qualities mixed with fine sand and various types of highly-granulated ground rocks (white and grey). As the modelling was handmade, the resulting pottery was non-homogeneous, porous in cross-section, with a relatively rough texture due to sloppy smoothing. Because it was a vessel base, the outer side of the specimen features visible traces of the support on which it was modelled. The primary burning occurred in a reducing atmosphere, which led to a grey hue on both the outside and inside (*fig.* 10) [2, p. 209].

Conclusions. This research focusing on three case studies has highlighted that by combining archaeological knowledge and interdisciplinary methods, one may attain results that contribute to a greater insight into the manufacturing process and usage of Bronze Age pottery.

The macroscopic and microscopic observations concerning the ceramic material point out that, in this microregion, the Bronze Age communities had a very intricate technology for manufacturing houseware pottery.

LIST OF ILLUSTRATIONS

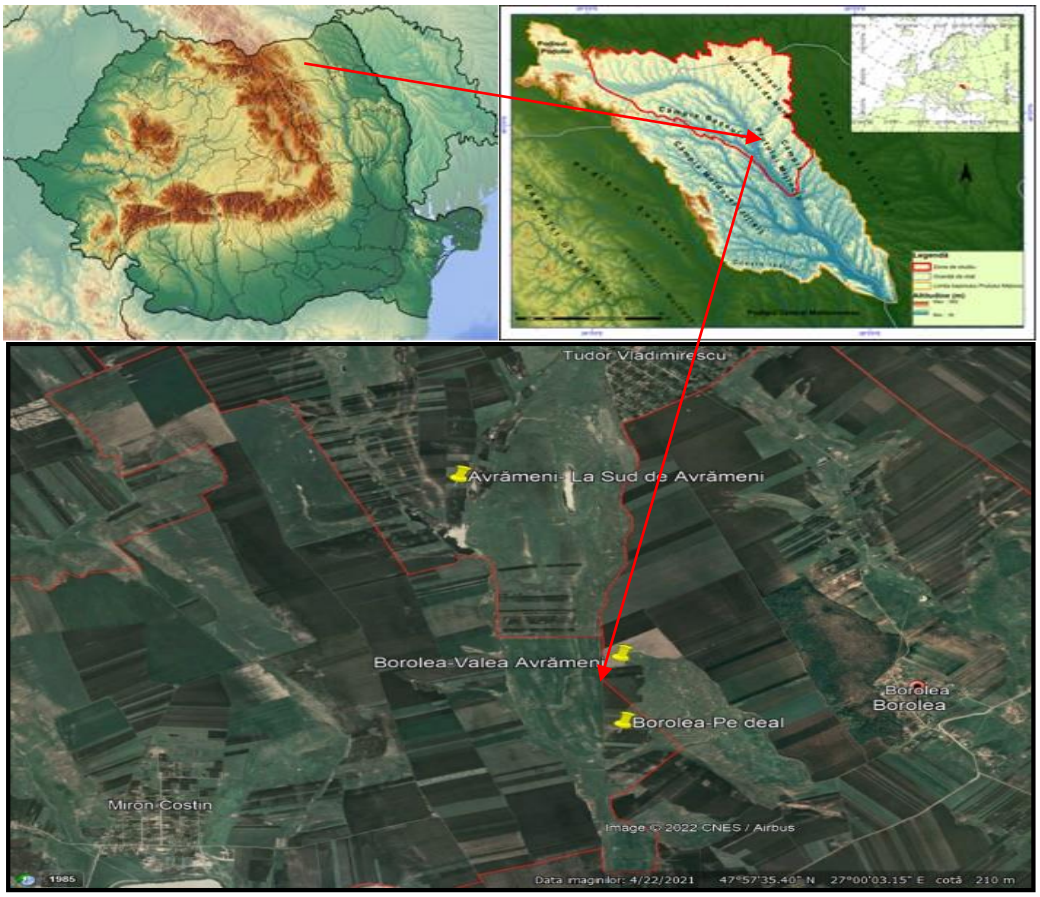

Fig. 1. Middle Prut Depression and the placement of the archeological sites (map: *Google Earth*, 2021)

a. b. c.

Fig. 2. Fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Avrămeni- *La sud de Avrămeni*)

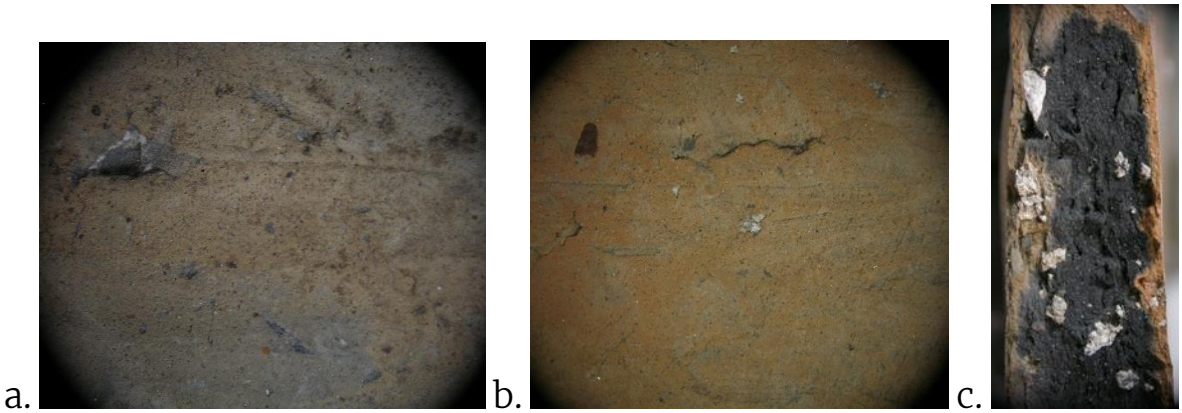

Fig. 3. Semi fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Avrămeni- *La sud de Avrămeni*)

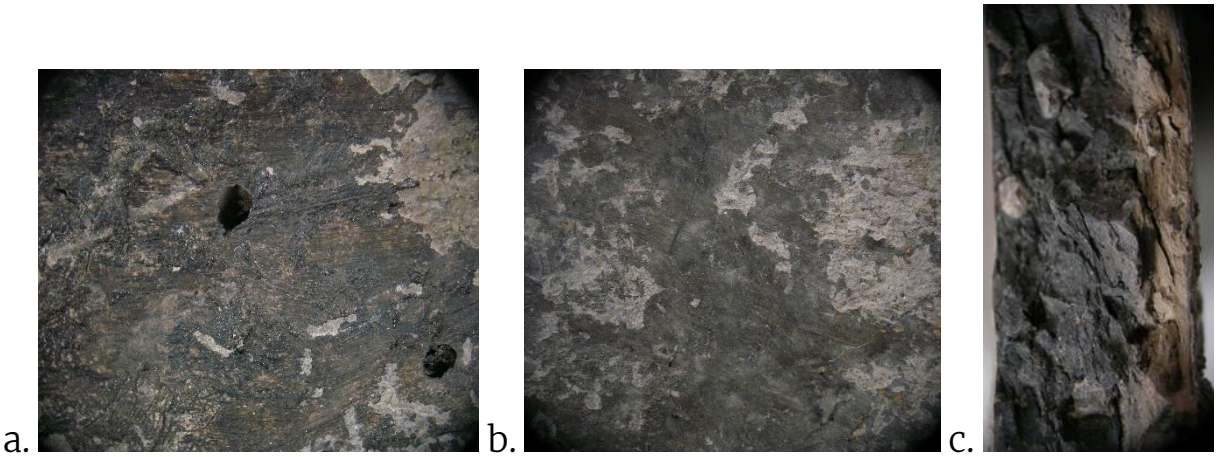

Fig. 4. Coarse pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Avrămeni- *La sud de Avrămeni*)

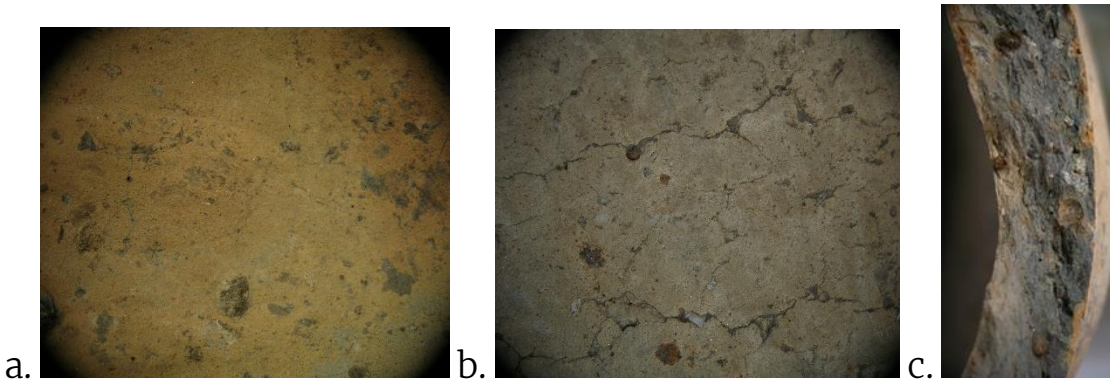

Fig. 5. Fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Pe deal)*

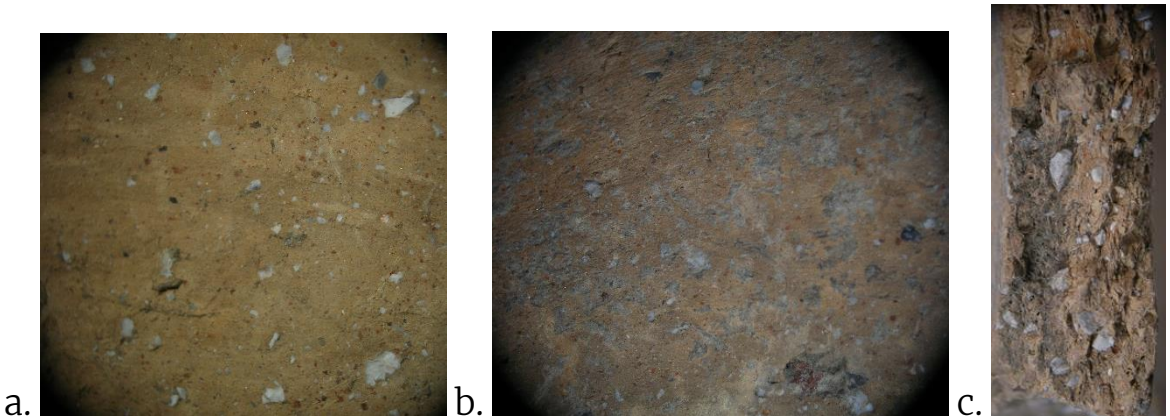

Fig. 6. Semi fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Pe deal)*

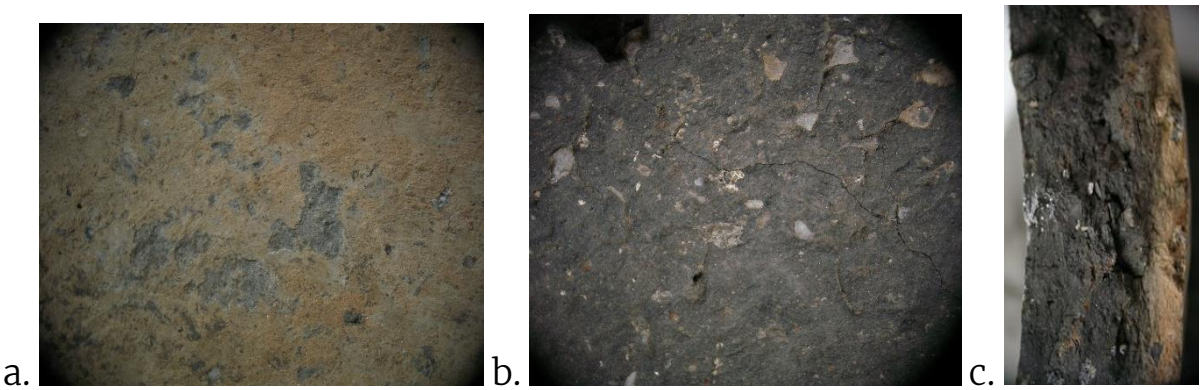

Fig. 7. Coarse pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Pe deal)*

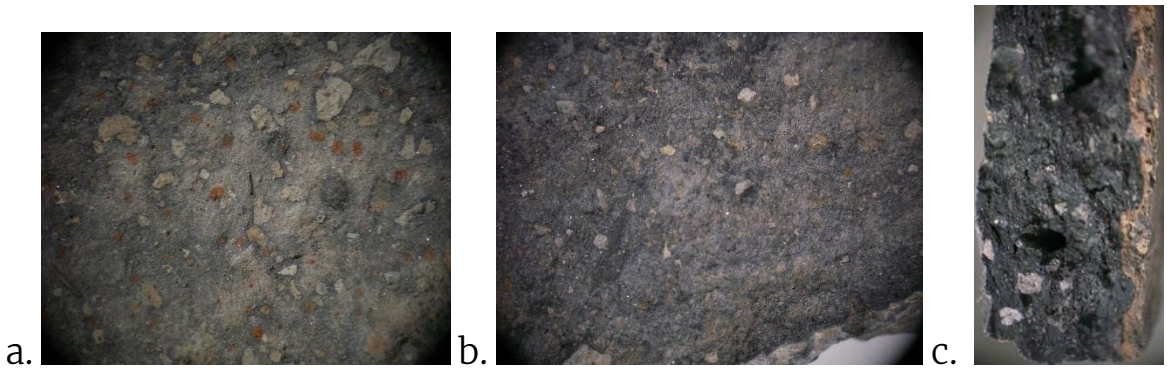

Fig. 8. Fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Valea Avrămeni*)

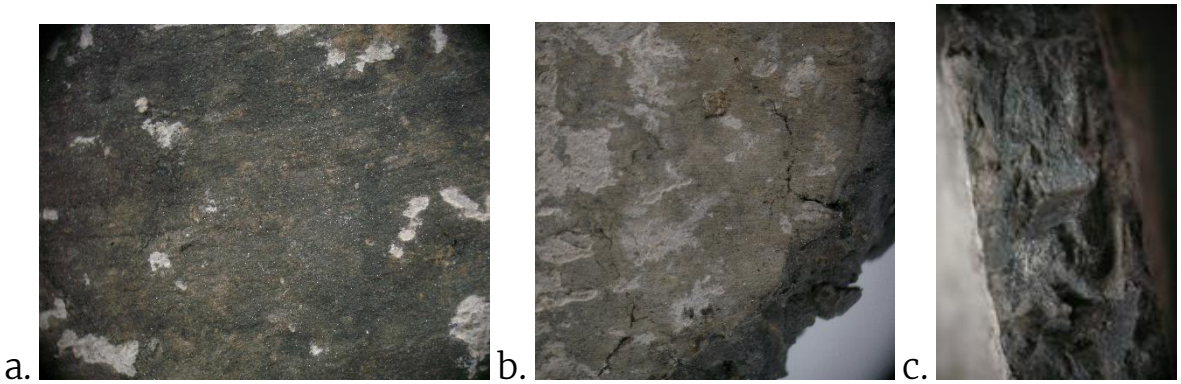

Fig. 9. Semi fine pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Valea Avrămeni*)

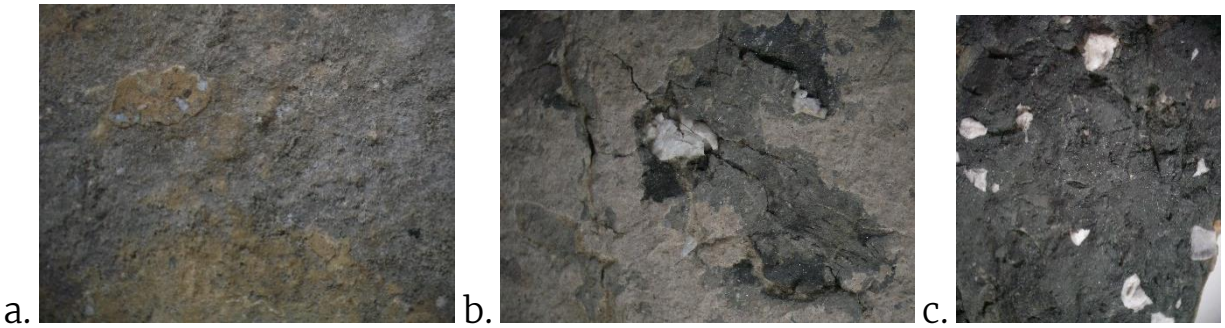

Fig. 10. Coarse pottery: a. Outer surface; b. Inner surface; c. Cross-section (Borolea- *Valea Avrămeni*)

Bibliography:

1. Bârzu L. (1989). La station de Sarata Monteoru. La nécropole no. 4 de l'époque du Bronze, Dacia. N.S. 33.

2. Bolohan N. (2013). Preliminary notes concerning Middle Bronze Age pottery analysis from Costişa-Cetăţuia, Neamţ County, Studia Antiqua et Archaeologica. XIX.

3. Emami M., Volkmar J., Trettin R. (2011). Characterization of Ancient Ceramic Matrices with High Resolution Microscopy Methods. URL: https://www.researchgate.net/publication/221912584_Characterization_of_Ancient_Ceramic_Matrices_with_High_Resolution_Microscopy_Methods

4. Santacreu Daniel Albero, *Materiality, Techniques and Society in Pottery Production: The Technological Study of Archaeological Ceramics throught Paste Analysis,* Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2014.

5. Șovan Octavian Liviu, Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani, ed. II , Botoșani, 2016.

6. Quinn Patrick, *Ceramic Petrography: The Interpretation of Archaeological Pottery & Related Artefacts in Thin Section*, *The Interpretation of Archaeological Pottery& Related Artefacts in Thin Section*, Oxford, 2013.

THE IMPORTANCE OF AN ARCHAEOLOGICAL LITHOTEQUE IN THE MICROREGIONAL RESEARCH OF STONE ARTIFACTS. CASE STUDY: NEOLITHIC AND ENEOLITHIC DISCOVERIES FROM THE NEAMȚ-TOPOLIȚA DEPRESSION*

Anton Traian
Prod. drd., teacher
Școala Doctorală de Științe Umane, Universitatea «Ștefan cel Mare», Suceava; Gymnasium nr. 1 Răucești, Neamț
tra2006anton@yahoo.com

Research and interpretation of stone tools and weapons is of major importance in the study of prehistory in general and of Neolithic and Eneolithic in particular, and the creation of lithoteques can support interdisciplinary research in the efforts and attempts to multilaterally reconstruct aspects of economic, social and spiritual life of the bearers of these pre- and protohistoric civilizations. It is the field in which archaeologists increasingly use the resources, support and results of the work of colleagues in the field of geography and especially geology (petrology/petroarchaeology, mineralogy), which provides useful means, tools and ways of in-depth knowledge of the nature of the artifacts, of raw materials and their sources (native and non-native), contributing to the better reconstruction of pre-/protohistoric technological processes and gestures, and not only, of the functionalities of the items, their territorial spread, defining production centers, areas of use, modes and routes of circulation [16, 18].

Also, and last but not least, within the archaeological-historical reconstructions, through statistical processing on the studied batches, it is attempted to obtain numerical-quantitative and qualitative interpretations on this important sector of production and consumption [17]. In this regard, all artifacts made of non-perishable materials, tools and weapons of stone, ceramics, hard animal materials (IMDA), metal,

* Scientific paper published with help from the project: *«DECIDE - Dezvoltare prin educație antreprenorială și cercetare inovativă doctorală și postdoctorală», Cod proiect POCU/380/6/13/125031, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020.*

etc., together with ornaments, discovered and analyzed by archaeologists or colleagues in related fields through interdisciplinary research, contextualized in archaeological features, are fundamental to detect models of civilization, to reconstruct technological ideas and practices, the technologies used in the past and the occupational and socio-economic behaviors, apparently creating the image of temporal perpetuation, through the uninterrupted connection between past and present [21].

It should be noted that these interdisciplinary studies on archaeological lithic materials are quite few, given the amount of lithic artifacts, and most studies are made only from the perspective of archaeologists, but their multidisciplinary analysis, using the contributions of geologists, can provide important information for understanding how Neolithic and Eneolithic human communities have adapted to the diverse geographic environment in which they have lived, and how carved, retouched, polished and perforated tools and weapons, specialized and/or multifunctional, have helped in the practice of occupations and in the entire course of life throughout the Neolithic and Eneolithic. Undoubtedly, these technologies have evolved, correlated with the new, agricultural lifestyle, taken over and continued by these communities, based on the cultivation of plants, breeding domestic animals and practicing various household and community crafts. Clearly, the study of lithic artifacts must be done in an integrated manner, from the perspective of their makers and users, the people/human communities with various needs, and not from an impersonal, purely technical pint of view, with many technological details and dimensions, as if they were self-generated [5, 13].

Today, more than ever, for the deepening of research and knowledge, it is important to identify all sources of supply of lithic and non-lithic raw materials, used in Neolithic and Eneolithic sites. The establishment of lithoteques at microzonal and regional level, and close collaboration with specialists in the field of geology, who have an openness to inter- and multidisciplinary research, are both urgent needs of modern research.

In the paper submitted to attention, we aimed to present a short history of archaeological lithoteques and their current state worldwide, especially in the vicinity, highlighting the Romanian experience in this field. In order to achieve an applied approach, we want to show what were the concerns related to petroarchaeological research on Neolithic and Eneolithic lithic artifacts, discovered in archaeological sites in the subcarpathian depressions of the Neamț region, and to support the need and importance of a microzonal archaeological lithoteque (Cracău-Bistrița and Neamț-Topolița Depressions), focusing our approach on the last

geographical subunit, as a necessary condition for making real scientific progress in this complex field [11, 12].

Turning to the discussion of the issue itself, we show that multidisciplinary and interdisciplinary archaeological investigations on the subject of creating lithoteques, for in-depth knowledge of raw materials for stone artifacts, specific to the Neolithic and Eneolithic and not only, are somewhat recent. There have been such approaches and good quality research at global, European or national level, especially in recent decades, when such concerns have boomed, pursuing more parameters and themes in an integrated manner, shown in the graphic scheme below [1, 4].

As for lithoteques, they are well known in geological-petrological research, having collections and databases, made over time, indispensable for knowing the lithosphere and the complex interactions between man and environment, which have their origins in the ***naturalia*** collected in late renaissance and post-renaissance ***cabinets of curiosities***. Later, as geology was recognised as an independent science (19th century), petrology was defined, which has as object of study the multilateral and in-depth research of rocks: descriptive (petrography), chemical/compositional, genetic and their macro- and microregional spread, the specialists of which have taken particularly important steps in knowing the "inner universe" of rocks, in defining and classifying them [29, 30].

Obviously, the increasing knowledge of rock sources, their mapping and the collaboration of archaeologists with geologists have had positive effects by individualizing ***petroarchaeology*** and, implicitly, in the more precise definition of lithic and non-lithic raw materials used by pre-, protohistoric and historical human communities, more extensive approaches existing for the Paleolithic and Epipalaeolithic/Mesolithic, but not only, even in the nearby areas, focusing on flint and siliceous rocks, in general, with their varieties (see Vienna-Lithotek (VLI), from the *Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie* (Wien Universität), under the direction of Gerhard Trnka and the *Lithotheca Transalpina*, Czech Republic, *Litotheca* from the *Magyar Nemzeti Múzeum* (Hungarian National Museum), from Budapest, Poland, Russia (noticeable is the traceological school of St. Petersburg/Leningrad and the activity of the geologist V.F. Petrun) etc [3, 7, 10].

In Romania there are several lithoteques, to support geological research, such as: the *National Lithoteque* and the *National Geological Archive* within the Geology Museum in Bucharest (Department of the

Geological Institute of Romania)*, which holds approx. 600 tons of drillings laid, mapped and documented according to scientific norms, with over 70,000 samples collected in over 115 years of existence, with a geological treasure value of 360 billion euros, unfortunately little known and used by archaeologists. To these can be added the collections and databases with didactic-scientific character of the Museum of Mineralogy and Petrography «Grigore Cobălcescu», from the «Alexandru Ioan Cuza» University of Iași† and the *Museum of Mineralogy of the «Babeș-Bolyai» University* of Cluj-Napoca‡, the collections of minerals, rocks and ores from the County Museum of Mineralogy "Victor Gorduza" in Baia Mare§, specific to the northwestern part of Romania, without claiming to have mentioned them all, especially those with a museum profile, from the county museums (collections from the Museums of Natural Sciences) [22. 23].

Regarding the creation of specialized lithoteques for the needs of archaeological research, there have been several attempts, older and/or newer, with different stages of continuity and discontinuity. In this sense, it is worth mentioning the "Lithoteque" from the National Museum of History of Transylvania, constituted by Gh. Lazarovici and Zoia Maxim, as well as the researches related to the lithic archeological collections from Zăuan and Leț Also noteworthy are the petroarchaeological contributions of Otis Crandell, including the initiation of a lithoteque project for the Mureș Valley [32, 27].

There are, therefore, as we have seen, numerous studies on the topics of petrographic, petroarchaeological, archaeometric and prehistoric technologies, to which are added a series of international research projects and scientific events. In recent years, international congresses of archaeologists and fellow geologists have been frequently organized, where the results of interdisciplinary research obtained in the study of prehistoric lithic equipment were presented and discussed.

At national level, after a descriptive period, the concerns regarding the interdisciplinary study of lithic artifacts have intensified, especially in the

* The Geological Institute of Romania, the National Lithoteque. URL: http://www.geology.ro/;https://igr.ro/departamente/ instalatii-de-interes-national/muzeul-de-geologie/litoteca-nationala/; https://igr.ro/departamente/instalatii-de-interes-national/muzeul-de-geologie/arhiva-geologica-nationala/.

† The Museum of Mineralogy and Petrography «Grigore Cobălcescu», «Alexandru Ioan Cuza». URL: University of Iași; http://geology.uaic.ro/muzee/mineralogie/.

‡ Museum of Mineralogy of the «Babeș-Bolyai» University, Cluj-Napoca. URL: https://muzee.ubbcluj.ro/muzee/muzeul-de-mineralogie.

§ The County Museum of Mineralogy «Victor Gorduza» in Baia Mare. URL: http://www.muzeuminbm.ro/nou/wp/ descopera/colectia/#

last half century, and we will refer only to those that focused on the multidisciplinary interpretation of sites in the geographical area of the present case study, as well as to some of a more general and/or synthetic nature, which studied the archaeological realities of the Eastern Carpathian space [6].

In the Bistrița-Cracău and Neamț-Topolița Depressions, where numerous Neolithic and Eneolithic archeological setlements are known, until the 70s of the last century, there were few concerns related to petrographic determinations on the lithic materials resulting from archaeological excavations in those sites, even in the conditions in which the area has been intensively researched by geographers and geologists. The phenomenon was not unique to this micro-region, but to the whole country, except for some cases in Banat and Transylvania [19, p. 130.].

In this sense and context, it is worth mentioning the interdisciplinary research of stone artifacts and the studies of Ștefan Cucoș and Adrian Muraru, for the lithic industry of the Cucuteni B culture, the one by Silvia Marinescu-Bîlcu, Marin Cârciumaru and Adrian Muraru about the multi-layered settlement from Târpești-*Râpa lui Bodai* (linear ceramics, Precucuteni, Cucuteni, Horodiștea-Erbiceni II), as well as the related chapters from the valuable site monograph [8, p. 607-620; 9]. Later, for the reference area, mentions were made by Gh. Dumitroaia, about the raw materials of some tools from Lunca and Oglinzi, but we must mention the work of Ovidiu Cotoi, about the tools from Dobreni-*Mătăhuia* and, especially the one carried out together with the geologist Constantin Grasu, in which petrographic determinations were made and some source-areas were specified for the rocks used in the manufacture of polished lithic tools. Important are the results obtained for the carved lithic equipment from the early Precucutenian settlement from Traian-*Dealul Viei*. We also emphasize the chapter on sources and resources in Vasile Diaconu's book on the archeology of the Neamț Depression and the contribution of Otis N. Crandell, as well as the study on the lithic discoveries from Răucești. We also mention here the resumption of research in the site of Grumăzești-*Deleni* and the petroarchaeological determinations made on the discovered obsidian artifacts [25].

At the same time, in a series of studies on Neolithic and Eneolithic lithic products, of a more general and/or synthetic nature, direct and/or indirect references were made to the types and nature of raw materials used by the communities in the studied area. In this context, we emphasize the contributions of Eugen Comșa, Adrian Muraru, Dumitru Boghian, Senica Țurcanu, about the raw materials and typologies of Neolithic and Eneolithic stone tools discovered in the sites in the eastern Carpathian

geographical area. At the same time, we show that a number of specialists in Paleolithic and Epipalaeolithic/Mesolithic research have made numerous references to lithic raw materials used by prehistoric communities, including the Neamț area, which can be of real use for the investigation of later periods. It is worth mentioning the contributions of Alexandru Păunescu, Marin Cârciumaru and his collaborators and, more recently, those of Alexandru Ciornei [2].

Taking into account all the archaeological contributions made so far, systematic and less systematic, published or not, and the realities and necessities of research of the reference microarea, we advocate the creation of an archaeological lithoteque, which would help standardize, systematize, computerize and optimize the information on lithic raw materials, reanalyzed and entered in a comprehensive database, corresponding to computerized archeology (through specialized software or through the *Microsoft Acces* application), covering the following aspects, for each site, micro- and/or macroregion :

- **historical-archaeological data**: the name of the civilization, origin, spread, evolution, stratigraphy, periodization, settlements, dwellings, pottery, tools, weapons, ornaments, beliefs, cemeteries.
- **paleo-ambiental**: geography, *landscape*, climate, geology, climate, flora, fauna.
- **analytical files**: lithoteque files, pedological/sedimentological files, archaeometric files (physico-chemical studies) etc [20, p. 175-176.].

A special place, within this database, belongs to the **Lithoteque**. Based on the comparison samples from the lithoteque (geological and archaeological) and the related database/databases, numerous contingency tables can be prepared and operationalized, based on criteria and query keys, which would allow, through rapid mathematical processing, the establishment of classes or groups of attributes (clusters), the determination of evolution rules, classification hierarchies, the analysis of multicriteria factors, helping the archaeologist to obtain objective informations, to construct reasonings and reconstructions and to elaborate rules.

There are several practical ways to create micro-lithoteques, based on a site or micro-region, important being, as well as investment funds, the appropriate location with all the necessary equipment (shelves, boxes, furniture, vehicles, equipment for research, recording, storage and operationalization of data), where to store and study the rock collection, the samples themselves (geological and archaeological), related staff (geologists, archaeologists, archaeometry specialists, laboratory workers, photographers, drawing artists, IT specialists, maintenance and operation

staff etc.), archive. Given these needs, it is good for such a lithoteque to be set up and operate within a research institute, university or museum.

Lately, given the possibilities available via Internet, a number of institutions are digitizing their collections and creating virtual lithoteques, a good example being that of the University of Barcelona, making accessible, democratizing scientific access to its lithic collections.

It is observed in both cases that the information in a lithoteque file, in physical and digital format, must be as comprehensive as possible and have an intrinsic character, referring to the occurrence (geographical information, to determine the locations of deposits and outcrops, geological formations, material) or morphological, technological, structural, compositional (geochemical), traceological, functional facilitating the comparative study (natural rock versus archaeological artifact). Even if the analytical approach is limited, in the case of many archaeological lithic artifacts, by the action of factors of an objective or subjective nature (incomplete or ambiguous data regarding some archaeological artifacts (periegesys discoveries, doubtful stratigraphic or cultural attribution, lack of complete descriptions of some parameters, the absence of defining illustrations, with all the details necessary for the compositional, morphological and technological analysis, which must be recorded) these tools of work and study are indispensable for a thorough research of lithic artifacts [24].

Also, lithoteque files, in order to be complete, must be conceived, filled out and operationalized from the perspective of bygone technological chains (*chaînes operatoires*), to include information on archaeometric analyzes (physico-chemical, mechanical) of the geological and archaeological samples, data related to the technological and traceological study (traces of use through which the functionalities of the artifacts can be detected), and, last but not least, information about the economic and social insertion in the world of that time.

The techniques and methods used to describe and classify the samples of a lithoteque are similar to those in petrology. Basically, three analysis criteria are applied: visual, chemical, spectrometry. Visual analysis is the first approach, applied in the field, and in the laboratory it is a first contact with the sample; to extend, refine and correct this first approach, we make a macroscopic description of the sample, followed by a microscopic analysis with a binocular microscope (*low power approach*, ≤100X), non-destructive techniques, accessible and low cost, which offer a multitude of information about the rock. In the latter case, samples of the same type of rock can be used, creating prepared thin sections, which can be analyzed using a polarized optical microscope, which allows deepening the

characterization of the samples. The data obtained by this latest microscopic analysis may be sufficient for the comparative study of geological and archaeological samples, making it possible in some cases to determine the geological and geographical origin of the archaeological lithic material. When there are special technical possibilities, *high power approach* (200-400X) microscopic investigations can be performed, using atomic force microscopes, electron microscopes and, to highlight the chemical composition of the lithic micro-universe, Raman type spectrometry, which can bring new details about the nature of the rocks and their geographical origin [28].

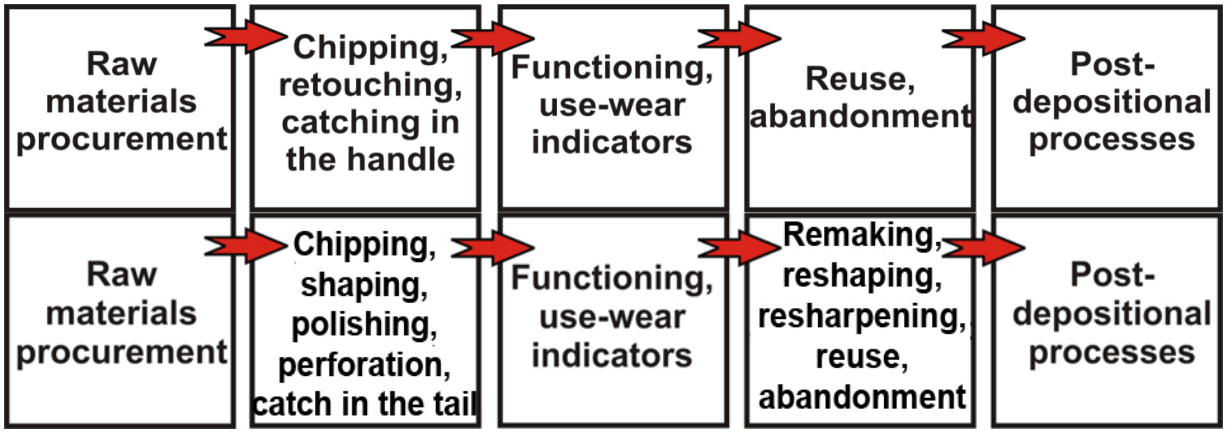

Fig. 1. Chaines operatoires of the manufacture and use of tools and weapons of carved and/or polished stone

Therefore, for a lithoteque file to be complete, a close multidisciplinary and interdisciplinary collaboration is needed, in an organized framework of prehistorians, paleontologists, archaeologists, geologists, specialists in various fields of physics and chemistry, computer scientists or experiment technicians, specialized in the lithic domain, the latter through experimental studies, having a very important role in the scientific reconstruction of pre- and protohistoric technological ideas and practices, and not only, restoring technological chains or highlighting the functionality of lithic objects (Fig. 5) using the physico-chemical properties of the lithic raw materials, some of which are promoted in archaeological parks and reservations, through educational and documentary films and in the online environment (Internet).

Only through a multidisciplinary and interdisciplinary research, lithoteque files can result in quasi-exhaustive research of information and rapid assimilation of the results in a regional, national or international circuit, highlighting both the chrono-cultural and technological evolution

of resource exploitation and lithic artifacts, in the Neolithic and Eneolithic economy together with the complex relationships within and between pre- and protohistoric human communities, as well as between them and their natural environment [14].

From the Geological Map of the Neamț-Topolița Depression (fig. 5) we can see the great variety of rocks, layered from the mountain area, through that of the Subcarpathians and to the Suceava Plateau, many of them being used throughout history by human communities, including those from the Neolithic and Eneolithic, in the area or further away. It is another proof of the need to create a lithoteque of this geographical subunit, in order to facilitate the study of the archeology and history of the area.

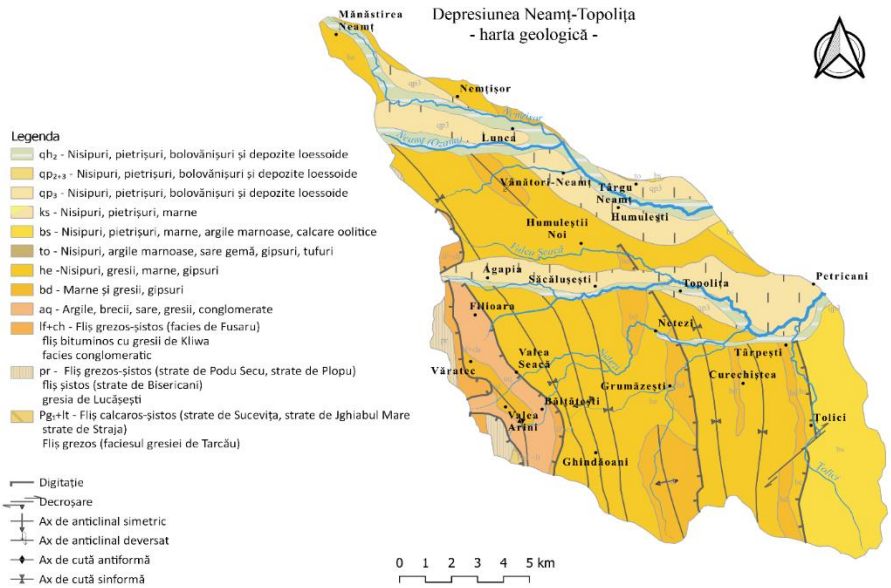

Fig. 2. Geological map of the Neamț-Topolița Depression

And in order to reconcile theory with practice, in our doctoral research project we started to set up a lithoteque of the paper, managing to collect topographically (based on GPS and altimetric geographical coordinates) dozens of samples from outcrops and gravel from the streams and rivers in the micro-zone of the Neamț-Topolița Depression, which we registered in **primary lithoteque files**, according to the *BAZARH* model (MNIT) mentioned above, and together with the geologist, we made the primary and microscopic petrographic description (*low power aproach*), and, depending on the possibilities, we will make archaeometric determinations on thin sections. In this sense, we also performed a series of microscopic determinations in polarized light (unpublished) on thin

sections, obtained from artifacts recovered by older and newer periegetic research, also recorded in primary lithoteque files. These are, for the time being, the core of the lithoteque and we do not want to remain only at the level of intention.

More difficult is to obtain archaeological lithic artifacts to make non-destructive petrographic determinations, both because of the reluctance and/or low availability of some archaeologists, and because of the specificity of these studies, because microscopic analyzes on thin sections, with or without polarized light, showed the existence of differences between the surfaces of the artifacts, affected by their processing, use, abandonment conditions, depositional and post-depositional factors, and the core of the artifacts [15].

In the previous lines we tried to show what were and are the international and national scientific concerns regarding the increasingly accurate definition of lithic raw material sources used by pre- and protohistoric communities for making carved and polished lithic equipment, perforated or not, highlighting the many systematic experiences gained so far in the field of establishing and operationalizing lithoteques [26].

Unfortunately, the realities of archaeological research in our country show that these petroarchaeological investigations, including those related to the establishment of lithoteques, which would serve the multilateral study of the lithic tools, were very few, rarely systematic, often individual and ephemeral, without continuity.

In the given conditions, we reviewed, briefly, what were the concerns related to petroarchaeological research on some of the artifacts obtained through smaller or larger archaeological investigations carried out in Neolithic and Eneolithic sites in the subcarpathian depressions of Neamț county, trying to show the necessity and importance of an archeological lithoteque for the Neamț-Topolița Depression, and not only [31].

Considering all the achievements obtained, so far, in the research of the Neolithic and Eneolithic lithic equipment from the reference microzone, by traditional and modern methods, and knowing the scientific requirements of in-depth lithological investigations, which would bring new data and certifications on the specific raw materials used by protohistoric communities, we sustain the need for the realization of a systematic archaeological lithoteque, as a necessary condition for the realization of real steps forward in this complex field of economic, social, and, why not, spiritual life of yesteryear.

Bibliography:

1. Anghelinu M. (2014). Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie, Ed. Cetatea de Scaun. Târgoviște. P. 276.

2. Barbu, Gh. M. (2008). Arheologia experimentală. Confecționarea uneltelor preistorice din piatră cioplită, în Sargeția. № XXXV-XXXVI. P. 48.

3. Bărbat Al. I. (2016). Materiile prime de origine vulcanică în așezările Starčevo-Criș de pe teritoriul României: andezitele, în SCIVA, Alba Iulia. P. 20.

4. Boghian D. (1996). Unele considerații asupra utilajului litic al comunităților Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, în Cucuteni aujourd'hui, II, Piatra Neamț. P. 287.

5. Bojoi I. (1974). Ioniță Ichim, Județul Neamț, Ed. Academiei, București. P. 37.

6. Cotoi O., Grasu C. (2000). Uneltele din piatră șlefuită din eneoliticul Subcarpaților Moldovei, Iași. P. 13.

7. Ciubotariu E. (2005). Monumente istorice din județul Neamț, vol.1, Situri arheologice, Ed. Crijaux, Piatra Neamț. P. 9.

8. Cucoș Șt. (1999). Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei, Ed. „Constantin Matasă", Piatra Neamț. P. 43.

9. Cucoș Șt., Murariu A. (1977-1979). Studiul tipologic și petrografic al uneltelor litice din câteva așezări Cucuteni B, în Memoria Antiquitatis, IX-XI. P. 607-620.

10. Comșa E. Viața oamenilor din spațiul carpato-danubiano-pontic în mileniile 7-4 î.H., Editura Didactică și Pedagogică, București. P. 3.

11. Crăciunescu I., Florea Șt. M. (2014). Aplicații GIS în arheologie. Istoric, resurse și metodă, în Studii privind preistoria sud-estului Europei, Brăila. P. 450.

12. Davidescu G. (2000). Depresiunea subcarpatică Ozana-Topolița – studiul de geografie fizică, Ed. Cugetarea, Iași. P. 45.

13. Diaconu V. (2012). Impactul interacțiunii cu mediu asupra comportamentului spiritual al omului preistoric, Memoria Antiquitatis, XXVIII. P. 36.

14. Diaconu V. (2012). Depresiunea Neamț, Considerații arheologice, Ed. C. Matasă, Piatra Neamț. P. 14-15.

15. Dimitriu R. (2000). Depresiunea Neamțului – studiu de geografie umană, Ia. P. 275-276.

16. Dumitroaia Gh. (1994). Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, jud. Neamț, în MemAntiq. № XIX. P. 50.

17. Grasu C., Catană C., Grinea D., Ionesi I. (1978). Considerații geologice și geochimice asupra rocilor bituminoase oligogene din zona cuprinsă între pârâul Ozana și Suha Mare, seria IV. P. 109.

18. Grec M. (2009). Arheologia, între știință și pasiune, ediția II, Ed. Vasile Goldiș, Arad. P. 65.

19. Ichim I. (1973). Cercetări geomorfologice în bazinele montane ale râurilor: Cuediu, Cracău și Ozana, în Studii și cercetări de geologie, nr.2. P. 130.

20. Lazarovici Gh., Micle D. (2001). Introducere în arheologia informatizată, Ed. Universitatea de Vest, Timișoara. P. 175-176.

21. Marinescu Bâlcu S. (1974). Cultura Precucuteni pe teritoriul României, București. P. 25-27.

22. Marinescu-Bîlcu S. (1968). Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Târpești, în SCIV. P. 396-401.

23. Marinescu Bîlcu S. (1993-1998). Din nou despre începuturile vieții neolitice la est de Carpați, în Acta Moldaviae Meridionalis. № XV-XX. P. 16.

24. Munteanu R. (2010). Începuturile bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali, Piatra Neamț. P. 12-13.

25. Preoteasa C., R. Munteanu, D. Nicola, Gh. Dumitroaia (2007). Cercetările arheologice de la Târgu Neamț – Dealul Pometea, în Memoria Antiquitatis. № XXIV. P. 315-318.

26. Tudose S. (1994). Metoda traseologică și unele posibilități de aplicare în arheologie, Memoria Antiquitatis. № XIX,. P. 427.

27. Tufescu V. (1996). Subcarpații și depresiunile marginale ale Transilvaniei, Ed. Științifică, București. P. 81.

28. Țurcanu S. (2009). Industria litică cioplită din Neoliticul Moldovei, Ed. Universității Al.I. Cuza, Iași.

29. Văleanu C. M. (2015). Ocurența silexului în nord-estul României în contextul locuirilor preistorice din zonă, în Cercetări Istorice, serie nouă. № XXXIV. P. 38.

30. Ursulescu N. (200). Tipologia și evoluția pieselor de piatră șlefuită cu tăiș ale culturii Starčevo-Criș din Moldova în N. Ursulescu, Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României, vol. I, Ed. Universității Al.I. Cuza, Iași. P. 152-163.

31. Ursulescu N. Neoliticul dezvoltat (târziu), în Istoria Românilor, I, coord. M. Petrescu-Dâmbovița, Al. Vulpe, Ed. Enciclopedică, București. P. 144-148.

32. Ursulescu N. (1984). Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei, Suceava. P. 72.

ОСОБЛИВОСТІ АНТИСЕМІТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Олексій Ільїн
аспірант
Науковий керівник – доц., Дроздов В.В.
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
IlyinOleksij@gmail.com

Історія Південної Бессарабії 40-х рр. XX ст. є трагічним періодом, за який населення краю пережило Другу світову війну, геноцид, депортації, голод та колективізацію. Кардинального зламу зазнав традиційний життєвий уклад населення, значні зміни відбулися в житті кожної етнічної, релігійної та соціальної групи. Однією з найбільш постраждалих етнічних груп були євреї, яких переслідували як з боку Королівства Румунія, так і з боку СРСР. Проблема антисемітської політики влади у період пізнього сталінізму стала предметом пильної наукової уваги не лише українських, але й іноземних учених, проте окремі аспекти повоєнного становища євреїв Ізмаїльської області потребують додаткового розгляду. Вивченням проблеми становища євреїв у Південній Бессарабії займалися такі науковці, як Н. Агафонова та О. Луньова [1], В. Анікін [2], А. Борщевський [3], П. Вебер [4], С. Кузьміна [5], Л. Циганенко [6, 7], І. Яворська [8] та інші.

Метою статті є дослідження становища євреїв у містах Ізмаїльської області в повоєнний період, зокрема вивчення антисемітської політики радянської влади.

Напад нацистської Німеччини на СРСР призвів до певних змін державної політики радянської влади щодо євреїв. Їх вирішили використовувати для мобілізації широкої міжнародної підтримки радянської армії, для пропаганди ідеї відкриття другого фронту та для збирання коштів на допомогу СРСР. Проте в період закінчення війни, у 1944-1945 рр., державний антисемітизм почав посилюватися на всіх рівнях. Ініціатива антисемітської кампанії виходила з найвищих ешелонів влади [9]. Антисемітська політика влади в Ізмаїльській області виявлялася в декількох аспектах: обмеження можливості для євреїв покинути кордони СРСР, замовчування трагічних подій голокосту, ліквідація всіх єврейських національних організацій, ліквідація й занедбання іудейських релігійних споруд та кладовищ та обмеження діяльності іудейських релігійних громад.

За висновком В. Кононенка, одними з перших народів, які проживали на приєднаних до УРСР територіях, і який підштовхували до виселення з СРСР, були євреї. Після прийняття 8 серпня 1945 р. постанови РНК СРСР № 2026-525-сс, а потім рішення РНК УРСР № 1398-102-сс від 31 серпня 1945 р. був дозволений вихід із радянського громадянства та виїзд із Чернівецької області до Румунії особам єврейської національності, які були мешканцями Північної Буковини та не перебували до 28 червня 1940 р. в громадянстві СРСР [10, с. 193]. Цей процес відбувався й у Бессарабії [4, с. 391]. Євреї та поляки, які подали заявки на вихід з радянського громадянства та готувалися до виїзду з Ізмаїльської області, не могли бути допущеними до виборів [11, арк. 159]. В подальшому євреям було заборонено покидати кордон СРСР, а за висловлювання еміграційних настроїв людина могла бути осуджена за статтею 54-10 КК УРСР – антирадянська пропаганда й агітація. Після створення в 1948 р. держави Ізраїль ставлення до євреїв ще більше погіршилося, адже їх стали розглядати як потенційних емігрантів до цієї країни [10, с. 202].

Ще одним напрямом антисемітської політики влади стала ліквідація національного та культурного життя єврейських громад, що відбулося відразу після встановлення радянської влади в краї. До 1940 р. в Білгород-Дністровському діяли такі єврейські політичні та громадські організації, як Єврейська партія та Союз румунських євреїв. У місті діяли єврейські школи, гімназія, банк, лазня, лікарня та спортивні організації [12, арк. 21-23]. Єврейська громада Кілії мала 4 синагоги, школу, дитячий садок «Тарбут», молодіжні організації, бібліотеку, драматичний гурток, спортивні групи, духовий оркестр «Макабі», ощадно-позичковий банк, 2 будинки для людей похилого віку та будівлю єврейської громади. Після встановлення радянської влади національне життя єврейської громади повністю зупинилося [13, с. 5].

За звітами уповноважених ради у справах релігійних культів при РНК СРСР по Ізмаїльській області [12, арк. 20-26; 14, арк. 12-15; 15; 16, арк. 12, 24-25], у повоєнні роки було ліквідовано переважну частину іудейських релігійних споруд, синагоги закривалися та змінювали своє функціональне призначення. До 1940 р. в Білгород-Дністровському існувало 3 синагоги, а в Кілії та Ізмаїлі – по 4 синагоги. Станом на 1945 р. всі 4 синагоги Ізмаїла були закриті, з них одна була зруйнована, одна перебудована під господарські потреби, ще одна була зайнята під житло. Болградський та Кілійській міські

виконкоми клопотали щодо передачі будівель колишніх синагог під театри. Синагоги в Кілії руйнувалися та осквернялися, єврейське кладовище в Кілії розорялося: надгробні пам'ятники ламалися та грабувалися. Більше того, на території цвинтаря випасали худобу, а земля розорювалася плугом. Станом на 1950 р. в області легально діяла лише одна синагога в Білгород-Дністровському, але й та була невдовзі закрита.

Як відзначає В. Кононенко, у повоєнний період радянська влада замовчувала масштаби трагедії війни для всього радянського суспільства, а про масове знищення євреїв намагалася не згадувати взагалі [10, с. 203, 209]. Так, у «Довідці про злодіяння німецько-фашистських загарбників … по Ізмаїльській області» взагалі не згадується про винищення євреїв [17]. У повоєнний період в області не було жодного символу, назви вулиці, пам'ятника, монумента або напису, які б нагадували про страшні події геноциду.

Інший аспект соціально-правового статусу єврейської громади визначався обмеженням її релігійних прав. Постановою ВЦВК РРФСР від 8 квітня 1929 р. «Про релігійні об'єднання» було введено поняття «релігійна громада». Під нею розумілося місцеве об'єднання віруючих громадян, які досягли 18-річного віку, одного й того ж віросповідання, кількістю не менше 20 осіб, які об'єдналися для спільного задоволення своїх релігійних потреб. Релігійні громади віруючих підлягали обов'язковій реєстрації, але правом юридичної особи вони не володіли [18, с. 168-182]. Відзначалося три умови для реєстрації громади: наявність будівлі, двадцяти віруючих та рабина [19, арк. 34-35]. Як зареєстровані, так і не зареєстровані релігійні громади мали значні обмеження у своїй діяльності. Зареєстровані громади не могли виготовляти релігійну літературу, здійснювали місіонерську діяльність, сповіщати населення про релігійні свята, організовувати масові заходи поза межами релігійної установи (наприклад, синагоги). Для незареєстрованих громад обмежень було ще більше. Їм заборонялося здійснювати будь-яку релігійну діяльність: відкриття молитовних домів, будівництво молитовних будинків, спільні молитви, зібрання на релігійні свята та проведення ритуалів.

Іудейські громади, які мешкали в Ізмаїльській області, мали отримати реєстрацію від уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Ізмаїльській області. Головним негативним фактором у цих умовах у житті іудейських громад області було явне небажання влади їх реєструвати. Перша іудейська громада в Ізмаїльській області була зареєстрована в першому

кварталі 1946 р. в Білгород-Дністровському. Станом на 1 жовтня 1947 р. в області було зареєстровано 2 громади: в Білгород-Дністровському та в с. Тарутине. Проте після того, як у 1948 р. був призначений новий уповноважений, було відмінено реєстрацію громади в с. Тарутине, а діяльність громад, які знаходилися на нелегальному становищі в інших населених пунктах, була припинена. Так, у 1948 р. в Ізмаїлі Ш. Тульчинський провів у себе вдома богослужіння, за що його обклали прибутковим податком в розмірі 3 000 крб. Рабин незареєстрованої громади в Кілії С. Цукович був обкладений прибутковим податком на суму 2 500 крб. Політика нового уповноваженого у справах релігійних культів в Ізмаїльській області призвела до закриття всіх зареєстрованих іудейських громад в Ізмаїльській області.

Громада м. Білгород-Дністровський мала синагогу, яку відремонтувала за власний кошт, а також обрала собі рабина. Всього в місті налічувалося до 280-300 єврейських сімей (приблизно 650 осіб), які майже всі відвідували синагогу. Нелегально діяла громада євреїв у Болграді. На відміну від громади Ізмаїла, болградська громада мала молитовний будинок. За звітом уповноваженого, громада охоплювала до 650 осіб. Іудеї Ізмаїла весь повоєнний період намагалися зареєструвати свою громаду, проте їм відмовляли через відсутність будинку для синагоги. Іудеї міста змушені були збиратися нелегально вдома у віруючих та таємно проводити релігійні ритуали. За приблизними даними, громада іудеїв міста нараховувала 200 сімей. Нелегально діяла єврейська громада і в Кілії. У 1948 р. до міста з метою перевірки її діяльності прибув уповноважений М. Костандогло, який з'ясував, що в місті вже декілька років діяла синагога, яку відвідувало понад 100 осіб.

Роль уповноважених полягала в нагляді за діяльністю як легальних, так і не легальних релігійних громад. Один із напрямів їх діяльності полягав у вивченні того, як святкуються релігійні свята, зокрема іудейські. Так, у листі від 28 серпня 1953 р. від заступника уповноваженого ради у справах релігійних культів Р. Швайко надавалася інструкція щодо нагляду за релігійними іудейськими святами. Уповноважені мали з'ясувати кількість віруючих, які збиралися у синагогах, обсяг пожертвувань, можливі факти порушення трудової дисципліни, діяльність релігійних громад та окремих осіб у напрямі організації свят. Уповноважені мали інформувати про ці свята партійні та радянські органи влади для того, щоб вони «посилили культурно-просвітницьку та політичну діяльність і запобігли збиранню членів незареєстрованих громад у

явочному порядку». Уповноваженим також пропонувалося відслідковувати будь-які вияви націоналістичних настроїв на цих святах та передавати виявлені матеріали до органів МДБ [20, арк. 18; 19, арк. 17; 21, арк. 41; 22, арк. 27]. У цьому аспекті фраза, яку євреї говорили на Песах: «у наступному році – в Єрусалимі» – набувала вже видимих рис [10, с. 203, 202]. Уповноважені по релігійних культах мали стежити за тим, щоб цю фразу євреї не говорили під час своїх богослужінь, на що майже кожного року зверталася увага Радою у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР. У таємних листах до уповноважених радилося завадити відзначенню релігійних та історичних свят: заборонити збір пожертвувань на допомогу малозабезпеченим членам громад, продаж місць в синагозі, встановлення оголошень щодо цих свят, агітацію серед віруючих, виготовлення маци тощо [23, арк. 27].

Інший важливий аспект діяльності уповноважених полягав у тому, що всі вказівки, які вони отримували від Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР, рішення уряду СРСР, копії звітів, були або таємними, або мали службовий характер. Фактично, була заборонена навіть офіційна переписка з головами громад віруючих. Таким чином, віруючі навіть не знали закони, які до них застосовують, тому не могли відстоювати свої права.

Заключним етапом переслідування євреїв у повоєнний період тоталітарного радянського режиму стала «Справа лікарів». Як зазначає В. Кононенко, внаслідок активної пропаганди даного питання у пресі, окремі особи відверто вголос звинувачували євреїв у повоєнних соціально-економічних проблемах [10, с. 202]. Такі ж настрої були і в Ізмаїльській області. Так, секретар Ізмаїльського ОК КП(б)У І. Рябік у доповідній записці відзначав, що «в області маються факти окремих антисемітських виступів», а також наголошував на «нездорових настроях» серед євреїв [24, арк. 75]. Проте масових депортацій євреїв не відбулося, а після смерті Сталіна кампанія з антисемітизму почала згасати [25].

Таким чином, у повоєнний період євреї Ізмаїльської області стали об'єктом антисемітської політики влади. Становище євреїв краю було таким же, як і в цілому по СРСР. Головним чином, переслідування євреїв виявилися в перешкоджанні їх релігійної активності, плюндруванні та нищенні єврейських синагог й поховань, ігноруванні теми голокосту та забороні діяльності єврейських національних організацій.

Бібліографія:

1. Агафонова Н., Луньова О. (2019). Ліквідація партійних осередків проурядових, профашистських, націоналістичних партій в Придунайському краї України у ході політичної уніфікації 1940-1941 рр. Соціально-гуманітарний вісник. № 26-27. С. 90-93.

2. Аникин В. (2011). Ремесленники-евреи Бессарабии в XIX в. Проблемы истории и права евреев Молдовы. Кишинев : Elan Inc SRL. С. 43-56.

3. Борщевский А. (2011). Характеристика правового положения еврейского населения Бессарабии в первой половине XIX ст. Сборник научных статей Института иудаики. II. С. 110-126.

4. Weber P. (2007). Repatrierea deportaţilor evrei din Transnistria şi chestiunea integrării lor în România postbelică. Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţiu» - Series HISTORICA(46). №387. 400 p.

5. Кузьмина С. (2012). Єврейське населення Бессарабії в першій половині XIX ст. Етнічна історія народів Європи. №14. С. 75-79.

6. Циганенко Л. (2015). Євреї Південної Бессарабії: особливості розселення та господарчої діяльності (перша половина XIX ст.). Краєзнавство. № 1-2. С. 157-163.

7. Циганенко Л. (2021). Репресії проти єврейського населення Південної Бессарабії (червень 1940 – червень 1941 рр.). Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. №50. С. 88-98.

8. Яворська І. (2013). Репатріація буковинського єврейства до Румунії в 1944-1946 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* №676/677. С. 37-42.

9. Государственная политика по отношению к евреям в 1941–45 гг. (2018). In Электронная еврейская энциклопедия (ЭЕЭ). URL: https://eleven.co.il/jews-of-russia/history-in-ussr/15417/#04

10. Кононенко В. В. (2017). Єврейське населення Поділля: соціально-демографічні зміни та національно-культурне життя (40-і рр. XX ст. – початок XXI ст.). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка]. Вінниця.

11. Константиновский Л. Килия (1991). Памятная книга еврейского населения, 1800-1970. 183 с.

12. Ведяев, А. В. (2011). Правовой статус русской православной церкви в Советском государстве (1917-1991). Научные труды Самарской Православной Духовной Семинарии. С. 168-182.

13. ДАОО, ф. П-4980, оп. 1, спр. 134, 179 арк.
14. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 131, 49+1 арк.
15. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 118, 78+1 арк.
16. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 122, 98 арк.
17. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 120, 62+1 арк.
18. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 169, 82 арк.
19. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 183, 45 арк.
20. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 182, 49 арк.
21. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 187, 50+1 арк.
22. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 188, 53+1 арк.
23. ДАОО, ф. Р-7746, оп. 1, спр. 179, 90 арк.
24. ДАОО, ф. П-4980, оп. 2, спр. 992, 88 арк.
25. Антисемитизм в СССР. (2018). In Электронная еврейская энциклопедия (ЭЕЭ). URL: https://eleven.co.il/diaspora/judeophobia-anti-semitism/10243/#015

ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ БУЖАТСЬКОГО СТЕПУ

Валентина Кірсанова
кандидат біологічних наук
Дунайський інститут
Національного університету «Одеська морська академія»

В результаті глобального потепління, спостерігаються збільшення частоти кліматичних аномалій і надзвичайних ситуацій на різних континентах планети Земля. Причиною глобального потепління є стрімке зростання викидів парникових газів. З усіх парникових газів більш інтенсивно накопичується в атмосфері діоксид карбону. Стабілізація клімату передбачає скорочення викидів діоксиду карбону до обсягів, які можуть абсорбувати біосфера [1]. Щоб уникнути хаотизації кліматичних процесів, наш економічний уклад має стати карбононейтральним не пізніше 2050 року. Для досягнення цієї мети, надія покладається на використання відновлювальної енергетики, що отримують з процесів, що постійно відбуваються в навколишньому середовищі або відновлюваних органічних ресурсів [2]. У всьому світі ведуться дослідження, спрямовані на розробку технологічних процесів використання та накопичення альтернативної енергетики. Досягнуто практичних результатів щодо перетворення сонячної

енергії на електрику. Широко використовується біопаливо в транспорті та як джерело енергії для обігріву приміщень [3].

Об'єктом наших досліджень є джерела відновлюваної енергетики

Мета наших досліджень: аналізувати потенціал використання джерел відновлюваної енергетики Буджацького степу.

Відновлювану енергію одержують із природних ресурсів, які відновлюються природним шляхом. До них відносяться: сонячне світло, водні потоки, вітер, припливи та геотермальна теплота, а також енергія з рослин: тверда біомаса, рослинні олії та етанол.

При перетворенні сонячного світла на електрику не утворюються парникові гази, що дозволяє отримати енергію з нульовим карбоном. У 2020 році загальна встановлена потужність всіх працюючих сонячних панелей Землі становила 760 ГВт [4]. Усі сонячні панелі, що працюють, на Землі виробили 3,2 % світової електроенергії. Приріст сонячної енергетики останні п'ять років становив у середньому близько 50 % [5].

Україна у 2014 році підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, ратифікувала Паризьку угоду про клімат у 2016 році та взяла на себе зобов'язання щодо приведення енергетичної системи до стандартів ЄС. Частка відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі України має збільшитись до 25% до 2035 року. Приватні домогосподарства та великі інвестори активно вкладають у відновлювані джерела енергії. Як результат, Україна посіла дев'яте місце у світі за приростом встановленої потужності вітряних електростанцій (ВЕС) та сонячних електростанцій (СЕС) [6]. Виробництво сонячної енергії та її продаж залежить від інтенсивності сонячного випромінювання. Бужацький степ є сонячною континентальною територією України. З 2016 по 2020 роки в Одеській області введено в експлуатацію 41 об'єкт альтернативної енергетики загальною потужністю 324,9 МВт. З них 292,2 МВт видобувається із сонячної енергії та 32,7 МВт виробляють вітрогенератори. Загалом на початок 2020 року загальна потужність усіх «зелених» електростанцій в області становила 547,7 МВт. [7]. Також спостерігається активне підключення приватних будинків. Найбільше підключено в Одесі та Одеському районі – 723 просьюмери. Також серед лідерів місто Ізмаїл та Ізмаїльський район – 320, та Білгород-Дністровський район – 318 [8]. Впровадження алтенативної енергетики у Буджатському степу має важливе значення, не лише для одеської області, а й для всієї України.

Однак не всі джерела відновлюваної енергетики регіону використано. На Одещині житлові приміщення у приватному секторі опалюються вугіллям або природним газом. Для малозабезпечених верств населення, вугілля та природний газ за новою ціною через дефіцит на ринку недоступні, або дуже дороги. Спостерігається стихійне знищення багаторічних насаджень. Як альтернативне та відновлюване джерело тепла може бути використаний очерет.

У дельті Дунаю зосереджені чагарники очерету звичайного (Phragmites australis), що займають великі площі по берегах і, особливо в заплавах Дунаю, які часто називаються «плавнями». Врожайність зеленої маси очерету досягає до 20 тонн з га. У біомасі очерету міститься до 50% вологи. Після повітряного сушіння, а також завдяки збиранню взимку її рівень знижується до 20-25%. через його швидкого зростання і високого синтезу біомаси, очерет може бути використан як місцеве джерело енергії [9].

З очерету можна виробляти паливні гранули та брикети з мінімальними витратами енергії на сушіння сировини. Очерет характеризується високим вмістом лігніну – полімеру, що є природним сполучним, що дозволяє склеювати подрібнені частинки очерету при виробництві брикет і гранул (пелет). На відміну від нафтопродуктів та вугілля, очерет містить незначну кількість сірки та інших шкідливих домішок. На культивацію і обробіток очерету необхідні мінімальні витрати [10]. Очерет характеризується високим вмістом у ньому кремнію. Кремній надає цій рослині стійкість до ураження бактеріями та комахами, забезпечує водовідштовхувальні властивості та надає їй легкозаймистості. Вміст кремнію в очереті має і негативну сторону: кремній ускладнює подрібнення та пресування даного матеріалу. Розроблено технологію виробництва очеретяних гранул та брикет, з урахуванням описаної вище специфіки. Запропоновано такі технологічні процеси як торрефікація та піроліз очерету звичайного. Торрефікація – процес нагрівання біомаси без доступу повітря, що протікає при температурах 200-320С протягом 30-90 хвилин. В процесі торрефікації витягується волога, а також леткі речовини, що утворюються в ході часткового розкладання целюлози та лігніну. Це призводить до збільшення питомої теплоти згоряння кінцевого продукту, порівняно з вихідною сировиною. Отриманий сухий залишок перетворюють на гранули коричневого кольору, які і прийнято називати торрефіковані гранули або «Біовугіллям». Піроліз це технологічний процес аналогічний

процесу торифікації, проте нагрівання здійснюється до більш високих температур (750-800°).

Таким чином, використання очерету як сировини для виробництва паливних брикетів або гранул відкриває величезні перспективи для створення високоприбуткового бізнесу в Буджакському степу. Зарості очерету звичайного (P. australis) можна розглядати як цікавий природний ресурс біомаси, якого можна перетворити на «біовугілля».

Бібліографія:

1. Джигирей В. С. (2007). Екология та охорона навколишнього природного середовища. Киив. Знання. С. 174-176.
2. Уилер Т. и Браун Дж. (2013). Изменение климата влияет на глобальную продовольственную безопасность. Science. № 341. С. 508-513.
3. Кірсанова В.В. (2019)Проблема використання біопалива для транспорту: дилема сучасності *Вчені записки Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. Т. 30(69). Ч.2. №5. С. 23-27.
4. Renewables 2021 global status repor. (2021). URL: https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2021_Full_Report.pdf
5. Солнечная генерация. URL:https://ru.wikipedia.org/wiki/
6. Увеличилась доля «зеленой» энергетики. URL: https://www.epravda.com.ua/rus/news/2020/09/27/665591/
7. Зеленая энергетика. *Сколько эко-электричества производят в Одесской области и насколько это выгодно?* URL: https://8news.com.ua/articles/zelenaja-jenergetika-skolko-jeko-jelektrichestva-proizvodjat-v-odesskoj-oblasti-i-naskolko-jeto-vygodno/
8. В Одесской области к сетям подключили уже 1505 домашних солнечных электростанций. URL: https://dumskaya.net/news/v-odesskoy-oblasti-k-setyam-podklyuchili-uzhe-15-152235/
9. Bragato C, Brix H, Malagoli M. (2006). Accumulation of nutrients and heavy metals in *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steudel and *Bolboschoenus maritimus* (L.) Palla in a constructed wetland of the Venice lagoon watershed. *Environmental Pollution*. № 144. P. 967–975.
10. Baratieri M, Patuzzi F, Thevs N, Zerbe S. (2011). Assessment of Suitable Energy Conversion Scenarios of Common reeds, Phragmites australis. In: 19th European Biomass Conference & Exhibition, (ed. ETA Florence). Berlin, Germany. P. 1501-1514.

11. Francesco Patuzzi, Tanja Mimmo, Stefano Cesco,Andrea Gasparella,Marco Baratieri. (2012). Common reeds (*Phragmites australis*) as sustainable energy source: experimental and modelling analysis of torrefaction and pyrolysis processes. URL: https://doi.org/10.1111/gcbb.12000

ИСТОРИЯ НЕМЕЦКОЙ КОЛОНИИ КАЦБАХ-ЛУЖАНКА

Владимир Кубякин
Немецкое культурное общество «Бессарабский Дом»
woldemar1@ukr.net

Для Немецкого культурного общества «Бессарабский Дом», а также общественности нашего района, 2021 год, в первую очередь, ознаменовался 200 летним юбилеем села Лужанка, которое, как и целый ряд других населенных пунктов Буджака, было основано немцами в начале 19 столетия.

В списке первых 24-х бессарабских немецких, т.н. *материнских* колоний, колония Катцбах, занимала 14 позицию.

В разные времена и разными людьми это поселение называлось по-разному: «Алияга», «Колония №14», «Катцбах» (Katzbach), «Karpp Bussa» и, наконец, «Лужанка». Следует также знать, что в некоторых документах (т.н. ревизских сказках) имеются упоминания о том, что немецкие колонисты в составе 34 семей пытались поселиться здесь еще в 1816 году, но по не установленным причинам, основание колонии тогда не случилось, а вновь прибывшие колонисты убыли в неизвестном направлении…

Земельные угодия колонии составили 3892 десятины (4230 га), которые были поделены между 65-ю хозяйствами. В плане, земли колонии представляли собой ромб, длиной осью в направлении север-юг [1].

В 1825 году 19 евангелическо-лютеранских семей из католической колонии Краснянской переехали в Катцбах.

В 1827 г. в Катцбах проживало 56 семей (117 мужчин и 102 женщины). Было в наличии домов: каменных 1, неженного кирпича 25, землянок 25; мельниц: земляных (на конной тяге) 1, колодцев 4, садов 54; животных: лошадей 143, коров 701, овец 122.

В 1833 году колония увеличилась еще на 10 семей, в т.ч. 7 семей прибыло из Польши, 1 семьи из Бадена и 2 семьи из колонии Малоярославец-2 (Альт-Постталь).

В 1842 году новым переселенцам из-за границы империи был

закрыт доступ в Бессарабию. С этого времени осуществлялась только внутренняя миграция колонистов.

В первые годы существования Катцбах (до 1825), были построены молитвенный дом, сельское управление (канцелярия) и школа.

Во время русско-турецкой войны 1827-29 годов колонисты Катцбах, как и жители прочих колоний Бессарабии, испытали на себе тяготы от постоя и транспортировки русской армии. Подобные тяготы испытывали колонисты и позже, во времена других русско-турецких войн (1853-56; 1877-78).

Уровень медицинского обслуживания населения колонии долгое время был непрофессиональным, вследствие чего наблюдалась высокая смертность.

В 1835 году в Катцбах был выстроено новое здание для молитвенного дома, больше прежнего по размерам и с более красивой отделкой.

Сельская школа в 1855/56 годах получила также новое здание, которым пользовались дети колонистов, как учебным заведением вплоть до 1940 года.

К 1859 году общее число жителей колонии составляло 709 человек. К тому времени в колонии было уже 18 безземельных семей, что вызывало значительное социальное напряжение в колонии и вынуждало к росту иммиграции ее жителей.

Иммигрантов, бывших жителей Катцбах, можно было встретить в румынских Плоэштах и Добруджи, на Балканах, а также в различных колониях Бессарабии, таких как Деневиц (Прямая Балка), Айгенфельд (Надежда, Саратский р-н), Айгенхайм (Зеленовка, Б-Д р-н), Андреевка, Челигидер, Чемчели, Базарьянка, Мансбург, Ной-Постталь, Романовка, Бородино, Софиевка, Екатериновка и многих других [2].

В румынский период истории Катцбах были различные события, которые не всегда были радужными.

Новые власти хотели устроить свои порядки в Бессарабии, для чего они приступили к ревизии всего, чем владели местные жители. Так, в сентябре 1920 года заставили всех задекларировать свои денежные средства. У 129 жителей села, в сумме оказалось в наличии 18 тысяч лей и 264 753 царских рубля.

В румынский период преподавание в школе велось на румынском языке и зачастую румынскими учителями. Иллюстрацией системы образования по-румынски, служит сообщение об инциденте, который имел место в школе колонии

Катцбах 25 ноября 1938 года, связанный с злоупотреблениями учителя Д. Марица, который неоднократно прибегал к неоправданному насилию над своими подопечными, за что он был удален из Катцбахской школы.

Здание старой школы использовалось даже в послевоенный период, до 1957 года, правда, в качестве жилья, тогда как новое здание школы, и по сей день используется, правда, уже в качестве объекта торговли [2].

Другое общественное здание – сельское управление или сельская канцелярия, которое на румынский манер называлось примарией, постройки 1854 г. Это здание существовало еще и в советский период, но уже к концу 1980-х, прекратило свое существование.

Нельзя обойти вниманием основное общественное здание колонии Катцбах, которое сохранилось до наших дней – здание кирхи, возведенное в 1893/94 годах. Кирха одновременно вмещала в себя 600 прихожан. Началось строительство 18 сентября 1893 и окончилось 6 ноября 1894 года. Строительство кирхи обошлось сообществу около 10 тысяч рублей.

В 1907 году в кирхе был установлен орган, который был изготовлен в Людвигсбурге, в Германии очень известной компанией Walker, стоимостью 1755 рублей.

В 1922 вокруг кирхи был высажен яблоневый сад, урожай от которого раздавался малоимущим семьям Катцбах [1].

Лютеранский приход колонии Катцбах до 1840 года входил в Арцизский церковный округ, а затем еще сто лет – в Альт-Эльфский (с. Садовое, Арзиского р-на) церковный округ.

Основное занятие колонистов Катцбах, конечно же, было сельскохозяйственное производство, которое не имело каких-нибудь заметных отличий от подобного производства в прочих немецких колониях Бессарабии. Преобладал ручной труд, с применением нехитрых сельхозмашин на конной тяге. Кони для немецких колонистов всегда были предметом гордости и символом достатка.

Здесь не было каких-либо значительных промышленных производств, за исключением паровой мельницы, постройки 1898 года, которая часто меняла своего хозяина, и только в конце 1920-х она перешла в руки Якоба Ханделя, который предпринял капитальный ремонт с надеждой на дальнейшую успешную работу мельницы. Параллельно с этой мельницей в Катцбах имелись еще 4 традиционных «ветряка» (ветряная мельница), которые

использовались немцами вплоть до 1940 г.

В тот же период в колонии имелось 2 черепичных производства (скорее всего формовочных станка), однако их деятельность была ограничена тем, что поблизости не было хорошего крупнозернистого песка, который возили из Тарутино или Парижа, что сильно удорожало производство и делало продукцию не конкурентоспособной.

В 1920-м году 20 акционеров основали в Катцбах кооперативный магазин. Это было первое специализированное торговое предприятие.

С марта 1929 жители колонии основали молочную фирму, которая, не смотря на противодействие некоторых лиц, стала успешной [1].

В Катцбах не имелось электричества. Освещали жилье и общественные здания традиционными свечами, а в более поздний период керосиновыми лампами.

Не было также системы водоснабжения, весь период немецкого пребывания, жители пользовались колодезной водой, причем хорошая вода была только в колодцах т.н. верхнего (серенная часть) села, в то время, как жители нижнего (южной части) села были вынуждены носить воду с верхнего села, т.к. в их колодцах была непригодная для употребления людей, горькая вода, которую давали животным и использовали в быту.

В целом жители Катцбах не были большими поклонниками школьного обучения, у них бытовала поговорка: *учатся те, кто не хочет работать*. Тем не менее, нам известно имя одного из первых учителей, работавших в Катцбах – Кондрат Лайб, перу которого принадлежит первая хроника колонии Катцбах от 13 мая 1848 г.

В Катцбах читали 6 различных периодических изданий (газет), издаваемых в Тарутино и других городах Румынии и Германии, в общем количестве 47 экземпляров, что приходилось на 200 семей живущих в колонии.

Кроме земледельцев в Катцбах жили и ремесленники. Так в 1920-х годах здесь имелись 11 плотников и каретников; 6 кузнецов; 4 портных и портних; 12 сапожников и 2 шорника. В каждой семье женщины имели прялки. Некоторые имели ткацкие станки. Пчеловодством занимались всего двое: Генрих Ридель и Готтлиб Бонат [1].

В 1939 году в списке ремесленников значились: 5 кузнецов, 10 каретников, 8 плотников или столяров, 3 мастера по изготовлению вилок, 5 каменщиков, 6 портных, 5 шорников, 12 сапожников, 1

мастер по изготовлению надгробий, 2 мастера по изготовлению корзин, 1 швея стеганых одеял, 6 ткачей, 7 торговцев, 1 мастер молочной фирмы, 5 владельцев мельниц, 4 владельца магазина, 3 продавца в продуктовом магазине, 3 акушерки, 4 пчеловода, 3 ночных сторожа, 1 общественный служащий, 1 школьный служащий, 3 охотника с лицензиями, 3 бондаря, 2 мясника, 2 садовода, в т.ч. 1 болгарин, 4 кровельщика тростниковых крыш, 2 кровельщика черепичных крыш, 1 часовщик, 1 зуборез (ветеринарный фельдшер).

Немецкая колония Катцбах с двух сторон света соседствовала с болгарскими колониями Купорань и Чумлекиой. Потому контакты с соседями имели место во все времена. Так чабанами и пастухами в Катцбах, как правило, были выходцы соседних болгарских колоний. Болгары оказывали им помощь и на виноградниках. Но не всегда отношения с соседями были приятными. Так зафиксированы не однократные случаи, когда жители болгарских колоний, посещали немцев в Катцбах, с целью поживится их добром. В основном это были кражи животных и птицы, но иногда дело доходило до открытых грабежей. Так, в 1935 году румынскими жандармами была задержана преступная группа, из числа жителей Чулень (Виноградовки), которая промышляла кражами и грабежом в т.ч. и в Катцбах.

После упразднения Попечительного Комитета об иностранных поселенцах Южного края Всероссийской империи (1871), перехода всех колонистов, в т.ч. немецких под общую юрисдикцию, был изменен их статус: колонисты, с дарованными им при водворении правами и привилегиями, получили статус поселенцев с другими правами и обязанностями, в т.ч. их стали рекрутировать в русскую армию [1].

В результате этого возросла тенденция к иммиграции, как способ избегания принудительного призыва в армию. Тем не менее, мужчины Катцбах успели поучаствовать во всех войнах, которые вела Россия: русско-турецкая (1877/78), русско-японская (1905), Первая мировая (1914-18).

С приходом в Бессарабию румын (1918-1940), был установлен всеобщий призыв в румынскую армию.

Общественная жизнь села Катцбах в 20-30-е годы прошлого столетия, не смотря на стороннее предубеждения, была достаточно разнообразной. Так в 1925 году в селе появилась футбольная команда. С 1909 года действовал духовой оркестр, а в 1932 был создан и струнный оркестр. В конце 1930-х появился даже театральный

коллектив, представления которого пользовались большим успехом у односельчан. Вечерние посиделки молодежи всегда проходили под аккордеон или гармошку.

Существовали стабильные дружеские сообщества людей, которые совместно проводили свой досуг в выходные и праздничные дни, однако очень скоро вся жизнь Бессарабских немцев претерпела радикальных изменений…

После подписания осенью 1939 года т.н. договора Молотова – Риббентропа, а правильнее сказать Сталина – Гитлера, судьба Бессарабских немцев была предрешена.

В конце июня 1940 г. Румынское королевство без боя сдало советским войскам Бессарабию и Северную Буковину. Повсеместно в этих регионах прошло установление советской администрации, которая сразу же преступила к организации жизни по социалистическому образцу, была упразднена прежняя система местного управления, кроме советских административных органов управления появились еще партийные органы, которые даже назывались одни словосочетанием – «советско-партийные органы» …

Для немцев это был конец истории их пребывания в Бессарабии. Все они как бы оцепенели, находясь в ожидании, решения своей дальнейшей судьбы. Абсолютное их большинство, стремилось покинуть пределы страны советов, при этом испытывая большую печаль о своей родине – Бессарабии.

Рано утром 26 сентября 1940 года на кладбище учитель Отто Россманн провел прощальную службу, а затем пастор Якоб Ривиниус провел еще одну службу в кирхе Катцбах.

28 сентября 1940 на автотранспорте женщины и дети из Катцбах были доставлены в порт Рени. Мужчины оставались в селе еще две недели, а затем на гужевых повозках также отправились в Рени вслед за своими семьями.

В день, когда последние немцы отъезжали из Катцбах им вдогонку зазвенел колокол кирхи, который не умолкал, пока последняя телега не скрылась в степи. Тогда с колокольни сошел молодой человек, все это время звонивший в колокол, вскочил верхом на своего коня и умчался догонять своих соплеменников…

Бібліографія:

1. Конрат Лайб. (1848). Хроника колонии KATZBACH. URL: http://grhs.org/vr/vhistory/katzbach.htm
2. Ulrich Derwensrus. (2021). «200 jähriges Gründungsjahr von

Katzbach», Mitteilungsblatt, Heft 2-4. URL: www.bessarabien.de

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНКУБІНАТ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Олександр Михайлов
кандидат історичних наук
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
mykhailov@idguonline.net

Сьогодні, ми спостерігаємо прагнення до врегульованої правової платформи, розвинутого законодавства, широких соціальних програм, до охоплення передовими реформами різноманітних сфер громадського життя. Дійсно, порівнюючи показники України від здобуття незалежності до сучасності, можна констатувати поліпшення багатьох правових та економічних галузей, вирішення суттєвих кризових явищ. Проте, питання сімейних цінностей та інституту шлюбу до сих пір є проблематичним і потребує значної уваги Української держави та суспільства. Послуговуючись даними офіційної статистики, кожна п'ята дитина в Україні народжується поза шлюбом, тоді як на початку 1990-х рр. таких дітей в Україні було менше 10 %. Дані показники вказують на зменшення питомої ваги шлюбу в українському соціумі та збільшення кількості пар, які проживають у співжитті. В нашій статті зроблена спроба дослідження розвитку інституту співжиття в римському праві. Взагалі, для ширшого осмислення цієї категорії актуальним буде звернення до тих часів, коли співжиття мало особливий статус та юридичну основу. В античний період особливого розмаху і законодавчого оформлення у приватному праві співжиття отримало у Римській імперії.

Проте, почати потрібно з того, що єдиним законним союзом чоловіка і жінки римське приватне право визнавало шлюб. Усі інші союзи і зв'язки між чоловіками та жінками були або заборонені, або ж до них ставилися толерантно. За відомим римським юристом Модестіном «шлюб – це союз чоловіка і жінки, що з'єднаний на все життя і є вінцем божественного і людського права». Незважаючи, на сакралізацію інституту шлюбу, навіть консервативне суспільство римської республіки, з часом утвердило конкубінат (співжиття) як альтернативну варіацію спільного подружнього життя [1, с. 104].

Римляни розрізняли декілька видів шлюбу: законний, римський (matrimonium justum) і незаконний (неримський).

Римський шлюб в свою чергу поділявся на шлюб з чоловічою владою (cum manu mariti) і шлюб без чоловічої влади (sine manu marati).

Римський правильний шлюб визначався згідно до норм цивільного права і допускався лише між римськими громадянами, які мали статус jus comubii. Такий сімейний союз укладався в особливих, визначених законом формах і породжував усі передбачені правом особисті відносини, які можуть виникнути в союзі з приводу майна. Неправильним шлюбом визначався союз між римським громадянином і дружиною, яка належала до іншого громадянства, тобто належала до перегринів (іноземців).

З часом, римська система приватного права визначила особливий статус спільного життя, коли між чоловіком і дружиною існував постійний союз, але вони не мали наміру щодо визначення їх як сімейного союзу. Римляни називали таку форму конкубінатом – природнім шлюбом.

Мова йшла про стійкий, не короткочасний зв'язок – більше одного року. Конкубінат мав на увазі, що чоловік і жінка в майбутньому планують створити родину. Тобто навіть в такій перспективній оцінці співжиття римляни демонстрували верховенство сім'ї і тимчасовість статусу співжиття. При цьому конкубін (чоловік) і конкубіна (жінка) могли у такому статусі перебувати усе своє життя.

Конкубінат на відміну від невизнаних законом зв'язків все ж мав своє правове поле. Так, конкубіна не могла належати до стану чоловіка, а їх спільні діти автоматично прирівнювалися до статусу матері. Проте, ці діти хоча й не визнавалися законно народженими, проте й не примислювалися до незаконно народжених, для таких дітей створювався особливий статус – природних дітей (libery naturales). Діти, народжені у конкубінаті, хоча й не успадковували усього батькового майна та могли сподіватися на отримання принаймні його частини, що вже вирізняє їх на тлі незаконно народжених дітей [2, с. 42].

Більш того, діти народжені у конкубінаті за згодою батька могли бути визнаними і переведені у статус законних, тобто народжених у шлюбі. Тоді їх нащадки отримували повний правовий перелік переваг: успадкування соціального походження батька, його імені, майна.

Особливим явищем було те, що чоловік міг знаходитися у законному шлюбі й мати конкубіну, що одразу розмежовує конкубінат і шлюб. Також дана поступка в приватному праві порушувала моногамний погляд на союз чоловіка і жінки, створюючи прецедент, який наприкінці Римської імперії буде

негативним явищем у подружніх взаємовідносинах. Дружина ж не могла перебувати одночасно у законному шлюбі й мати конкубіна. Більш того, за законом Октавіана Августа про подружню зраду adulterium, такі жінки могли каратися смертю. Відомо, що свою доньку Юлію Молодшу імператор за подібну зраду відправив у вислання на безлюдний острів. Конкубінат же вважався прийнятним союзом, в той час як Август виступав проти короткочасних зв'язків і союзів, які не могли бути класифіковані як конкубінат. Тому був введений великий податок на холостяків. В римському середовищі стало доволі популярним на початку нашої ери мати короткочасні зв'язки і не нести жодної правової відповідальності. Сім'я – посвята і юридична відповідальність. Тому велика кількість молодих людей не поспішали її створювати. Август видав указ, якщо чоловік досяг 25 років і не одружився, він має сплачувати регулярний податок у державну скарбницю, доки не одружиться. Конкубінат в даному аспекті відігравав функцію обходу даного податку, адже чоловік і жінка, які проживали більше року вже визнавалися союзом на основі тривалого співжиття, яке в перспективі планує узаконення свого союзу шлюбними стосунками [3, с. 69].

Конкубінат відрізнявся від дозволеного законом співжиття (неодруженого чоловіка і незаміжньої жінки) amica, бо мав усі об'єктивні ознаки шлюбу. Amica – це співжиття за згодою, без натяків на майбутній шлюб. Конкубінат виникає, якщо шлюб неможливий через юридичні обставини, які на момент вирішення надаватимуть можливість дане співжиття перетворити на шлюб. Тому й Август, визнаючи цей інститут союзу легітимним, вимагав дотримання тих самих умов, що й при укладанні шлюбу. Зокрема, перепоною до конкубінату могла стати спорідненість, пребування одного з конкубінів у шлюбі та недосягнення шлюбного віку [4, с. 283].

Проголошення християнства державною релігією Римської імперії наклало свій відбиток на інститут конкубінату. Так, в Дигестах (Титул 8) імператора Візантії Юстиніана визначалося, що конкубіною могла бути вільновідпущениця, місце народження якої невідоме або жінка, яка торгувала своїм тілом. В той час як вільнонароджена жінка не могла бути конкубіною, а перебування її у конкубінаті класифікувалося як перелюбство. Крім того, Дигести Юстиніана проголошували, що конкубіною могла бути жінка за своєї волі будь-якого віку, але не молодга 12 років [5, с. 244].

Також, римське право захищало права патрона по відношенню до свого клієнта чи боржника. Так, зоборонявся конкубінат чоловіка

з донькою свого патрона. Співжиття клієнта із донькою патрона могло розцінюватися римським суспільством як спроба вирішення своїх боргових зобов'язань, що обмежувало б силу цивільного права [6, с. 45].

Конкубінат дійшов до свого завершення у високому середньовіччі. У Візантійській імперії його скасував Лев Мудрий, видавши декрет про те, що конкубінат або має стати офіційною дружиною, або конкубін її має відпустити. Таке рішення мало обмежити перелюбство як гріховне явище християнського світу. У Європі конкубінат проіснував до XII ст. [7, с. 9].

Отже, конкубінат був прийнятною формою спільного життя чоловіка і жінки у рабовласницькому римському суспільстві. Сучасне проживання поза шлюбом також є розповсюдженим явищем і фактично нагадує античний конкубінат з єдиною відмінністю, що у чоловіка і жінки сьогодні може й не існувати жодних юридичних перешкод для фіксації шлюбу. Також, конкубінат мав намір поступового вирішення правових обмежень і укладання законного шлюбу. Більш того, тодішнє суспільство і представники влади розцінювали конкубінат як тимчасову перехідну ланку до реального законного шлюбу, розуміючи, що співжиття є сумнівним союзом і з точки зору особистісних взаємовідносин чоловіка і жінки, і з точки зору юридичної відповідальності, і долі спільних дітей, які будуть народжені поза шлюбом.

Бібліографія:

1. Войнилова И.Г. (2008). История становлення и развития института сожительства (concubinatus) в римском праве. Москва. Современное право. №5. С. 104-107.
2. Калюжний Р.А., Ящуринський Ю.В. (2011). Основи римського приватного права. Київ. ДП «Вид. дім «Персонал». 184 с.
3. Пилипенко Ю.О. (2014). Конкубінат: від римського права до сучасності. Одеса: Правова держава. С. 67-71.
4. Підопригора О. А., Харитонов Є.О. (2006). Римське право. Київ. Юрінком Інтер. 283 с.
5. Перестерский И.С. Дигесты Юстиниана (1984). Москва. 409 с.
6. Борисова В.І., Баранова Л.М., Домашенко М.В. (2008). Основи римського приватного права. Підручник. Харків Право. 224 с.
7. Сергеевич В. И. (1910). Лекции и исследования по древней истории русского права. С.-Петербург [Елект- ронний ресурс]. СПС Гарант: Комментарии. URL: http://www.twirpx.com/file/929215.

ГРЕЧЕСКАЯ НАДПИСЬ ИЗ ИЗМАИЛА И ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ДУНАЙСКО-ПОНТИЙСКОГО РЕГИОНА В СРЕДНЕВИЗАНТИЙСКИЙ ПЕРИОД

Світлана Паламарчук
кандидат історичних наук
klarapalamar@gmail.com

Поводом обращения к данной теме послужило прочтение греческой надписи на надгробном камне, хранящемся в Измаильском историко-краеведческом музее Придунавья, палеографом А.Ю. Виноградовым по просьбе автора. Анализ артефакта специалистом не подтвердил нашего предположения о позднесредневековом возрасте памятника (XVI – XVII вв.), а удревнил его на несколько столетий, отнеся к средневизантийскому либо началу поздневизантийского периода (X – XIII вв.), раскрыв особенности графики и стиля надписи, ее расшифровки. Это позволило сделать ряд заключений о происхождении надписи на историческом фоне ближайшей округи и всего циркумпонтийского ареала.

Фото 1. Надгробный камень с греческой надписью, найденный в Измаиле (а – лицевая сторона; б – обратная сторона). Фото М.А. Суворовой.

Сам камень был обнаружен в 2007 г. в г. Измаиле на пляже р. Дунай, в воде, примерно в 200 м к востоку от здания мечети измаильским художником-реставратором В.А. Белым по время прогулки, и позже, по совету автора, передан в музей Придунавья.

Новый интерес к нему возник при составлении карты памятников древностей Измаила и его окрестностей лишь в 2019 г., когда камень в музее был тщательно обследован автором*, и с

* Автор выражает благодарность сотрудникам фондов музея Придунавья Г.П. Сюпюр и М.А. Суворовой за помощь при обработке артефакта.

получением заключения по тексту от А.Ю. Виноградова трансформировался в научное открытие памятника письменности.

Камень (фото 1, а, б) представляет собой обломанную по краям конкрецию понтического известняка-ракушечника неправильной формы, размерами 19 х18 х 5-7,5 см, с сохранившимся частично правым краем, и на маленьком участке – левым, что дает представления о форме. Лицевая поверхность выровнена и по ней высечена греческая надпись в четыре ряда, которые разделены между собой врезными сплошными горизонтальными линиями. В углублениях двух нижних линий и букв третьего и четвертого рядов сохранились следы охры – характерный признак для византийских надписей, более распространенный, чем нанесение горизонтальных линий.

С обратной стороны поверхность выпуклая и неровная. В центральной части сохранился небольшой участок желвачной корки. Очевидно, что повреждения намогильный камень получил после его извлечения из первоначального контекста при последующих транспортировках.

Несмотря на повреждения, надпись восстановлена достаточно полно:

[+ Κεκοίμ-]
[ητ]ε̣ ὁ δο̣ῦ̣-
λ̣ος τοῦ θε-
ο̣ῦ̣ Ἰοβ̣άν
[μ]η̣νὶ ἀπριλ̣-
[ιου ..΄ ...].

Почил раб Божий Иован ..-го апреля...

По определению А.Ю. Виноградова, «буквы унциальные (только пи и ро минускульные); альфа с петлей, ню зеркальное; лигатура омикрон-ипсилон с треугольной петлей»; особенности палеографии позволили сузить датировку памятника в рамках средневизантийского и самого начала поздневизантийского периода [1].

Исходя из текста и шрифта, можно составить представление о человеке, памяти которого надпись была совершена, его культурной и, в некоторой степени, этнической принадлежности.

Однако, главным вопросом, на который призвано ответить данное исследование, является выяснение места происхождения

памятника и его историко-культурный контекст, в отличие от места его нахождения. Изначальная гипотеза о неком населенном пункте с элементами христианской культуры на левобережье Дельты, где мог бы появиться такой надгробный камень, была отвергнута в силу несовместимости с военно-исторической ситуацией здесь в указанный период.

Левобережье Дельты, как и весь левый берег Нижнего Дуная выше по течению, были достаточно плотно оккупированы кочевыми племенами, которые не оставляли попыток, часто вполне успешных, преодолевать реку и проникать на правый берег, вглубь территорий дунайско-понтийского региона* и далее.

Наиболее вероятным местом происхождения памятника является соседствующее через реку его северное пограничье с близлежащими населенными пунктами, имевшими древнюю фортификацию. Наземные каменные сооружения, и крепостные и кладбищенские, в Исакче, Нуфэру, и в прочих, подвергались в разные времена многочисленным разрушениям, в том числе с целью намеренного сбора и вывоза с них камня для нового строительства.

Особенно этот процесс стал актуален с началом возведения турецких крепостей в Исакче и Тулче, а также укрепления в Измаиле, где не было местной добычи камня, в XVI – XVII вв. И позже, при проведении фортификационных работ в Измаиле в последней трети XVIII в.

Таким образом, надгробный камень мог оказаться на левом берегу в качестве материала (бута) для укреплений на территории крепости Измаил в разные времена.

При исследовании правобережных населенных пунктов Дельты учеными были обнаружены и раскопаны сотни могил, как отдельных захоронений, так и целых кладбищ, в том числе при церквях, с разнообразными вещественными материалами [2]. Однако раскопки в Гарвэн, Исакче, Никулицел, Тулче и Нуфэру не выявили намогильных каменных сооружений ни на одном объекте, что позволяет констатировать факт практического отсутствия

* Дунайско-понтийский регион – географически детерминированная, и в определенной мере, исторически обособленная природная зона, образованная меандром нижнего течения и устьем р. Дунай и западным побережьем Черного моря (Понта Эвксинского). На юге его граница проходит по линии Чернаводэ – Констанца, что отмечено построенными на ней в древности валами. Занимает, главным образом, нынешний жудец Тулча (Румыния).

надгробных сооружений, а также какой-либо информации о них в трудах современных исследователей.

Населенные пункты края претерпели множество вторжений врагов: войны, пожары и разрушения, уничтожение и угон в плен жителей и прочие катаклизмы, включая кардинальную смену культурно-религиозной парадигмы на несколько столетий, что оставляло мало шансов на сохранность внешних атрибутов могил. Хотя материалы раскопок в Исакче и Нуфэру, как близлежащих к Измаилу местах, проводящихся десятилетиями, хорошо опубликованы и достаточно представительны.

На месте современной Исакчи находился крупный средневековый город района Дельты, второй по значению после Дристры (Силистры), а в некоторые периоды – главный (по ряду предположений – Вичина, затем Сакчи/а). Его площадь достигала 24 га и была обнесена новыми укреплениями [3, с. 121-158]. На кладбище X–XIII вв., исследованном вдали от берега реки и римской крепости, к югу и западу от городища, рядом с поздневизантийским поселением, (на 2001 г.) раскопано 440 христианских захоронений [4], в том числе с инвентарем.

В Нуфэру оборонительные стены X–XIII вв. (по разным предположениям – Преславица/Малый Преслав или Вичина) окружали площадь ок. 6 га [5, с. 79–86]. На кладбище около церкви исследовано 19 могил, в том числе одна с остатками гроба. По двум фоллисам датируются второй половиной XI–XII вв. [6, с. 81–113]. Всего в Нуфэру исследовано свыше 600 могил X–XIII вв. Большая их часть не поддаётся точной атрибуции, но в целом они отражают христианский обряд [7, с. 233–244].

Намогильный камень с греческой надписью, найденный в Измаиле, является элементом культурного ландшафта района Дельты, его «подунайских городов», представлявших неоднородное и своеобразное население «миксоварваров». О нем пишет Михаил Атталиат, указывая на существование «многих больших городов» с населением миксоварваров, и свидетельствуя, что там слышался «всякий язык» [8, с. 329].

Миксоварварами называли местное население ромеи, используя термин для определения населения различного этнического происхождения. Это население в определенной мере становилось причастно к византийской провинциальной культуре и воспринимало греческий язык вместе с христианством как язык богослужения. Общие христианские традиции и однообразные

погребальный ритуал и обряд нивелировали жизненный фон полиэтничного состава жителей края.

Греческий язык, несомненно, был одним из основных языков общения в регионе, иногда в адаптированном виде, что, в частности, отражено в надписи из Измаила, где имя собственное не имеет строгой греческой формы. В поисках аналогий нашей надписи и выяснении её места среди других памятников письменности были проанализированы приблизительно синхронные надписи на разных языках, опубликованные в разные годы.

Эпиграфических памятников в дунайско-понтийском регионе в целом обнаружено немного. Они представлены письменами с различной графикой: кириллицей, глаголицей, рунами, другими знаками, редко – греческой. Известны, в основном, в южной части региона, где выделяется круг надписей конца IX – начала X вв. на стенах пещерного монастыря Басарабь у с. Мурфатлар (ныне Басарабь). Представлены болгарские рунические надписи, кириллические староболгарские и пр.; по наблюдениям К. Попконстантинова среди сорока надписей лишь одна выполнена деформированным греческим шрифтом [9].

У крепости Хиног, к югу от Чернаводы, в основании каменного вала была открыта известняковая плита с кириллической надписью и датой 6451 (943 Р.Х.) [10, с. 320], о культурной принадлежности которой до сих пор ведутся дискуссии. К этому времени отнесен и керамический сосуд из Капидавы (с. Каркалиу) с надписью, прочерченной по сырой глине буквами греческого алфавита и фразой «Матерь Божья побеждай» с именем ПЕТРЕ в конце [11, с. 334].

Три протоболгарских надписи греческими буквами открыты на каменных блоках из Силистры [12].

Греческую надпись X в. в Болгарии отмечает К. Попконстантинов среди 70-ти (!) других с кириллической, глаголической и рунической графикой в княжеском монастыре Св. Богородицы у с. Черноглавцы Шуменской области [13, с. 385] к юго-западу от исследуемого региона.

Этот краткий обзор демонстрирует наличие определенных зон преобладания тех или иных надписей и соотношение числа памятников письменности на разных языках, с учетом того, что установленная принадлежность надписей бывает спорна.

Собственно византийские надписи среди находок этого круга практически отсутствуют, а сами они, в основном, датированы

временем до XI в. и, таким образом, относятся к предшествующему хронологическому пласту.

От описанных памятников южной части дунайско-понтийского региона заметно отличаются эпиграфические памятники района Дельты. В северной части преобладают надписи на греческом языке: на иконе (фр-т) из стеатита, на доньях керамических сосудов из Исакчи и Енисалы с монограммами имен Михаил или Дмитрий, на каменной иконе с именем святого, происходящей с севера Добруджи. Также найдены фрагменты черепицы с рельефной буквой К (отливка) в Гарвэн и Нуфэру, имеющие аналогии в Капидаве и Пэкуйул луй Соаре. На трех предметах: бронзовом епископском кресте из Исакчи и двух фрагментах керамики имеются надписи кириллицей [14, с. 42-43]. Свидетельства бытовой письменности также представлены граффити на керамических сосудах, и они, главным образом, греческие на амфорах. Датировка этих материалов имеет более широкий диапазон в пределах более позднего периода, нежели южный круг эпиграфических памятников: XI – XII вв., в некоторых случаях, начала XIII в. (домонгольского времени).

Лапидарных надписей, в том числе погребального характера, за исключением измаильской, в регионе не встречено.

Вместе с тем, в более отдаленных местах синхронные лапидарные греческие надписи в редких случаях известны. Например, надпись на стене в Адрианополе с указанием на сооружения, предпринятые Михаилом Парапинаком (1050-1090) с целью защиты от варваров [15, с. 12-13].

Надпись на обломанной мраморной плитке из Керчи – типичная эпитафия, которую удалось восстановить полностью, гласит: «Успокоилась раба божья Феодата месяца октября 26-го дня, в день 4-й (т.е. в среду), индикта 4-го, в лето 6570 (1066 г. – В.З.) [16, с. 207]. Среди погребальных надписей из Константинополя, по базе Христианского корпуса PH I 7, А.А. Евдокимова выделила одну надпись IX в. (829-842) и одну XII в. [17, с. 272]. Эти памятники четко датированы XI в., все они – греческие, без какой-либо этнической акцентуации и представляют собой явления византийской культуры.

В отношении измаильской надписи, выше было обращено внимание на написание имени собственного в славянизированной форме. Здесь уместно привести наблюдение Д.И. Полывянного об употреблении греческих букв для записи славянской речи, явления, истоки которого он видит в славяно-греческом общении на

северной периферии балканских владений империи [18, с. 26]. Полагаем, что в общеупотреблявшихся формулах погребальных надписей это трудноуловимый, но, возможно, имевший место феномен, учитывая, что литургии служили на греческом языке, и формулы могли быть схожими.

Историко-культурный фон развития населенных пунктов, «подунайских городов», в том числе в районе Дельты, допускает крайне малую вероятность появления такого памятника как надгробие, найденное в Измаиле, в X в., так и в первой половине XI в.

Судя по исторической ситуации, речь может идти о последней четверти – конце XI в., более вероятно, о XII – начале XIII в., либо его последней четверти.

В разные периоды византийского владычества, долее всего сохранявшегося на севере империи в районе Дельты до монгольского завоевания 1242 г., а затем даже возобновившегося в правление Михаила VIII Палеолога, образовавшего здесь кондоминиум с беклярибеком Ногаем (ставка в Сакче/Исакче), в крае доминировала греческая церковь и ее епископы окромляли местное население.

Греческая надпись средневизантийского времени оказалась редкой находкой не только для нашего края, но и для более обширной территории, по которой найдена всего пара лапидарных надписей, рассмотренных выше, на значительном расстоянии за пределами балкано-дунайского региона и более раннего времени создания.

Исследования ближних «подунайских городов» района Дельты на территории современных Исакчи (и с. Никулицел) и Нуфэру выявили культурную ситуацию и церковную традицию, в которой такой памятник мог появиться. Здесь находились упоминаемые в источниках известные города Малый Преслав/Преславица и Вичина, христианские центры района Дельты.

В контексте общей картины измаильских древностей и памятников письменности среди них, следует отметить, что это вторая находка каменного надгробия с надписью доосманского времени. Первая была сделана школьниками в начале 60-х годов прошлого века, когда два шестиклассника принесли в музей Суворова обломок мраморной плитки с латинской надписью. Этот памятник письменности был изучен П.О. Карышковским, который определил его как фрагмент римского надгробия и опубликовал [19]. Однако условия находки не были зафиксированы, и, скорее всего,

она могла попасть на измаильский берег таким же образом, как и наш камень. Культурного слоя римского времени на территории Измаила до настоящего времени фактически не обнаружено, как и отдельных артефактов.

Эпиграфические памятники дунайско-понтийского региона в его северной части с преобладанием греческих надписей свидетельствуют о значительном влиянии византийской церкви и образования на местное население миксоварваров, немалую часть которых составляли славяне, приверженцы греческого вероисповедания. Греческая лапидарная надпись, найденная в Измаиле, по сути – на границе варварского мира и Византии, является подтверждением этому.

Бібліографія:

1. Виноградов А. Ю., Паламарчук С. В. (2022). Греческая надпись, найденная в Измаиле, в контексте истории района дельты Дуная в средневизантийский период. Вопросы эпиграфики. Вып. XI. Университет Дмитрия Пожарского. М.

2. Topoleanu F., Juganaru G., Micu C. (2008). Inventarierea siturilor arheologice din judetul Tulcea. Studii de caz: Mormintele tumulare. T. 1. Tulcea.

3. Lockyear K, Popescu A., Sly T. (2005). The Noviodunum Archaeological Project 2000–2004: Results and Conclusions from the Pilot Seasons. *Peuce. S.N.* T. 3–4. P. 121-158.

4. Vasiliu I. (1984, 1995, 2001). Cimitirul feudal timpului de la Isaccea. *Peuce.* T. 9. P. 107–141; Cimitrul medieval de la Isaccea biserica Sf. George. *Peuce*. T. 11. P. 373–410; Mănucu-Adameşteanu Gh. Istoria Dobrogei în perioada 969–1204. Contribuţii arheologice şi numismatice. Bucureşti. P. 111-115.

5. Mănucu-Adameştianu Gh. Nufaru. (1998). (jud. Tulcea) – oras, byzantine fortificat, la Dunarea de Jos. *Arheologia medievala*. T. 2.

6. Damian O. O necropolă medievală timpurie descoperită la Nufăru (1993). (jud. Tulcea). *SCIVA.* T. 44.

7. Damian O., Damian P. (1995-1996). Elements chrétiens de l'époque byzantine au Bas Danube. *Pontica* T. 28–29.

8. Кулаковский Ю А.. (1897). Где находилась Вичинская епархия Константинопольского патриархата? *В.В.* Т. 4. С. 315-336.

9. Овчаров Д. Болгары и румыны на Нижнем Дунае в раннем средневековье (по археологическим данным). Монастырский комплекс при деревне Басараб (Мурфатлар). URL: http://www.kroraina.com/bulgar/bg_ro_IX/index.html

10. Полевой Л.Л., Федоров Г.Б. (1973). Археология Румынии. М. Наука.

11. Albu I. (2016). Hungarians or Greeks in the inscription of Zupan Demetrius (943)? *Восточная Европа в древности и средние века. XXVIII. Чтения памяти В.Т. Пашуто. Материалы конференции.* М. С. 12-16.

12. Полевой Л.Л., Федоров Г.Б. Археология Румынии. М. Наука, 1973. 412 с.

13. Inscriptions and fragments of inscriptions in proto-bulgarian language and greek letters. URL: https://groznijat.tripod.com/pb_lang/suppl1.html

14. Попконстантинов К., Атанасов Г. (1994). За два надписа от манастира при Черноглавци, Шуменско. *Епохи.* № 4. С. 105-110.

15. Stănică A.-D. (2015). Viaţa economică din nordul Dobrogei în secolele X –XIV. Editura Dobrogea, Tulcea. 475 p.

16. Скабаланович Н.А. (1884). Византийское государство и церковь в XI веке от смерти Василия П Болгаробойцы до воцарения Алексея I Комнина. Санкт-Петербург. 449 с.

17. Залесская В.Н. (1986). Памятники средневековой греческой эпиграфики из Северного Причерноморья (новые поступления византийского отделения Эрмитажа). С. 204-207.

18. Евдокимова А.А. (2016). Формулы погребальных надписей Константинополя. Индоевропейское языкознание и классическая филология. XX (1). Материалы чтений, посвященных памяти профессора Иосифа Моисеевича Тронского. Санкт-Петербург, Наука. С. 267-277.

19. Полывянный Д.И. (2000). Культурное своеобразие средневековой Болгарии в контексте славяно-византийской общности XI – XV вв. Иваново, Ивановский госуниверситет. 290 с.

20. Каришковський П.О. (1966). Невиданий напис Ізмаїльського музею. Тези доповідей конференції Ізмаїльського державного педагогічного інституту, присвяченої 25-річчю інститута. Ізмаїл.

ТАТАРБУНАРСЬКЕ ПОВСТАННЯ У СПРИЙНЯТТІ БІЛОЇ ЕМІГРАЦІЇ ЄВРОПИ: ГАЗЕТА «ДЕНЬ» ТА ЇЇ РЕПОРТАЖІ

Олександр Прігарін
доктор історичних наук, професор
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Віталій Барвіненко
кандидат державного управління, доцент
Одеська національна академія харчових технологій

Достатньо локальні, але жахливі та трагічні події у вересні 1924 р. – «Татарбунарське повстання» - призвели до резонансного сприйняття Світовою громадськістю. До цього часу ця подія та її наслідки виступають в авангарді боротьби у контексті «війн пам'яті» у глобальних вимірах Східної Європи. Незважаючи на ґрунтовне вивчення як передумов, чинників, так й власне ходу та наслідків селянського повстання у Бессарабії, ці три дня в історії регіону залишаються дискусійними. Достатньо поглянути відповідні статі у «Вікіпедії» українською, російською та молдавською мовами.

Починаючи проект із комплексного вивчення цього сюжету минулого, вирішили акумулювати різні типи джерел. Під час археографічного пошуку виявилися цікавий корпус документів – чернетки нарисів-репортажів, що написали місцеві кореспонденти, безпосередні свідки цих подій. Ці матеріали були написані спеціально для газети «День» - часопису білої еміграції у Парижі. Вони були надруковані дещо у скорочених варіантах [2]. А у матеріалах міститься чимало важливих епізодів та оцінок. У цьому контексті маємо бажання оприлюднити ці два матеріали із елементарною критикою із тим задумом, щоб у подальшому підвергнути їх змістовному аналізу у компаративної перспективі.

Нижчі друкуємо мовою оригіналів два репортажу. Першій з них – машинопис на різаному аркуші, 2/3 стандартного. Другий – рукопис на п'яті сторінках блокноту. Авторство явно різне, другий підпісаний «бессарабець». Першій датований 3 жовтня 1924 р., тобто майже через місць від подій. Другій, скоріше за все, був написаний одразу після подій, але був отриманий редакцією лише у жовтні. У результаті, обидва нарису були надруковані.

Попередній контент-аналіз свідчить про явно пропагандиський характер першого документу. Апологетика селян в ньому поруч із намаганням звинувати більшовиків у підбурюванні місцевих мешканців [1]. У другому більш детально викладено емпірична

фабула подій, що робить другий нарис більш корисним в якості джерела. Обидва матеріалу надають також додаткові сенсі – світоглядне сприйняття селянського повстання у Бессарабії білою еміграцією в Європі.

№ 1. (ДАРФ, ф.Р5878, оп.1, спр.485, арк.1)

«Восстание в южной Бессарабии»

Румынское правительство в своих официальных сообщениях, которые им по радио рассылаются в редакции всех услужливых газет, тщательно пытается скрыть правду о восстании, имевшем место в южной Бессарабии. Оно изображает дело так, что в Бессарабии прибыла из Советороссии «большевистская банда», которую в короткий срок румынские власти изловили при содействии «преданного Румынии» бессарабского населения. В действительности, дело проходило совсем иначе.

Нижеследующее я сообщаю на основании произведенного мною лично обследования на местах, где происходило восстание.

Из России на моторных лодках приехали в Бессарабию коммунистические агитаторы, которым очень легко удалось СПРОВОЦИРОВАТЬ население Татарбунар и ряда окрестных сел и деревень на восстание против румынских оккупационных властей. О мотивах, которыми руководствовались при этом большевики, зажигавшие пламя заведомообреченного на поражение восстание, долго распространятся не приходится. Конечно же, удушающих как раз в эти дни социалистическую Грузию, меньше всего трогают интересы бессарабского населения. Советская власть выполняла задания !!! Интернационала, затевающего ныне большую балканскую игру. Поэтому то подняв население обещанием помощи из России, почти все агитаторы благополучно скрылись, предоставив населению расхлебывать заваренную ими кашу [3].

Меньше всего увлекают бессарабцев коммунистические эксперименты, от которых стон стоит над Русской землей. Но против ненавистного режима оккупации, семь лет тяготеющего над Бессарабией, население готово принять помощь «не только от чорта, но даже от его бабушки». Поэтому то искра, брошенная несколькими агитаторами, разгорелась в пожар подлинного народного восстания.

В первый момент румынские власти почти не оказали сопротивления восставшим крестьянам. Отряды жандармов, собранные из ближайших мест, поспешно отступили при натиске восставших. Неурожай, посетивший в этом году Аккерманский уезд, и жестокости сборщиков налогов, выколачивающих их

совершенно средневековыми приемами, вся горечь и обида, накопившаяся за семь лет произвола, гнали в ряды восставших сотни и сотни мирных землеробов. Но восстание безоружных, бывшее с их стороны актом отчаяния, не могло устоять против натиска снабженной всеми техническими усовершенствованиями оккупационной румынской армии, пустившей в ход артиллерию.

Подавив восстание, в котором бок о бок сражались и русские, и молдаване, и евреи, и болгаре, населяющие разноплеменной край, румынские власти устроили кровавый суд победителей. «По сведениям румынских газет, среди населения насчитывается 300 жертв убитыми. В одних Татарбунарах, на площади, куда было выведено все население, во время публичной экзекуции было убито 110 человек. Из них, по крайней мере три четверти, как меня заверили местные люди, не имели никакого отношения к событиям и пали жертвой ложных доносов и личной злобы тайных агентов сигуранцы, по указанию которых производились бессудные расстрелы. Ничего похожего хотя бы на военный суд не было. Перед расстрелом несчастных заставляли самих выкапывать для себя могилы.

Как смерч, пронеслись карательные румынские отряды по всему уезду. Несколько тысяч крестьян сидят в тюрьмах, терпя голод и побои свирепых тюремщиков. Варварская расправа с населением не увеличила любви его к румынам, но лишь посеяла новые семена ненависти. Неудача восстания только подчеркнула безнадежную трагичность положения Бессарабии. Не угасла вера в будущую Россию, но настоящее безысходно тяжело. На шею бессарабского населения накинута петля, и веревка всё туже сдавливает горло.

№ 2. (ДАРФ, ф.Р-5878, оп.1, спр.545, арк. 1-5).

«Татарбунарское восстание»

Татарбунары – бойкое торговое местечко на границе двух уездов, Аккерманского и Измаильского. Преобладающее население как в местечке, так и во всем уезде, русское, по сей день, после почти 8-и лет оккупации, совершенно не поддавшееся румынизации. Подпольные агитаторы, которыми изобилует уезд, контрабандисты, беспрерывно переезжающие с одного берега на другой и, по обыкновению, находящиеся в услужении и у чекистов, и у румынских охранников (сигуранца), плетут всякие небылицы о земном рае в России. И татарбунарцы, преимущественно из пролетарской и крестьянской молодежи, не скрывают своих симпатий к прежней родне, по ту сторону Днестра. Почтивые и зажиточные домохозяева – менее оптимистичны, но и они от поры

до времени тяжело вздыхают по былом и то же мечтают о русской бессарабии [4].

Симпатии татарубнарцев – секрет // полишинеля для оккупантов, и потому то уезды, населенные русскими, значительно больше других стонут под тяжкой пятой всякого рода власти военных, полицейских и жандармских. Недовольства достаточно и горючего материала слишком много. Трудно ли так настроенное русское население поднять на восстание, когда и оружие заранее запасено и когда восставшим обещают немедленную помощь соседней Красной республики?!...

Днем, на виду у военных и полицейских властей, три агитатора на базарной площади, с красными знаменами, призывают население к восстанию. И уже спустя 1 час несколько сот вооруженных винтовками, при нескрываемом ликовании всего населения местечка, которому объявили агитаторы о присоединении к России и обещали немедленную помощь Красной армии, двинулись вглубь соседнего // Измаилського уезда, к железно-дорожной станции Сарата: восставшие решили, прежде всего, захватить железно-дорожный путь. Но немецкие колонисты Сараты [зачеркнуто], Румынские власти так же, очевидно.

А повершившие, что вслед за агитаторами идут полки Красной армии, совершенно растерялись: солдаты вместе с офицерами попрятались по соседним деревням, полицейские укрылись, и сам начальник полиции, переодевшись в женское платье, нашел убежище у одного зажиточного еврея. Агитаторы тут же на площади отдали приказ о всеобщей мобилизации всего населения, способного носить оружие и тут же составили список из таковых...

Но немецкие колонисты из Сараты решили оказать сопротивление. Получив оружие от расквартированного там воинской команды, они выступили на встречу восставшим. Восставшие не предполагали сопротивления, в паническом бегстве устремились обратно, в Татарбунары. Осмелевшие // румыны присоединились к немецким колонистам. Спустя несколько часов в Татарбунарах уже все были на прежних позициях. Агитаторы, во главе которых был некий Невин, сотрудник румынской сигуранцы (охранки) в Измаиле, поспешили скрыться. Население попряталось по домам и с трепетом ждал расправы [4].

Расправа последовала почти немедленно. Во главе большого войска, всех родов оружия, не исключая артиллерии, явился бывший диктатор Бессарабии, генерал Попович. Генерал объявил: расстрелу подлежат все, внесенные в список мобилизованных, местечко будет снесено артиллерийским огнем. После долгих просьб

населения, а, быть может, по указанию из Бухареста, местечко пощадили и, больше для проформы, снесли несколько домов на окраине. Но людей не пощадили. Из внесенных в роковой список расстреляли всех, кого нашли, до 1000 человек; большинство из них – в восстании //не принимали никакого участия…

Многих из расстрелянных предварительно подвергли «допросу». 2допрос» румынские карательные отряды знают как вести: арестованным жгли пятки раскаленным железом, вырывали ногти, волосы на голове и избивали прикладами. Пытаемые «признавались» и некоторые из них указали, где сокрыто оружие. Так было найдено много оружия в самых отдаленных частях Аккерманского уезда, в местечки Шабо.

После расправы последовали «реформы». Из всех присутственных учреждений изгнали служащих, связанных знакомством и родством с местным населением, и заменили их чиновниками – румынами из старого Королевства. И непременно, по настоянию генерала Поповича, последовал Министерский приказ о закрытии в Румынии и в Бессарабии всех русских газет. Кроме впрочем, одной, издающейся в Бухаресте, при ближайшем участии Министерства культуры…

Бібліографія:

1. Борьба трудящихся Бессарабии за своё освобождение и воссоединение с Советской родиной (1918—1940 гг.). Кишинёв, 1970.
2. Грама Д., Мартынчик Е. (1988). Процесс над участниками Татарбунарского восстания. Кишинёв: Картя Молдовеняскэ.
3. Рошкован Ю. О. (1966). Пажинэ вие де солидаритате интернационалэ. Кишинёв.
4. Смішко П. (1956). Татарбунарське повстання 1924 р. Київ.

БУРГОМИСТР ИОСИФ СЛАВИЧ

Раиса Шишкина
дослідник історії Придунав'я
член Національної спілки журналістів України
raisa655@ukr.net

Имя купца-негоцианта Иосифа Ивановича Славича (?-1842) известно краеведам по запискам подполковника И.П. Липранди о служебной поездке в декабре 1821 года с чиновником Коллегии иностранных дел Александром Пушкиным в южную Бессарабию и кратковременном пребывании в городе Тучкове (Измаиле) [1, с. 307].

Дополнить образ бургомистра и неординарного человека Осипа (Иосифа) Славича помогут выявленные документы в Национальном архиве Республики Молдовы (НАРМ) и в Коммунальном учреждении «Измаильский архив» (КУ Измаильский архив).

Австрийский подданный Иосиф Иванович Славич прибыл в Россию в 1813 году. Через три года, не щадя своего капитала и даже рискуя жизнью, спас в Чёрном море коммерческое судно с казенным провиантом, принадлежавшее херсонскому мещанину Постникову, за что получил от монарха в награду золотые часы с такой же цепочкой [2, л. 55]. Впоследствии, за другие подвиги был награждён именной золотой медалью на Анненской ленте для ношения на шее с надписью «За усердную службу».

В ноябре 1820 года состоятельный купец 1-й гильдии, негоциант Иосиф Славич купил турецкою монетой за 4200 левов в городе Тучкове у майора Павла Пахомова дом с принадлежавшим к нему местом, то-есть земельным участком, «состоящий в первой части, во второй половине – в двенадцатом квартале» [3, л. 7].

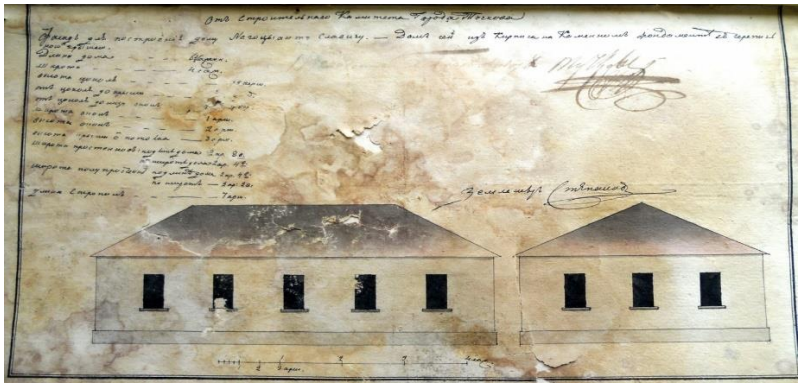

Рис. 1. Чертеж фасада для постройки дома негоцианту Славичу.

Хлебосольный дом Славича был хорошо знаком военачальнику и литератору генерал-майору С.А Тучкову [4, с. 152]. Вероятно, в этом доме неоднократно останавливался подполковник разведки 16-й пехотной дивизии И.П. Липранди, бывая в городе по делам службы, в том числе с Александром Пушкиным, уже известным в литературных кругах поэтом [1, с. 307].

Купив дом, Иосиф Славич сразу же заказал проект для нового дома, который был разработан городским строительным комитетом и подписан, С.А. Тучковым. Сохранились чертежи

фасадов: длина дома 6, 5 саженя, ширина – 4 сажени, высота цоколя 19 вершков, ширина окон 1 аршин, высота – 2 аршина [5, л. 9 об.]. Через несколько лет Иосифу Славичу в городе Тучкове уже принадлежало несколько домов, он был владельцем водочного завода и на пяти судах успешно занимался заграничной и внутренней коммерцией. Его «наличный капитал простирался до полумиллиона руб.» [2, л. 2].

В 1824 году Иосиф Славич был избран бургомистром Тучковской городской Думы, то есть главой исполнительной власти и утверждён областным Бессарабским правительством. Через два года Измаильский полицмейстер подполковник Г.Н. Черняев писал о Славиче: «Он честно и добропорядочно выполнял поручения областного начальства по этой должности. Выполнял с успехом и прилежностью, без упущения в делах и порядке в Городской думе. Он был предан доброму намерению в пользу службы и доказал на опыте хорошее познание и полезное бескорыстие» [2, л. 59].

Бургомистр Славич сразу же по формальному найму, то есть по контракту отдал один из своих домов, стоимостью восемь тысяч руб. под ланкастерскую школу [2, л. 55]. В Измаиле построил казарму для артиллерийской бригады численностью в 280 человек. Во время войны с Турцией 1828-1829 гг. снабжал продовольствием Болградский военно-временный госпиталь [2, л. 2]. Иосиф Славич, будучи бургомистром, был освобождён от воинского постоя. Однако в действительности в течение семи лет в его особом доме постоянно квартировали штаб-офицеры и за всё время он не получал за воинский постой положенного платежа.

Половина другого дома из шести комнат с приличной мебелью и со всем конным убором с 1 ноября 1824 г. по 1 августа 1832 г. была нанята квартирной комиссией для временного размещения приезжающих в Измаил знаменитых лиц [2, л. 28; 6, л. 12]. Кто же были эти знаменитости? Полагаю, что некоторых из них уместно назвать: главный доктор медицины Феодосийского центрального портового карантина И.И. Граперон (1774 – 1848) был направлен в Измаил для борьбы с эпидемией чумы, квартировал у бургомистра с ноября 1824 г. по 1 апреля 1825 г., то есть 5 месяцев. В 1826 г., с 1 августа по 1 сентября также останавливался у Славича – Бессарабский гражданский губернатор В. Ф Тимковский (1781-1832); в 1827 г., а в начале ноября, 10 дней – вице-губернатор Бессарабской области Ф.Д. Фирсов со всей канцелярий. В том же году три месяца квартировал генерал-майор князь П.Д. Пхейзе (? – 1831); в 1828 г., в январе около месяца – генерал-майор П.И. Севастьянов (1786 -– 1852), позже со своим Пензенским пехотным полком принимавший

участие во многих сражениях русско-турецкой войны 1828 – 1829 гг. [6, л. 12 об.].

В апреле того же года в крепость Измаил и город Тучков вместе со своей свитой и дипломатическим европейским корпусом прибыл император Николай I [7, лл. 62, 63], где после смотра армии и торжественного молебна принял участие в переправе войск через Дунай. В то же время, прибыл со свитой и адъютантами младший брат императора «Его Высочество Великий князь» Михаил Павлович (1798-1849) и остановился на три дня в доме Иосифа Славича [8, лл. 24-26, 44]. Гостеприимство и хлебосольство хозяина настолько понравились князю, что через год он квартировал у бывшего бургомистра четыре месяца [6, л. 5].

О дальнейшей судьбе купца 1-й гильдии Иосифа Славича можно узнать из его прошений и ходатайств, связанных с потерей коммерции и полным разорением. Так, его дом, отданный под Ланкастерскую школу, в нарушение контракта был использован во время эпидемии чумы, затем полностью разрушен без оплаты за аренду и его стоимость [2, л. 2]. Дело купца Славича о выплате ему денег за наём дома под. постой «особо знаменитых лиц в 1824-1832 гг.» рассматривалось более трёх лет и было известно императору [6, лл. 12, 15]. Однако в ответе на свидетельство по императорскому указу сказано, что «квартирная комиссия не имеет в наличности квартирних сборов», то есть Славич не получил договорной оплаты и даже «был вовлечён в издержки потерей мебели на 10400 руб.» [2, л. 28].

Судьба, как видно больше не жаловала Иосифа Славича и предъявляла ему одно испытание за другим. В 1836 году, в Докладной записке на имя Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора графа М.С. Воронцова Славич писал, что его коммерческий флот во время войны с Турцией 1828-1829 гг., по приказанию начальства и «вопреки контракта», занимался перевозкой продовольственных припасов и более всего пострадал 1 декабря 1829 года от взрывов на казенном судне «Святой Николай» [2, л. 2]. Были взорваны – мореходная лодка, три баркаса и один ялик*. В этой же записке читаем, что «из-за притязаний

* «Зазимовавшее в здешнем порте военное судно «Св. Николай», нагружённое порохом и артиллерийскими снарядами (1 декабря – Р.Ш.) в 1 часу пополудни взлетело на воздух вместе с находившимися на оном двумя матросами. Взрывом сим разорваны на части и размешаны на большом пространстве 4 судна из коих три принадлежали купцу Сваличу (Славичу – Р.Ш.) и одно купцу Спиро Милано. Несколько других судов значительно повреждены. Два магазина совершенно разрушены; в 50-ти с лишним домах проломлены крыши, потолки и стены, в 460-ти домах перебиты окна, двери и печи. Ещё не известно число людей, пострадавших от сего несчастного происшествия, но до сих

Кишинёвского питейного округа к водочному заводу Иосифа Славича, в итоге признанными Сенатом несправедливыми, завод долгое время был закрыт» [2, л. 2]. О каком доходе в таком случае могла идти речь?

Некогда состоятельный купец I-й гильдии, негоциант, успешный бургомистр, щедрый и гостеприимный Иосиф Славич признался, что выпустив из рук весь капитал, и невольно вовлечен в судопроизводство, и тяжбы, в сопряжение с оными – большие издержки, а чрез всё то же не токмо не имеет и не может теперь иметь, ни заграничной, как бывало прежде, ни хотя бы внутренней коммерции. И даже вынужден войти в некоторые долги, за которые уже описано и в публичную продажу предложено последнее его недвижимое имение, опись и оценка коему представлены в Измаильский коммерческий суд [2, л. 3].

Через два года Иосиф Славич вновь обратился с докладной запиской к генерал-губернатору Воронцову. Изложив подробно все свои заслуги и потери, в конце он писал: «Ныне испытываю такие несчастия повергшие меня с семейством не только в затруднительное положение, но и в самое горестнейшее убожество, а к тому на старости моих лет к посрамлению опубликованием несостоятельным, следовательно, лишен кредитов или лучше сказать души коммерций» [2, л. 57].

Сколько же осталось недвижимости у несостоятельного купца Славича, когда и как её продавали, в каких кварталах и на каких улицах находились его имения? И самое главное, – в каком же доме жил Иосиф Иванович Славич, и принимал гостей, среди которых были Сергей Алексеевич Тучков, Иван Петрович Липранди и Александр Сергеевич Пушкин. Обратимся к описи, «составленной на основании указа Измаильского коммерческого суда от 15 марта 1842 года № 323 – имений, принадлежащих несостоятельному должнику, бывшему Измаильскому купцу Осипу Славичу по которой оное приведено в известность при вступлении в попечительство Измаильского 2-й гильдии купца Лазаря Гальярди» [3, л. 7].

Предпримем попытку внимательно осмотреть имения бывшего бургомистра и представить, какие же они были при его жизни.

Главное имение Славича находилось в первой части города Тучкова, в квартале номер 121 – на углу Дунайского пр. и ул. Сенной

пор уже насчитали 42 раненных и 6 убитых». – «Северная пчела». 1835. № 114. 24 мая. (Цитируется по книге В.А. Постернак. (2020). Крепость Измаил и город Тучковв 1812-1856 гг. Измаил. 365 с.).

(ныне пр. Суворова и ул. Болградская). Одноэтажный кирпичный дом был выстроен на фундаменте из бутового камня, покрыт черепицей, длиной 9 и шириной 4 саженей, «В нём два отделения: в первом – шесть комнат и одна прихожая, в которых 10 двустворчатых окон о восьми белых стеклах со ставнями столярной работы, на медных петлях с таковыми уже задвижками немецкой работы» [3, л. 7]. В описании упоминаются также галереи с пилястрами при доме и в лавках «о трёх покоях», магазин с девятью дверьми, лавка с кокошником и погреб с девятью окнами и железными решетками; девять двустворчатых дверей с коробками столярной работы, окрашенных малиновою краскою, на медных петлях и такими же внутренними замками; две голландские печи с медными душниками с железными дверцами. «Полы в пяти комнатах дощатые, а в прихожей и в одной комнате из плит аспида, потолки, и внутренние стены в комнатах оштукатурены известью с алебастром» [3, л. 7].

Именно в этой половине дома в течение семи лет квартировали знаменитости, приезжавшие в город Тучков и крепость Измаил по служебным делам. В апреле 1828 г., в связи с начавшейся войной с Турцией в крепости Измаил располагалась Главная Императорская Квартира, а в обывательских домах – генералитета штаб- и обер-офицеры. Иосиф Славич, в числе других, предоставил пять комнат в этой половине для Лазаретного дома [8, л. 52]. Теперь же, после кончины несостоятельного должника купца Славича, в его доме разместились Измаильская городская полиция и Измаильская квартирная комиссия. Составители описи имений Славича, не найдя соответствующих документов и контрактов по аренде и оплате, фиксируют задолженность. И только скрип дверных полотен, окрашенных в малиновый цвет, напоминают о былой жизни в этом доме…

В другом отделении дома три комнаты и одна прихожая, в них четыре двустворчатых окна «о восьми белых стеклах», окрашенных масленой краской на медных петлях с такими же внутренними замками и железными задвижками, при них железные решетки. Одна голландская печь, полы в комнатах дощатые, а в прихожей из плит аспида. Потолки и внутренние стены оштукатурены известью и алебастром.

При доме вместо галерей сделаны два дощатых крыльца и в конце дома пристроена небольшая дощатая кладовая, во всём доме шесть дверей с оковкою. С наружи дом оштукатурен и побелен известью. При доме палисадник, в котором растут 11 деревьев акаций.

Теперь познакомимся с остальными строениями, создавшими торговый центр. Возле дома, по линии на улицу построен в одном корпусе деревянный магазин на каменном фундаменте из сосновых и дубовых столбов и таких же брусьев, который с улицы и частью во дворе оббит кругом досками. В нём девять дверей плотницкой работы с железными решётками. Полы дощатые, крыша черепичная. Ограда дощатая с одной только западной стороны. Ворот нет [3, л. 7].

Во дворе два кирпичных флигеля, покрыты первый ветхой черепицей, второй камышом. При флигеле находится конюшня с земляным полом.

Один погреб под камышовым навесом, обмурованный внутри известью, в нём одна «мина», до половины на каменном своде с деревянной дверью. В середине двора колодец.

Под одной связью три лавки с тремя в каждой из них покоями (большими комнатами) и галереей с пилястрами на сводах, длиною одиннадцать и шириною пять саженей. В этих строениях десять окошек и шесть дверей. Постройка осталась неоконченной и находилась под ветхою камышовой крышей.

Под этим строением погреб каменный с кирпичным сводом и двумя выходами с четырьмя дверьми, окованными железом. В погребе две комнаты, в них двое окованных дверей, в погребе девять окошек с железными решётками, в нём же «мина» обходящая с улицы, с трёх сторон. В конце ограды выстроена кирпичная лавочка с кокошником, крыша покрыта тёсом, в ней дверей с оковкою трое, двое окошек и одна печь. За этой лавочкой во дворе находился ледник [3, л. 8].

Дом второго имения, так же был выстроен из кирпича, крытый черепицей – «о четырёх покоях», то есть больших комнатах, с кухней и сенцами – в первой части Измаила (Тучкова) в квартале № 43 на углу улиц Сербинова и Кишинёвской (ныне Пушкина и Адмирала Холостякова). В двух комнатах пол дощатый, а в двух, на кухне и сенцах земляной, в доме трое дверей с оковкою, окошек с приборами шесть [3, л. 8].

В рапорте, приложенном к торговому листу от 13 декабря 1843 г., трое мещан города свидетельствовали, что они более двадцати лет знали Славича, которому принадлежал этот дом «с местом земли по улице длиною 12, а к Дунаю 14 саженей, в котором он, Славич жил по прибытии в Измаил (Тучков) и умер, а теперь нанят брахтвахтскому флотскому офицеру [9, л. 12].

При доме дощатая конюшня, в ней дверей с оковкою двое, погреб земляной, в нём двери с оковкою одни. Ограда с двух сторон дощатая, а с одной камышовая, ворота и калитка дощатые с

оковкою. Иосифу Славичу ещё принадлежали – сад на Копаной балке, длиною – четыреста а шириною сто саженей. Завод кирпичный и черепичный состоящий при лимане в 393 квартале и конная мельница, ко времени составления описи была уже разобрана.

Объявление о продаже имений купца Славича было опубликовано в 15 номере Губернских ведомостей за 1844 г. [3, л. 24]. Похоже, что его имения в городе Тучкове были одними из лучших и среди претендентов на их приобретение возникли серьёзные конфликты. Всё разрешилось только по указу Его Императорского Величества. Имения несостоятельного купца Славича в первой части, в квадрате № 121 по Дунайскому пр. и по ул. Сенной, а также в 43 квартале по ул. Сербинова и Кишиневской были проданы конкурсным управлением города Тучкова купцу 3-й гильдии Фёдору Кирьякову [3, л. 44].

Как было уже сказано, что негоциант Иосиф Славич в конце ноября 1820 г. купил в городе Тучкове дом в 12 квартале, почти на самом берегу Дуная, и по новому проекту начал строить второй. К моменту служебной поездки подполковника Липранди и Александра Пушкина по Южной Бессарабии с остановкой в городе Тучкове в декабре 1821 г., Липранди был уже знаком со Славичем. Обратимся к его воспоминаниям: «В Измаил, или, правильнее в Тучков, мы приехали в 10 часов вечера и заехали прямо к Славичу, негоцианту, которому я дал слово всегда у него останавливаться. Нас приняли со славянским радушием. Напившись чаю и тотчас сытно поужинав в своей комнате, измученные, разместились мы на диванах» [1, с. 308]. «На следующее утро, – отметил Липранди, – Пушкин был уже как свой в семействе Славича». В тот же день чиновник Коллегии иностранных дел Александр Пушкин вместе со Славичем обошёл всю береговую часть крепости Измаил, а подробности штурма ему были хорошо известны. Пока Липранди решал свои служебные дела, Славич водил Пушкина в казино. Более трёх дней в доме Славича гости были окружены славянским радушием: им уделили максимальное внимание, о них заботились, их развлекали, знакомили с крепостью и городом, им устроили обед, на котором присутствовал основатель города, известный литератор опальный генерал-майор С.А. Тучков.

Можно с уверенностью сказать, что Иосиф Славич принимал Липранди и Пушкина в своём семействе, а именно – в обжитом, благоустроенном и просторном доме, купленном за год до их приезда. К сожалению, этот дом до наших дней не сохранился. Из архивных документов известно, что после того как в нём были размещены больные чумой, дом разрушили [2, л. 2]. Несколько лет

назад при составлении списка памятников истории и архитектуры г. Измаила (Тучкова) предположительно был вписан дом в 43 квартале по ул. Сербинова и Кишиневской, в котором якобы останавливался А.С. Пушкин во время своей поездки по южной Бессарабии. К сожалению, документального подтверждения это предположение не получило.

Примечания:

Сажень – 2, 16 м.

Аршин – 71,12 см.

Вершок – 4.4 см.

Бібліографія:

1. Липранди И.П. Из дневника воспоминаний. (1998). *Пушкин в воспоминаниях современников*. СПб. Т. 1. С. 307.

2. НАРМ. Ф. 2. Оп. 1. Д. 2483.

3. КУ Измаильский архив. Ф. 661. Оп. 1. Д. 432.

4. Шишкина Р.П. (2016). Сергей Алексеевич Тучков. Измаил.

5. КУ Измаильский архив. Ф. 661. Оп. 1. Д. 548.

6. КУ Измаильский архив. Ф. 56. Оп. 1. Д. 65.

7. НАРМ. Ф. 2. Оп. 1. Д. 1312.

8. КУ Измаильский архив. Ф. 514. Оп. 1. Д. 62.

9. КУ Измаильский архив. 661 Оп. 1 Д. 503.

УКРАЇНСЬКА ТА НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ БУДЖАЦЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

МОВНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ У ТЕКСТАХ ГАЗЕТИ «РОДЕН КРАЙ»

Марина Берестецька
аспірантка
Науковий керівник – доц. Кольцун Н.М.
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
beresteckhaa@ukr.net

Всеукраїнська газета «Роден край» виходить з 1989 року і розповсюджується за підпискою на теренах всієї держави, її цільова аудиторія - громадяни болгарської національності України. Газета здобула любов і визнання своїх читачів та відзначена нагородами на всіх рівнях – як в Україні, так і в Болгарії.

«Роден край» був визнаний кращим друкованим виданням болгарської діаспори світу. На Всесвітньому з'їзді болгарських засобів масової інформації, який відбувся в грецькій столиці Афіни в 2015 році, газета отримала високу нагороду як найкращий болгаромовний засіб масової інформації за межами Болгарії. Організатори престижного заходу щорічно відзначають кращий друкований орган, що працює над збереженням національної ідентичності, популяризацією болгарської культури за межами історичної батьківщини, і болгаромовна медійна спільнота вкотре дійшли висновку, що тематика друкованого видання якнайкраще висвітлює події етнонаціональної спрямованості та життя болгарського етносу в Україні.

Газета «Роден край» не є суто болгаромовним виданням. Редакційна політика щодо використання декількох мов базується на усвідомленні, що ареалам проживання українських болгар притаманна полімовність, і у мовному репертуарі етнічних болгар крім болгарських говірок наявні також російська та українська мови. Звідси присутність на сторінках газети текстів, написаних трьома літературними мовами - болгарською, російською та українською.

Газетні публікації слугують джерелом фактичного матеріалу для опису мовних явищ в синхронному плані та базою для їх порівняння. Враховуючи, що публікації є заздалегідь відредагованими і представляють собою письмовий текст, очевидним здається факт, що вживання мовних одиниць у запропонованих текстах є усталеним і відображає реальний стан їх використання у кожній окремій мові.

Серед актуальних тенденцій сучасної лінгвістики, які домінують у дослідженні мов останні десятиліття, поширення набув антропоцентричний напрямок, який скеровує увагу дослідників, крім іншого, на вивчення чоловічого та жіночого мовлення та опис граматичних, синтаксичних та стилістичних можливостей конкретних мов для відображення гендерних аспектів [2, с. 43]. Зацікавленість науковців в дослідженні гендеру пов'язана з усвідомленням значущості людини як суб'єкта суспільного розвитку та ролі мови у здійсненні комунікації, а соціальна природа мови зумовлює використання для опису гендеру категорій соціології та суміжних гуманітарних наук, які б представляли його не тільки як суто лінгвістичне явище, а й давали б пояснення з точки зору суспільно-історичної норми.

Дослідниця гендерної тематики Т.Марценюк, цитуючи американського соціолога і феміністa Майкла Кіммела, звертає увагу на висловлене ним в «Гендерованому суспільстві» спостереження, що коли йдеться про гендер, то потрібно розуміти, що мається на увазі насамперед нерівність, а не лише відмінність між чоловіками та жінками. На думку Майкла Кіммела, разом з нерівністю мова йде про ієрархію, стратифікацію та владу, що вбудовані в гендерні відносини [3, с. 7]. Науковці, чиї праці пов'язані з гендерною тематикою, доходять висновку, що практично всі європейські мови виказують ознаки андроцентризму, і цей факт пов'язаний з історичним розвитком суспільства. Ієрархію та нерівність у позначенні маскулінності та фемінності демонструють, перш за все, номінативні системи мов [1, с. 46].

У досліджуваних текстах газети «Роден край», створених болгарською, російською та українською мовами, спостерігається регулярне використання іменників жіночого роду, утворених від іменників чоловічого роду. Показовим є вживання найменувань жінок за професіями, посадами, родом занять: *«И класната ни* ***ръководителка*** *Галина Мифодиевна Шевчук»* (№ 36 від 05.09.2020, с. 7), де ***ръководителка*** є похідним від ***ръководител (болг.)***. *«...Елена Богоева –...* ***участничка*** *и* ***победителка*** *на всеукраински изложби и*

конкурси...» (№ 37 від 12.09.2020, с. 2), де іменник ***участничка*** є похідним від ***участник*** і ***победителка*** - від ***победител***.

На сторінках друкованого видання знаходимо типове використання іменників чоловічого роду для позначення осіб жіночої статі в текстах, складених трьома мовами: *«Тридесет години наред* ***директор*** *на училището е Мария Дмитриевна Пинти»* (№ 37 від 12.09.2020, с. 2). або *«Жена работала рядом* ***токарем, контролером, термистом,*** *табельщицей»* (№ 36 від 05.09.2020, с. 7). Теж саме знаходимо «*Анна Михайловна Константинова – през 2019 година става* ***лауреат*** *на «Златното перо на Бесарабската литература»...* ***Автор*** *е на песента «Аз от село съм Чийший»* (№ 37 від 12.09.2020, с. 2); також і в рядках *«****Автор*** *проекту -* ***редактор*** *г. «Роден край»,* ***президент*** *Всеукраїнської Асамблеї болгар України, заслужений* ***журналіст*** *України,* ***депутат*** *Всесвітнього болгарського парламенту Дора Костова»* (№ 8 від 20.02.2016 р., с. 9).

В україномовних публікаціях газети «Роден край» останнього часу спостерігаються результати процесів демократизації мови. Зокрема, тенденції вирівнювання гендерних диспропорцій номінативної системи сучасної української мови, які зміцнюються після нещодавнього коригуванням українського правопису та настанови щодо вживання фемінативів, утворюваних за допомогою поширених в українській мові суфіксів для позначення професій, занять, соціальної приналежності тощо [4, § 32, п. 4]. В №48 від 27.11.2021 р. газети знаходимо тексти, які висвітлюють одні й ті ж самі події, написані різними мовами та різними авторами. В україномовних текстах видання спостерігається збільшення кількості дериватів для іменування жінок. *«Просимо підтримати проєкт увічнення пам'яті видатної полтавської* ***історикині, вченої*** *з міжнародним іменем,* ***кандидатки*** *історичних наук, вченої-* ***болгаристки*** *Віри Жук (1928-2008). Вчена є* ***авторкою*** *понад 1000 праць з історії України та історичного краєзнавства... Д.і.н., професор* Ірина ПЕТРЕНКО, м. Полтава» (с. 2). В тексті, складеному україномовним науковцем, використання фемінітивів зумовлене темою повідомлення: в ньому йдеться про особу жіночої статі, яка є видатною членкою суспільства. Інша авторка газетного допису, висвітлюючи цю подію, демонструє усталені багаторічною мовною практикою зразки вживання іменників чоловічого роду для характеристики жінок: «... *ми просимо сприяння у поновленні меморіальної дошки Вірі Жук – вченої-****історика, архівіста****, заслуженого* ***працівника*** *культури УРСР,* ***кандидата*** *історичних наук,* ***доцента****... вона працювала з 1955 по 1978 рр., на посадах наукового,*

старшого наукового ***співробітника, начальника*** *відділу використання і публікації документів. З повагою,* ***президент*** *Всеукраїнської Асамблеї болгар України, головний* ***редактор*** *г. «Роден край» Дора Костова*» (с. 2). В цьому уривку очевидним є вибір гендерно маркованих за ознакою маскулінності лексем для позначення жінок під впливом усталеної багаторічної практики використання обмеженого ресурсу «жіночих» найменувань української мови, а також вживання лексем для позначення осіб жіночої статі в текстах зі східною тематикою в російській мові, в якій традиційно для найменування чоловіків і жінок за професіями, посадами, званнями використовуються здебільшого іменники чоловічого роду, як-то ***библиотекарь, маляр, профессор, дирижер, инженер***, ***космонавт*** поряд з нечисельними іменниками типу ***летчица, писательница*** и под. В болгаромовному анонсі матеріалу про вчену Віру Жук, розташованому на першій сторінці газети, знаходимо вживання іменників чоловічого роду по відношенню до особи жіночої статі: *«Увековечаване паметта на* ***историка*** *Вера Жук. През 2012 година … беше установена паметна плоча на* ***учения-историк****, …»* (с. 1), що може вказувати на вплив мовної ситуації на породження текстів. Зауважимо, що в сучасній болгарській мові вживання фімінітивів для позначення осіб за родом занять та професією є усталеним (***библиотекарка, историчка, ръководителка, учена).*** Утворені за подібною моделлю гендерно марковані лексеми наявні текстах досліджуваної газети: *«…****фолклористката*** *проф. Елена Огнянова…»* (№ 20 від 26.05.2018, с. 3), однак індивідуально-авторське використання найменувань осіб свідчить про домінування інших параметрів соціальної ідентичності (як статус, вік) над гендером.

Лексико-граматичні та морфологічні категорії іменників можуть слугувати прикладом співвідношення між суто лінгвістичними категоріями та екстралінгвістичною категорією статі. Використання форми множини іменників чоловічого роду для позначення груп осіб, до яких входять як чоловіки, так і жінки, є нормою досліджуваних мов. Навіть коли йдеться про групу етнонімів, де для позначення представників чоловічої та жіночої статі існують окремі лексеми чоловічого і жіночого роду, для назви етнічної групи в цілому використовується форма множини від іменника чоловічого роду: *укр.* – ***українець – українка – українці;*** *рос.* – ***татарин – татарка - татары;*** *болг.* – ***българин – българка – българи***. Мовним засобом актуалізації гендерного аспекту в дописах трьома мовами слугують власні іменники: *«Работники клуба,*

руководители кружков, ***солисты Мария Балабан и Анатолий Федоров*** *...»* (№ 45 від 06.11.2021, с. 3); або *«Мемориалът е дело на* ***младия автор*** *Надежда Антова ...»* (там само, с. 2); або «***Кандидати*** *філологічних наук* ***Ольга Албул*** *та* ***Галина Бушко*** *представили доповіді про історію та сучасний стан розвитку болгаристики...»* (№ 13 від 31.03.2018, с. 2). В деяких випадках для позначення групи осіб, до якої входять тільки жінки, пріоритет у використанні надається іменникам чоловічого роду, ймовірно, задля збереження стилістики тексту: *«Създаването на фотоалбума е работа на целия екип професионалисти, родом от Болградски район: съставители – Ольга Стойнова и Анатолий Чебанов, фотографи – Сергей Туфекчи и Майя Константинова,* ***преводачи – Снежана Скорич, Наталия Кара, Наталия Кирчева и Олга Кулаксиз****...»* (№ 37 від 12.09.2020, с. 2). Низка словоформ ***професионалисти*** - ***съставители – фотографи*** в якості морфологічних домінант зумовлює появу форми множини іменника чоловічого роду ***преводачи*** для позначення осіб жіночої статі.

Притаманне сучасній болгарській мові використання спеціальних форм кількісних числівників, які вживаються з іменниками, що називають чоловіків, вказує на певну диспропорцію у осмисленні категорії гендеру, тому навіть форми множини іменників для найменування колективів, в яких присутній хоча б один чоловік, також сполучаються з вказаними спеціальними формами числівників. В досліджуваному масиві болгаромовних текстів також зберігається вказана норма: *«Всеки ден за здравето тук се грижат* ***двама лекари...*** и *7 медицински работници начело с Людмила Ивановна Иовчева»* (№ 37 від 12.09.2020, с. 2).

Окреслені типи засобів мовної актуалізації гендерної складової, представлені в текстах газети «Роден край», відносяться до морфологічного рівня мови і є притаманними кожній з представлених мов. Помітніший ступінь вирівнювання диспропорції номінативних систем в українській та болгарській мовах порівняно з російською може свідчити про більшу зацікавленість суспільств у встановленні гендерного рівноправ'я. Полімовність газети допомагає прослідкувати, як відображаються новітні соспільно-історичні події в близькоспоріднених мовах, яким чином презентується категорія гендеру та як вибір певних мовних засобів для вираження гендерної дихотомії залежить від гендерних преференцій авторів друкованих матеріалів.

Бібліографія:

1. Арефьєва Н. Г. Гендерні стереотипи у болгарській фразеології. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/30856
2. Кирилина А.В. (2004). Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации, Москва: Российская политическая энциклопедия. 252 с.
3. Марценюк Т. Інтеграція гендерної складової в аналітичні матеріали. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/09/zvit_integracya-gendernoy-skladovoy_02.pdf
4. Український правопис. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf

ЕМОЦІЙНІ ВИГУКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РУМУНСЬКОЇ МОВ ЯК ПОЛІСЕМІЧНІ СЛОВА-УНІВЕРБИ

Марина Іванова
магістрантка
Науковий керівник – к. філол. н., доц. Циганок І.Б.
marinaivanova19986@gmail.com

У сучасному мовознавстві емоційні вигуки є маловивченими, хоча їх роль у мовній практиці вельми значна. Серед українських дослідників, які в різних аспектах студіюють інтер'єктиви, зокрема, й емоційні вигуки – Л. Мацько [1], І. Вихованець [2; 3], Н. Гуйванюк [4], А. Колесников [5], М. Делюсто [6], Т. Оришечко [7] та ін.

Вигук виконує особливу функцію в організації та комунікативному спрямуванні висловлювання, у вираженні конотативної семантичної інформації, а саме емоційного або спонукального характеру [7].

Як зазначила Н. Гуйванюк, «вигукова лексика – один із найяскравіших засобів вираження емоційного світу людини. Вона є важливим компонентом процесу спілкування завдяки своєрідному функціональному навантаженню, що полягає в безпосередньому вираженні емоцій, волевиявлення та передавання звуків навколишнього середовища. У системі мови ця група слів помітно відрізняється від інших лексико-граматичних класів своїми лексичними особливостями, зокрема нечіткістю семантики, незакріпленістю значення за звуковим комплексом, своїми граматичними ознаками та функцією в реченні, суто суб'єктивними, емоційно-вольовими виявленнями» [4, с. 100].

Серед цікавих підходів до питання про лінгвістичний статус вигуків відзначимо й концепцію їх реченнєвої природи, розроблену І. Вихованцем, який називав ці інтер'єктиви «емоційними відповідниками судження» [3, с.34-40].

За словами вченого, це мовний знак, незмінне за формою слово-універб, ізольоване в реченні знаками пунктуації, яке самостійно утворює цілу фразу, тобто є особливим реченнєвим утворенням – словом-реченням (синтаксично нечленованим висловленням, своєрідною комунікативною одиницею, чи, точніше, еквівалентом висловлення – комунікатом), яке «становить периферію речення як основної синтаксичної одиниці» [2, с. 377].

Тож, автори «Граматики сучасної української літературної мови», серед яких є І. Вихованець, наголошують, що вигуки можна трактувати «як мовні одиниці, що фіксують вираження почуттів та емоцій, які так само реальні, як предметний світ, бо з'являються вони в мовця здебільшого під впливом об'єктивних чинників і є також важливими для пізнання світу» [8, с. 735]. У книзі акцентовано увагу й на домінантній ролі контексту та інтонації у формуванні емоційних значень вигуків, що «зовсім не применшує ваги їхнього соціального усвідомлення, адже у свідомості мовців з певною звуковою структурою вигуку пов'язаний якийсь тип емоцій, почуттів та волевиявлень»[8, с.736].

Мета нашого дослідження зумовлена потребою зіставного вивчення емоційних українських та румунських вигуків у їх семантичному багатоманітті.

Джерелом для дослідження слугують тлумачні словники сучасної української та румунської мов, усне мовлення українськомовних та румунськомовних носіїв.

Як свідчить наша вибірка, більшість вигуків цієї групи в обох мовах має широкий спектр емоційного забарвлення, від позитивного до негативного.

Наприклад, нижчеподані первинні вигуки **визначаються полісемічним багатством, порівняймо:**

-**укр.** ***ОЙ!*** уживається при вираженні фізичного болю, страждання *(Ой! Боляче!*; переляку, жаху (*Ой, рятуйте)*; тривоги, неспокою, несподіваної згадки про щось невідкладне (*Ой, давайте швиденько)*; уболівання, жалю, горя (*Ой, горенько);* осуду, незадоволення, докору, заперечення, досади, нетерпіння (*Ой, ні);* здивування, захоплення (*Ой, диво)*; благання, сильного прохання (*Ой, прошу, пустіть);* застереження, попередження, погрози (*Ой, час*

пошануваться); сильного бажання, прагнення до чого-небудь, сподівання на щось (*Ой, хочемо!*); у ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки здебільшого перед звертанням (*Ой, музо-чарівнице, ти, вірна помічнице)* [9]; румунський вигуковий відповідник *OF* (І у формі *oi*) виражає почуття болю, гіркоти, смутку, жалю, розпачу, біди, зла (*Of! crăișorule! crede-mă că, să aibi tu puterea mea, ai vîntura țările și mările*. (Creangă) «*Of, și mă doare!»)* (наші спостереження із с. Орлівка); огиди (*Oi, eu nu, nu-i mai pot suferi!*) (Drăgnici)[10] ;

-укр. *О!* в контекстах виражає різні почуття, душевні переживання: розпач, захоплення, здивування, недовіру (...*о, лютий жаль*...); згоду, підтвердження чогось (*О, далеченько*); використовується для підсилення емоційної виразності, патетичності висловлювання (*О, блажен, хто в такому безсиллі!*) [9]; рум: *О!* використовується в закликах і апострофах перед вокативом («*Aștept din parte-ți, o, rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela, ce umilit ți-l cer*» (Eminescu); виражає різні емоційні стани: захоплення, радість, здивування, невдоволення, бунт, жаль: («*О, ce frumoși ochi ai!»* (Eminescu))[10];

-укр. *ЕХ!/АХ!* мовці вживають при вираженні захоплення, задоволення, раптового здивування (*Ех, давайте все зробимо*); при невдоволенні, наріканні (*Ех, шкода!);* вигук *АХ!* виражає захоплення. (*Ах, який гарний!);* співчуття (*Ах, як жаль*); несподіваність (*Ах, це ти, Любочко?* (Л. Українка)); відтворює почуття досади, невдоволення (*Ах, як тут темно!* (М. Коцюбинський)) [9]. У румунській мові вигук ЕХ/АХ означає те ж саме, що і в українській, тільки замість Е ставимо Ă (*Ăh, și-mi pare rău! Ah, ce frumusețe!* (власні спостеження з с. Орлівка));

-укр. *УХ!* має румунський відповідник *Uh*, що означає те ж саме, що і в українській мові, наприклад, передає сильне почуття (*Ух! який!* (Т. Шевченко)); порівняймо з рум. (*Uh!și mă inervezi* (с.Орлівка)); виражає реакції на несподіване, раптове (укр. *Ух, і холодно!* // рум. *Uhh... și-i frig!* (власні спостереження); виражає почуття втоми, знесилення (укр. *Ух, і втомилися!* // рум. *Uhh – ce mult am săpat!* (власні спостереження));

-укр. ***ОХ!*** і рум. *Oh!* мають тотожні значення: вживаються для вираження фізичного болю, страждання, переляку, відчуття полегшення (*Ох... як ти мене злякав, хай йому цур!»* (П. Мирний) // рум. *Oh, și m-ai speriat* (с. Орлівка); для висловлення застереження, попередження про щось небажане, неприємне (*Ох, не перед добром!*

(Г. Хоткевич)); почуття жалю, досади, невдоволення, докору *(Ох, якби я знала»* (Т. Шевченко)); при вираженні захоплення, подиву *(Ох, як він говорив!* (Л. Українка); для виділення, підсилення якого-небудь слова, вислову (*Ох, і люто ж боролися гуцули!*(Г. Хоткевич)) [9];

-укр. *Е!* вживається при вираженні незгоди з чиїмись словами чи діями. (*Е, ні! треба знати.* (Т. Шевченко)); (*Е, ні, постій!*(М. Вовчок)); при вираженні незадоволення, досади, вагання, недовір'я.(*Е, в тебе ноги довгі* (М. Старицький)); при вираженні переборювання сумнівів, заперечення, рішучості (*Е, якось воно буде* (М. Коцюбинський) [9]; У румунській мові вигук *E*! висловлює докір, роздратування. (*E! așa mi ți-a fost povestea?* (Ispirescu)); виражає нудьгу, байдужість (*E! Dă-mi pace*!...(Negruzzi)); Повторний або тривалий виражає здивування, задоволення або сповіщає про щось особливе (*E! e! frate... Ispirescu*)) [10];

-укр. *А!* (нерідко вимовляється подовжено: *а-а!)* виражає здогад, здивування. (*А, не хочеш?* (П. Мирний)); (*А-а! не дратуйте ж бо!.*(М. Коцюбинський)); переляк, відчай, біль (*Знищив хліб святий — а-а!* (М. Коцюбинський))[9]; рум. *А* виражає різні емоційні стани: а) здивування, подив (*A, dar lîngă sobă s-a mișcat culcușul cățelului.* Bassarabescu)); захоплення, ентузіазм (*A! a! și bătăi în palme din toate părțile* (Caragiale)); задоволення *(Aaa! Am onoarea, domprofesor* (Sebastian)); пустотлива радість, тріумф (*A! a! bine ți-a făcut! (*с. Орлівка)); неприємності, засмучення (*A! ce copil neastîmpărat!* с. Орлівка)); смуток, жаль (*A, ce rău îmi pare că nu te-am ascultat!* с.Орлівка)); обурення, погроза (*A, tîlharule, vii sus de stinghereşti fata de la gherghef?* (Alecsandri)) [10];

-укр. *Ах так!* передає сильні емоції гніву, а в румунській мові відтворюється як *Ah, da!* (власні спостереження). При цьому конструкція вигуку збігається у двох мовах – він складається з власне частки *Ах* та слова-згоди *так*, які перекладаються майже буквально. Подібна ситуація спостерігається з іншим емоційним вигуком *Ах тоді справді*, який румунською буде передано за допомогою вислову *Ah atunci într – adevăr*[10].

Відповідно до контексту вигук передає здивування та може перекладатися як *Ого* українською, проте у словниках не зафіксовано точного відповідника. При цьому вплив української мови та проникнення її культурних кодів та мовних шаблонів у різні сфери комунікації сприяв тому, що у розмовних варіантах румунської мови залишається допустимим відтворювати ти цей

вигук як *Воу*. Про свідчить живе спілкування молоді. Однак і в українській мові можна почути *Вау!* при здивуванні. На наш погляд, це запозичення з англійської *WOW*, що теж виражає подив.

Відсутність точного аналогу в румунській мові фіксуємо в українського вигука *Отакої!* Він є носієм лінгвакультурного коду, тому його значення у перекладацьких словниках не зафіксоване.

Слід згадати також випадок використання в деяких українських говірках Буджака румунізмів *Мей! Бре!* (див. дослідження М. Делюсто [6]).

Ці вигуки можна використовувати як разом, так і окремо. Якщо окремо вживати *Мей*, то це звернення до літньої людини, а *Бре* – до друга. В таких контекстах вони належать до розряду імперативних. Якщо їх використовувати разом, то *Мей-бре* виражає єхидність, сарказм і перекладається *'та ти що?'*, змінюючи розряд і тяжіючи до емоційних вигуків.

Однозначними серед емоційних вигуків є ті, що мають негативну маркованість. В українській мові це *Фу! ФІ! ФЕ! Тьху*! Є такі вигуки й у румунській мові. В обох мовах вони виражають незадоволення, огиду тощо. Наприклад: укр. *ФУ*! і рум. *Fu/Fuh* позначають презирство, досаду, відразу, роздратування і т. ін.; (*Фу, які тривіальності лізуть в голову* (Л. Українка) // рум. *Fuuuh, și am obosit!* (с. Орлівка)); почуття неприємного (укр. *Фу, це неприємно*! // рум. *Fu, și-i de protivno* (власні спостереження).

За словами Т. Оришечко, вигук *Тьху!* «виражає здивування, невдоволення, досаду… Вигуки функціонують лише в розмовній мові, характерною тенденцією якої є конситуативність» [7, с.332].

Крім того, в українській мові з негативним значенням функціонують вторинні вигуки типу *Ой лишенько! Ой леле! Ґвалт! Цур йому! От тобі й на! Боронь Боже.*

Отже, емоційні вигуки становлять майже третину всіх вигуків, передаючи емоції комуніканта. Їхня функція реалізується за допомогою лінгвокультурного коду, історично закладеного у літери, які часто не становлять собою окремі змістовні слова, тому декодувати їх семантику непросто. Водночас вигуки майже завжди мають відповідники у досліджуваних мовах або замінюються одиницями з подібною модальністю. Вони характеризуються специфічними структурними, семантичними і функціонально-комунікативними ознаками, що пояснюється їх нечленованістю та особливостями функціонування. А їх емоційне забарвлення може відображати як спільне, так і відмінне в національно-культурній специфіці мовної поведінки етносів.

Бібліографія:

1. Мацько Л. І. (1981) Інтер'єктиви в українській мові. К.: КДПІ. 130 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К. Г. (2004) Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови. К.: Унів. вид-во «Пульсари». 400 с.
3. Вихованець І.Р. (1988) Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наукова думка. 256 с.
4. Гуйванюк Н. (2011) Вигуки у Буковинських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Соціальні комунікації. Вип.24. С.100-106.
5. Колесников А.О. (2015) Морфологія українських південнобесарабських говірок: динаміка і генеза. Ізмаїл: СМИЛ, 676 с.
6. Делюсто М. С. (2010). Граматика говірки у світлі тексту: автореф. дис. ... кандидата філологічних наук: 10.02.01. К. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9671/Delusto.pdf?sequence=1
7. Оришечко Т. А. (2010) Відтворення вигуків як слів з розмитою семантикою у художньому перекладі. *Актуальні проблеми слов'янської філології.* Вип. XXIII. Ч. 3. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38312/41-Oryshechko.pdf?sequence=1
8. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. (2017) Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. 752 с.
9. Словник української мови в 11 томах (1970-1980). URL: http://sum.in.ua/
10. Dicționar expoicativ. URL:https://dexonline.ro

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД КОНФЛІКТОГЕННІСТЮ ЕТНОМОВНИХ ВЗАЄМИН НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ

Андрій Колесников
доктор філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
akolesnykov2015@ukr.net

Південна Бессарабія, Буджак, межиріччя Дністра і Дунаю (МДД) – здавна поліетнічний і полілінгвальний регіон та історична область України. За переписом населення 2001 р. тут зафіксоване таке відсоткове співвідношення етносів: українці – 40.2%,

болгари – 20.9%, росіяни – 20.2%, молдовани – 12.7%, гагаузи – 4%. Інші етноси становлять менше 4%, зокрема, албанці – компактно проживають в одному селі (Каракурт Болградського р-ну), цигани – переважно дисперсні та динамічні у просторі та ін. Усі етнічні групи взаємодіють (понад 200 років), але зберігають свою ідентичність, зокрема й мовну.

Мовний склад (ідентифікація за рідною мовою) за цим же переписом загалом відповідає етнічному (з урахуванням похибки, що дають факти індивідуальної багатомовності, різні зміщення в етнічній і мовній ідентифікаціях, напр., в ареалі є чимало українськомовних громадян, що ідентифікують свою етнічну належність як молдовани, як і тих, що називають своєю рідною мовою «руську», «суржик» тощо, а також зважаючи на те, що наразі є настанова (політизована, на нашу думку, що йде передусім від Румунії) невизнання молдовської мови, а лише молдовського діалекту румунської мови (з чим не погоджується значна частина місцевих молдован), який і домінує (з-поміж романських ідіомів) в ареалі.

Південнобессарабський регіон характеризує не тільки багатокомпонентний індивідуальний полілінгвізм (2-ох, 3-ох, 4-ох і навіть 5-тикомпонентний), а й, як зауважував проф. О. А. Колесников, безконфліктність, толерантне ставлення етносів до контактних етносів, їх мов та фактів взаємовпливу, інтерференції в них [1].

І хоч цей регіон дійсно не конфліктний, слід зважати, що мовний контакт – це завжди взаємодія двох протилежних тенденцій – конструктивного взаємовпливу мов / діалектів із збереженням структур обох контактних ідіомів, взаємозбагачення їх, з одного боку, і, з іншого боку, мовної конкуренції, боротьби за виживання контактних мов та збереження ідентичності етнічних груп їх носіїв, де сильні мови перемагають слабкі, інтервенції однієї мови на територію побутування іншої, асиміляції, поглинання однієї мови (і етносу) іншою, тенденції виникнення конфлікту. Добре, коли розгортається перший сценарій, і добре, коли внутрішня державна мовна, освітня політика, медіа ресурси тощо, а також політики інших держав, таку конструктивну концепцію підтримують, або, принаймні, не розпалюють ворожнечі (приблизно так і було в МДД до початку XXI ст.). Але ніхто не відміняв правдивості вислову, відомого з часів античності «*Si vis pacem, para bellum*» (лат. «*Якщо хочеш миру, готуйся до війни*»), як і іншого, сучасного «*Чия мова – того й влада*». Відповідно

недооцінка важливості мовного питання українськими політиками (на всеукраїнському рівні та на рівні місцевих адміністрацій), відсутність фінансування мовнополітичних заходів, пасивність, гіперлояльність, подекуди повна бездіяльність щодо реалізації мовної і освітньої політики України упродовж попередніх 30-ти років, спонукали до активності конкурентів, ідеологів і агентів зовнішніх мовних і освітніх політик із сусідніх держав (Росії, Румунії, Угорщини) і держав-метрополій для представників відповідних меншин (напр., Болгарії), які мають намір інтерпретувати для місцевого населення відсутність уваги України до української мови в МДД (та й багатьох інших прикордонних регіонах України) як відсутність тут самої української мови, зобразити українців на цих теренах як етнічну меншість, і українську мову – як менш престижний ідіом порівняно з «мовами Євросоюзу», «міжнародними мовами», «мовами міжнаціонального спілкування світового значення», «мовами економічно розвинених держав». Саме цьому україністи краю наполегливо намагаються конструктивно і безконфліктно протистояти. Форматами такого протистояння є не лише наші наукові дослідження, виступи на наукових конференціях, круглих столах тощо, а й доведення в науково-популярній формі через проукраїнські мас-медіа до громадськості регіону істинної інформації щодо етномовної ситуації в ньому [2; 3; 4]. У цих інтерв'ю регіональним ЗМІ наголошуємо на факті домінування української мови в регіоні, на суспільно-політичній важливості діалектологічних, соціолінгвістичних досліджень на теренах півдня Одещини, де українці, незважаючи на те, що перебувають у більшості, досі подекуди зазнають відчутної асиміляції, а українська мова потребує підтримки, повноформатного удержавлення, адже попри 30-тирічний термін її державності де-юре, де-факто вона досі ще не стала засобом міжетнічної комунікації на всій території ареалу*.

*Тут важливий саме цей нюанс, що відрізняє гірку правду про недостатню ефективність мовної політики України в регіоні із інтенцією поступово і безконфліктно, але привести у відповідність стани де-юре і де-факто від злочинного бажання загальмувати мовну політику, що є в людей, які поширюють міф про те, що Південна Бессарабія – повністю російськомовний регіон і винятково російська мова використовується на всій її території як засіб міжетнічної комунікації, мовляв, так склалося історично і в цій ситуації нічого змінити не можна. Це не відповідає дійсності, адже є чимало населених пунктів (скажімо, м. Татарбунари) і мікроареалів (напр., Білгород-Дністровський р-н), де у функції засобу міжетнічної комунікації виступає саме українська мова. Стверджувати інше, переносячи ситуацію з використанням російської мови (напр., в м. Ізмаїл) на весь ареал, означає визнати свою некомпетентність в цьому питанні або продемонструвати

Одна з цілей цієї діяльності – запобігання конфліктів на етномовному ґрунті в регіоні. Додаткові можливості для досягнення цієї мети дає нам участь у Міжнародному науковому проєкті »Дебати щодо мовного розмаїття: менеджмент мов меншин в пострадянській Україні і Росії» від Гіссенського університету ім. Юстуса Лібіха під керівництвом голови наукового центру «Східна Європа» (GiZo), професора, доктора Моніки Вінґендер. Дослідницькі процедури, що ми використовуємо, беручи участь у проєкті, корелюють з його етапами – спочатку відбувається збір інформації трьох типів (1 – автобіографічні наративи, мовні біографії меншин – інтерв'ю; 2 – суспільні дебати щодо етномовного розмаїття – медіа-корпус; 3 – офіційний менеджмент розмаїття – офіційні документи щодо мовної політики); на другому етапі використовуються дискурсивні підходи, насамперед критичного дискурсивного аналізу, для опрацювання свідчень, зібраних на першому етапі; і на третьому – розпрацьовуються нові дискурсивні підходи до мовної політики. Оскільки проєкт має на меті спрогнозувати мовну ситуацію в МДД та інших полілінгвальних регіонах України, змоделювати шляхи її конструктивного менеджменту, гармонійного розвитку, ми зосередили увагу і на питанні конфліктогенності етномовних взаємин.

Щодо останнього впадають у вічі міжетнічні відносини етносів регіону із циганами. На тлі активізації міжетнічних конфліктів із останніми, зростання циганофобских настроїв в Південній Бессарабії (зокрема, в м. Ізмаїлі [5; 6] та регіоні, напр., в с. Лощинівці Ізмаїльського р-ну [7] та ін.), слід згадати, що відносно недавно була спроба конструктивного менеджменту щодо ромів ареалу, спроба «окультурення» місцевих циган (навчання їх грамоти, письма; привернення до осілого, замість звичного для багатьох з них кочового способу життя). У 90-ті роки XX ст. до кафедри загального мовознавства Ізмаїльського державного педагогічного інституту (ІДПІ) разом з проф. В. М. Брициним завітав дослідник із Шведської академії наук, що мав саме таку ініціативу, ідею навчання грамоти, призвичаєння до осілого способу життя бессарабських циган і мав до того ж на реалізацію цієї ідеї грант від своєї батьківщини, де, судячи з повідомлень в Інтернет-ЗМІ [8] таки вдалося вирішити

бажання загальмувати реалізацію мовної політики України. Мотивом останнього може бути небажання особистості змінювати власну мовну поведінку, вдосконалювати знання державної мови, таким чином збереження власної зручності, комфорту щодо мовної поведінки або дійсно злочинний намір.

«циганське питання». В цей час були налагоджені зв'язки з місцевим Циганським бароном, громадським активістом (нині, наскільки відомо, покійним) Анатолієм Кондуром, у зв'язку з чим був відкритий «Циганський культурний центр» і «Циганська школа», які проіснували приблизно доти, доки діяв той шведський проєкт. Не маємо наразі вірогідної інформації про причини закриття «Циганського центру» в Ізмаїлі, але справу батька продовжила його дочка. В Інтернеті (на різних медіаресурсах, зокрема у Вікіпедії [9]) є інформація про дочку Аналолія Кондура – Золу (Земфіру) Кондур (тепер – ромську правозахисницю, українку ромського походження, активістку, яка багато років працює у сфері захисту прав ромів і ромок в Україні, віцепрезидентку Ромського жіночого фонду «Чіріклі» – відомої ромської організації, фандрайзерку ромського інтернет-радіо «Chiriklo», активістку, яка понад 20 років займається проблематикою становища ромів в Україні загалом і зокрема ромських жінок). Золу Кондур, як і її батька, ми теж мали честь знати особисто, оскільки вона (упродовж 1994-1999 рр.) навчалася в ІДПІ. Зола Кондур, судячи із зазначених джерел, продовжила правозахисну щодо ромів справу батька «...який у 1993 році заснував одну із перших ромських громадських організацій в Україні – Асоціацію ромів Ізмаїла; спочатку Зола допомагала йому писати листи до адміністрації, потім – в організації заходів, і так вона й захопилася цією справою» [9]. Як бачимо, пані Зола обрала всеукраїнський і світовий формат захисту прав ромів, натомість справи ізмаїльських ромських організацій були залишені на самоплив.

Потім, як зазначалося в місцевих ЗМІ [10], ці організації (центр, школа тощо) були розформовані, натомість створена інша громада ромів Ізмаїла – «Бахтало дром» (назва якої перекладається, за зазначеним джерелом, «В добру путь!»). За словами очільника цієї організації Володимира Колдорара, незважаючи на таку оптимістичну назву, проблем в неї вистачає. Налічуючи понад 300 осіб, вона втратила будь-яку підтримку на місцевому рівні. Володимир Колдорар жаліється, що власне приміщення по вул. 28 червня, що було донедавна в ромської громади, де знаходилася школа для циганських дітей, було відібрано, і тоді представники ромської громади змушені були «оббивати пороги» місцевої влади з проханнями, аби громаді повернули, або надали інше приміщення. Володимир Колдорар мріє про те, аби цигани, як і раніше, відкрили там школу для ромських дітлахів, де розповідали б дітям про історію їхньої нації, етичні норми; юристи консультували б ромів,

допомагали б їм порадами, адже не таємниця, що з-поміж них чимало здібних, талановитих, артистичних особистостей, але катастрофічно мало освічених людей, багато й тих, що потребують юридичної, моральної та матеріальної підтримки [10].

Безумовно, наразі циганам потрібна підтримка держави і місцевої влади, інакше може розгорітися серйозніший етнічний конфлікт (сюжет про гостру конфліктогенність циганського питання, а воно має тривалу історію і великий фактаж, докладніше плануємо розгорнути в майбутніх студіях, так само є бажання краще розібратися в структурі та ієрархії громадських організацій ромів нашого краю та України, їхніх цілях і досягненнях, проблемах реалізації цілей, і запросити їх на круглий стіл, що планується в межах відзначеного міжнародного наукового проєкту, разом з представниками громадських організацій інших етнічних груп регіону, зокрема – гагаузької, липованської, албанської тощо).

Щоправда в історії МДД не всі спроби частково конструктивного менеджменту щодо циган, привернення їх до осілого способу життя, але без цілеспрямованого збереження ними етнічної ідентичності, були невдалими, принаймні, за свідченням істориків [11], спрацювала ідея запису т. зв. коронних циган до місцевого козацького війська, а саме – в 1839 р. було передано всіх (осілих та кочових) коронних циган Південної Бессарабії до складу Дунайського козацького війська – так, зокрема, сформувалося село Крива Балка (до 1947 р. – Каїри) – тепер українськомовне, але, як свідчить історія [11, с. 13–20] і нинішні зовнішні риси селян, їхня первинна етнічна належність – таки циганська, хоч називають себе вони наразі (переважно) українцями (не циганами) і говорять типовою українською південнобессарабською говіркою. Таким чином, констатуємо локальну асиміляцію циганської етномовної ідентичності – українською.

Інформаційне протистояння довкола етномовних питань відбувається і в медіапросторі, нерідко доходячи до гострого конфлікту. Причинами цього є неправильне подання українського мовного та освітнього законодавства, негативна його інтерпретація (наприклад, акцент на санкціях, штрафах за недотримання його норм замість стимулів, премій, податкових пільг за його виконання). Разом з негативною інтерпретацією українського законодавства та української мови зовнішніми мовними і освітніми політиками, це призводить до того, що українська (державна) мова переважно постає (як в анкетах, так і в громадських дебатах) як мова

нав'язувана меншинам регіону, яка заважає розвитку мов національних меншин.

Аналіз регіональних інтернет-ЗМІ, пабліків у соцмережах дає багато прикладів статей, можливо, інформаційних вкидів, які сприяють розпалюванню ворожнечі на етномовному ґрунті. Знаходимо статті із спотворенням інформації, заміною понять, ознаками «мови ворожнечі», маніпулятивних стратегій. Аналіз коментарів до таких статей не залишає сумнівів у їхній високій конфліктогенності, оскільки такі «дебати» насичені інвективною лексикою, прямими образами на адресу етнічних груп (особливо – українців) та їхніх мов.

Для прикладу наведемо аналіз однієї провокаційної статті із назвою «Право на родной язык: жители Бессарабии требуют от МОН в школах преподавать на румынском» [12], що, свідомо чи ні, сіє конфлікт на етномовному ґрунті. Все подаємо мовою оригіналу із збереженням пунктуації.

Авторка статті пише (посилаючись на повідомлення від *Odesa Live*, а остання повідомляє про це із покликанням на *прес-службу Окружного адміністративного суду міста Києва*): «*Жители Одесской области требуют от Минобразования в школах преподавать на румынском. Истцы обязывают Министерство образования ввести язык в 10 учебных заведениях, среди которых четыре школы Бессарабии, в Саратском и Измаильском районах.*

По состоянию на 29 марта в Киевском суде зарегистрировали иск к Минобразования по внедрению румынского языка в школах украинской Бессарабии. Сейчас решается вопрос открытия производства по административному делу.

В иске от представителей «Ассоциации учителей этнических румын в Одесской области» и других жителей региона отмечается, что румынский – это официальный язык преподавания ЕС. По их словам, Министерство образования и науки «своей противоправной бездеятельностью нарушает ряд международных конвенций, ратифицированных Украиной, о правах ребенка, в частности, права на образование на родном языке».

Истцы просят обязать МОН внедрить румынский язык в 10 школах Одесской области, среди которых — Меняйловская и Фуратовская общеобразовательные школы I-II вв. Саратского районного совета; Озернянское и Утконосовское учреждения общего среднего образования Сафьяновского сельского совета Измаильского района и др.».

Текст, а відтак й інформація, в процесі передання від одного ресурсу до іншого та перекладу зазнала суттєвих змін, перекручень. Для зіставлення подаємо текст оригіналу [13]: «*До ОАСК надійшов позов щодо впровадження румунської мови у деяких школах Одеської області. Окружним адміністративним судом міста Києва зареєстровано позов до Міністерства освіти і науки України щодо впровадження румунської мови у деяких навчальних закладах Одеської області. З відповідним позовом до суду звернулась ГО «Асоціація вчителів етнічних румун в Одеській області» та жителі Татарбунарського, Ізмаїльського, Саратського, Ренійського та інших районів Одещини.*

Суд просять зобов'язати МОН впровадити румунську мову, як науково обґрунтовану назву мови викладання, яка є офіційною мовою викладання ЄС, в десяти загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області, серед яких – Міняйлівська та Фуратівська загальноосвітні школи І-ІІ ст. Саратської районної ради; Озернянський та Утконосівський заклади загальної середньої освіти Саф'янівської сільської ради Ізмаїльського району та ін.

На думку позивачів, міністерство своєю протиправною бездіяльністю порушує ряд міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною, про права дитини, зокрема, щодо права на освіту рідною мовою.

Наразі судом вирішується питання відкриття провадження в адміністративній справі».

Порівняння з текстом оригіналу вже на перший погляд демонструє підміни слів, понять і перекручення змісту: теза про «*впровадження румунської мови у деяких навчальних закладах Одеської області*» замінена у назві і на початку тексту статті на іншу, що, мовляв, *мешканці Бессарабії* (*усієї!?*– не окремих сіл), виборюючи *право на рідну мову, вимагають від МОН в школах викладати румунською*, з чого можна зробити помилковий висновок (і читач його робить), що, мовляв, рідна мова бессарабців – румунська. Не менш важливо, що насправді «***З відповідним позовом до суду звернулась ГО «Асоціація вчителів етнічних румун в Одеській області*** (тобто це передусім ініціатива Румунії) *та* (вже в другу чергу) *жителі Татарбунарського, Ізмаїльського, Саратського, Ренійського та інших районів Одещини*», а не всі «***другие жители региона»*** (очевидно, йдеться не про всіх «*других*», а лише про молдован і румун, а вони, до речі, окрім мешканців деяких сіл колишнього Ренійського р-ну, не визнають себе етнічними румунами, а лише молдованами), натомість в регіональній інтерпретації це звучить як «***Жители***

Одесской области (усієї!?) требуют *от Минобразования в школах преподавать на румынском*». Також в первинному тексті йдеться про вимогу «*впровадити* ***румунську мову, як науково обґрунтовану назву мови викладання****, яка* ***є офіційною мовою викладання ЄС***»*, тобто насправді йдеться просто про вимогу заміни назви *молдовська мова*, якою, вочевидь, викладали досі, і саме її, за нашими спостереженнями, вважають рідною більшість представників молдовської етнічної меншини краю, на *румунська мова*, але в аналізованій статті інформація про те, що йдеться лише про заміну назви мови, опущена («*... иск к Минобразования по внедрению румынского языка*»), з чого читач робить помилковий висновок, що *права дитини, права на освіту рідною мовою* молдовської меншини порушувалися. Впадає у вічі й заміна у формулюванні інформації оригіналу «***Суд просять зобов'язати*** *МОН впровадити румунську мову, як науково обґрунтовану назву мови викладання...*» на безапеляційне в преамбулі «***Истцы обязывают*** *Министерство образования ввести язык ...*» тощо. Чому відбулися такі зміни вихідного тексту, чи це неуважність автора (несвідоме перекручення), чи це зроблено навмисно, тоді – для чого, кому це потрібно, кому це вигідно?

Не дивує й бурхлива реакція «коментаторів», демонструючи конфліктогенність такого інформаційного вкидання, передусім – українофобську позицію деяких з них (хоч про українську мову в статті нічого не сказано). Коментарі ці ми не наводимо, бо вони містять лайливу лексику, прямі образи на адресу етнічних груп регіону. До речі, ця стаття досі є на сайті і коментарі теж не знято.

В епоху диджиталізації та інформатизації деструктивний, конфліктогенний пропагандистський потенціал таких «коментаторів» не можна недооцінювати, адже їхні коментарі сприймаються багатьма занадто довірливими читачами як такі, що висловлюють начебто справжню і вільно висловлену думку народу. Але насправді більшість коментаторів у нашому медіапросторі – це т.зв. *«тролі», «хейтери»,* «*мовні (та національні) активісти»* (зокрема й на зарплаті)*, «експерти-самозванці», «диванні бійці», «боти».* Саме такі люди і, можливо, програми переважно працюють коментаторами на різноманітних новинних сайтах і пабліках.

Уважаємо, що мови та діалекти півдня Одещини мирно взаємодіють і насправді взаємозбагачуються в процесі контактування, і жодна мова та етнос лише своїм існуванням і

* Звернімо увагу на вже зауважене маніпулювання в риториці конкурентних з українською мовних політик термінами на зразок «офіційна мова Євросоюзу» з метою поставити мову певної меншини вище за статусом порівняно з державною.

контактом не може зашкодити іншій мові та іншому етносу. Розуміння цього – важливий чинник збереження миру в нашому регіоні. А задля миру, аби зберегти толерантність як ознаку етномовної ситуації краю, сприяти її гармонізації, слід вміти ефективно виявляти і знешкоджувати деструктивні чинники, що можуть призвести до конфліктів на етномовному ґрунті.

Бібліографія:

1. Колесников О. А. (1994). Языковая ситуация в Придунайском крае Одесской области Украины: 1993-1994 годы. Измаил : ИДПИ. 68 с.
2. Коли мовне питання перестане бути предметом спекуляцій напередодні виборі. URL: http://dumka.odessa.ua/koli-movne-pitannya-perestane-buti-pre/.
3. Бессарабія – не російськомовний регіон, або як за відсутність мови може бути прийнята відсутність належної уваги до неї. URL: http://dumka.odessa.ua/bessarabiya-ne-rosiyskomovniy-regi/.
4. Інтерв'ю на ізмаїльському телебаченні. URL: https://www.youtube.com/watch?v=b80FLy0W39A.
5. URL: http://trassae95.com/all/news/2020/05/09/zhiteli-izmaila-razgromili-zhilicshe-romov-57211.html.
6. URL: http://trassae95.com/all/news/2021/03/30/podrostki-cygane-zhestoko-ubili-bezdomnogo-v-izmaile-video-61113.html.
7. URL: https://www.dw.com/ru/самосуд-в-лощиновке-и-проблема-нацменьшинств/a-19511725.
8. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2009/07/090707_roma_sweden
9. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Земфіра_Кондур.
10. URL: http://www.izmail.es/print_version/article/7534/.
11. Бачинська О. (1998). Дунайське козацьке військо. 1828-1868 рр. (До 70-річчя заснування): монографія. Одеса: Астропринт. 232 с.
12. URL: https://bessarabiainform.com/2021/03/pravo-na-rodnoj-yazyk-zhiteli-bessarabii-trebuyut-ot-mon-v-shkolah-prepodavat-na-rumynskom/.
13. URL: https://adm.ki.court.gov.ua/sud2670/pres-centr/news/1095490/.

ІЗМАЇЛ У ДИСКУРСІ ФРАНКОМОВНИХ ШВЕЙЦАРСЬКИХ КОЛОНІСТІВ БЕССАРАБІЇ

Ольга Кудінова
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
iaolechka@mail.ru

Как мне радостен края, где вырос, пьянящий восход,
И акации – запах июня, и ландышей – мая,
И гудки теплоходов, снующих по глади Дуная,
И биение сердца, что будто замедлило ход.
(Людмила Олейник, «Бессарабия»)

Грунтовне вивчення різножанрового доробку шабських колоністів у загальному контексті доби становить одну з перспективних ліній дослідження соціокультурної ситуації в Бессарабії XIX століття.

Матеріалом даного аналізу став текст майже невідомої вітчизняній науці книги «La Bessarabie ancienne et moderne» («Давня і сучасна Бессарабія»), котра належить перу швейцарського колоніста, пастора Франсуа-Луї Бюньйона (1822–1880), знаного як єпископ Бюньйон. Означений твір, який ще не був перекладений слов'янськими мовами, є цінним свідченням історичних і культурних подій, що відбувались на Бессарабії, та важливою міжкультурною спадщиною. Зважаючи на те, що письмовий доробок франкомовних бессарабців щойно починає залучатися до наукового обігу, самий факт звернення до даного джерела обумовлює актуальність дослідження, метою якого є соціолінгвістичне осмислення авторських спостережень та рефлексій щодо ізмаїльської культури 40-х рр. XIX століття.

Біографія універсалістського місіонера й теолога Ф.-Л. Бюньйона переконливо доводить, що відкриття різноманітних культурних світів було одним із основних його устремлінь, адже місіонерству єпископ Бюньйон присвятив усе життя й у цій справі побував на п'яти континентах. У період написання книги він служив у колонії Шабо пастором та вчителем, приїхавши туди в 1843 р.

Дозвіл на друк книги «Давня і сучасна Бессарабія» Ф.-Л. Бюньйон отримав 8 січня 1845 р. у м. Одеса, а вже у 1846 р. вона була видана одночасно в Лозанні та Одесі. Щодо фактичного матеріалу, то, за свідченням самого Ф.-Л. Бюньйона, він покладався

на письмові та матеріальні свідчення минулих подій, а у тих розділах, що стосуються сучасного йому часу, брав інтерв'ю у значної кількості людей, а також особисто виступив у якості свідка, адже багато подорожував по бессарабському краю, ретельно його вивчаючи.

Вважаємо за необхідне додати, що у тексті аналізованої книги яскраво відбились не тільки культурно-соціальні, а й особистісні чинники: на авторську інтерпретацію та бачення минулого в той чи інший спосіб вплинули його особисті релігійні переконання та погляди.

То яким же майже 180 років тому побачив відомий швейцарець нинішню столицю української Бессарабії, славне місто Ізмаїл? Адже це зараз від колишньої турецької фортеці, окрім музею-мечеті, не залишилося й каменю, а в роки написання книги міцна фортеця Ізмаїл, що була створена турками перш за все як оборонна споруда проти запорізького війська, стояла у всій своїй красі та могутності (нагадаємо, що ізмаїльську цитадель підірвали за рішенням Паризького мирного договору 1856 р.), були щойно збудовані містоначальство, магістрат, дума й багато інших споруд, які й донині впливають на самобутній колорит, своєрідніть зовнішнього вигляду та неповторність міста.

Звернемось *ad fontes*, що переконливо засвідчують авторське прагнення якомога ретельніше ознайомити франкомовного читача з адміністративними, геополітичними, економічними та іншими особливостями Ізмаїла 40-х рр. XIX століття: «Ismaël, ville formant une division à part, est circonscrite par le district de Kagoul; placée sur le Danube, elle a une grande importance, soit comme port, avec une flotille et un commerce florissant, soit comme forteresse ayant une garnison considérable, vu sa proximité de la Turquie» («Ізмаїл, місто, що утворює окремий підрозділ, котрий межує з Кагульським повітом; розміщене на Дунаї, воно має велике значення і як порт із флотилією та процвітаючою торгівлею, і як фортеця, що має значний гарнізон з огляду на близькість до Туреччини» [1, с. 168-169]. Швейцарський письменник наводить цікаві статистичні дані: «Aujourd'hui, Ismaël est peuplée de 36,900 habitants, savoir 28,845 du sexe masculin, et 18,055 du sexe féminin; c'est la seconde ville de la province» («Сьогодні Ізмаїл населяє 36 900 жителів, серед яких 28 845 чоловіків і 18 055 – жінок; це місто є другим у провінції») [1, с. 170].

Індивідуальний стиль Ф.-Л. Бюньйона вирізняється чіткістю й лаконічністю викладу, намаганням безпристрасно та об'єктивно констатувати факти, перевагою інформаційності над образністю:

«Les abords du Danube sont assez pittoresques; on y trouve de la vigne, des roches terreuses d'une hauteur bien passable au bord de l'eau. Plusieurs jardins se font remarquer près de la ville; ils sont en partie arrosés par de l'eau qu'on fait remonter du fleuve au moyen de pompes» («Береги Дунаю мальовничі; вздовж них ростуть виноградники, біля води знаходяться доволі легкопрохідні земляні скелі. Поблизу міста бачимо багато садів; їх частково поливають водою, яку помпами качають з річки») [1, с. 169].

Ф.-Л. Бюньйон наводить інформацію, котра нині набуває досить сумної актуальності – йдеться про заходи безпеки в сфері охорони здоров'я, а саме про карантинні обмеження в Ізмаїлі у періоди епідемій чуми: «Depuis que le soleil est couché, on ne peut pas entrer dans la ville par eau, à cause de la quarantaine; on prend cette précaution pour qu'il n'entre personne venant du dehors de la Russie qui n'entre dans ce lazareth. Depuis une petite éminence qui couronne la quarantaine, on découvre au delà du fleuve la ville turque de Toultcha, et plus loin des montagnes» («Із заходом сонця потрапити до міста річкою неможливо внаслідок карантину; цей запобіжний захід вживається для того, щоб ніхто не потрапляв у Росію з-за кордонів, не пройшовши через лазарет. З невеликого підвищення, яке увінчує карантин, відкривається за рікою турецьке місто Тулча, а далі гори») [1, с. 169].

(Нагадаємо, що «турецьке місто» Тулча буде віднесено до Румунії лише у 1878 р.). Швейцарський письменник з безпристрасністю хронікера згадує дати та факти: «La quarantaine est au bord du fleuve. Jusqu'ici on y a vu deux fois la peste: en 1829 et en 1836. Celle de 1829 fut meurtrière; beaucoup de personnes succombèrent» («Карантин розташований на березі ріки. Дотепер чума тут була двічі: у 1829 та в 1836 роках. Чума 1829 року була вбивчою, багато людей померло») [1, с. 170]. Вважаємо за необхідне пояснити, що термін «*quarantaine*» вживається в тексті не у первинному значенні як «час, що триває сорок днів» (відповідний інтернаціоналізм походить від італійської «*quarantena*» (*quaranta giorni)* – сорок днів; саме стільки раніше за браком необхідних досліджень невиправдано тривав карантин, адже інкубаційний період при найбільш заразних хворобах триває значно менше), але у досить незвичному сьогодні сенсі, що вкоренився наприкінці XVIII століття, а саме як «споруда для ізоляції хворих чи потенційно хворих». У якості синоніму до цього терміну оповідач використовує лексему «lazareth».

Звернення до інших довідкових джерел увиразнює інформацію швейцарського письменника і потверджує, що чума у період

написання аналізованого тексту була найстрашнішою епідемією, котра розповсюджувалась з Азії (*sic!*) на Балкани, а звідти, завдяки розвинутій торгівлі, – у Бессарабію. Її перші осередки, зазвичай, виникали саме у портах, де часто пришвартовувалися купецькі кораблі. Завдяки своєчасним заходам бессарабської влади з нею вдалося впоратися. Показово, що у якості профілактичних заходів не тільки заборонявся імпорт і експорт товарів та перепустка іноземних торговців на територію Бессарабії, але також належало дезінфікувати монети, що надходили з-за кордону [2].

Ф.-Л. Бюньйон прагне показати Ізмаїл у різноманітності економічних та культурних, духовних та матеріальних цінностей: «Le commerce d'Ismaël consiste essentiellement en grains; on peut voir au paragraphe 9, à l'article du Danube, les espèces de vaisseaux qui passent là. Les rues sont assez bien alignées et bordées d'acacias. La forteresse n'est pas aussi forte, à mon avis, que celle de Kilia; mais elle est beaucoup plus grande et renferme, dans son intérieur, une petite ville, et même autrefois la ville turque s'y trouvait en entier. Aujourd'hui on y trouve de beaux bâtiments, la plupart appartenant à la couronne, et en outre deux églises grecques et un couvent. En dehors de la forteresse, la ville s'étend déjà au loin et renferme bon nombre de magasins, de maisons notables, d'auberges, etc. Un bon nombre d'églises la décorent; sa principale a une belle sonnerie de dix cloches» («Торгівля Ізмаїлу в основному полягає у продажі зерна; з параграфу 9 статті про Дунай можна дізнатися про види суден, котрі по ньому прямують. Вулиці добре вирівняні та обсаджені деревами акації. Фортеця не така міцна, на мій погляд, як у Кілії; але вона є набагато більшою й у своїй внутрішній частині містить маленьке місто, колись навіть там було розташовано ціле турецьке місто. Нині тут знаходяться прекрасні будівлі, більшість з яких належить короні, а також дві грецькі церкви та монастир. Місто вже простягається далеко за територію фортеці і має багато крамниць, примітних будинків, корчми тощо. Його прикрашає велика кількість церков; головна з них має прекрасну дзвіницю з десяти дзвонів») [1, с. 170]. Слід зауважити, що роль релігії в авторському ментальному просторі є надзвичайно великою, тому в тексті прослідковується зосереджена увага до особливостей віросповідання мешканців Ізмаїлу: «Parmi les églises, on en trouve une catholique. Les quelques évangéliques qui sont dans cette ville sont privés de service divin régulier» («Серед церков є одна католицька. Нечисленні євангелистьські, які перебувають у цьому місті, не мають регулярного богослужіння») [1, с. 170].

Показовим для дискурсивної стратегії бессарабського швейцарця є також використання на позначення назви міста топоніму «*Ismaël»*. Номінація *«Тучков»* у аналізованому тексті повністю відсутня, хоча саме її у часи написання твору місто офіційно носило на честь коменданта фортець Бессарабії генерал-майора Сергія Тучкова. На потвердження зазначеного наведемо дані енциклопедії «Навколо світу»: «Город у стен крепости начал расти после второго штурма Измаила русскими войсками в 1809 году. В 1812 Измаил был переименован в Тучков, носил это название до 1856 года, когда после Крымской войны отошел к Молдавскому княжеству, находившемуся под протекторатом Турции» [3]. Очевидно, що пастору Бюньйону більш ціннім бачиться використання лексеми *«Ismaël»*, адже *Ізмаїл* є біблійним персонажем – за Книгою Буття, він був сином Авраама та його наложниці єгиптянки Агар, братом Ісаака по батькові; віддалений разом з матір'ю у пустелю Фаран, Ізмаїл виріс на волі, одружився з єгиптянкою, мав дванадцять синів і одну доньку, а помер у 137-річному віці. За семантикою лексема *«Ismaël»* у перекладі з івриту означає «Нехай Бог почує» або «Бог почув [моє прохання]» [4].

Таким чином, у дискурсі швейцарського колоніста Ф.-Л. Бюньйона своєрідно відбились авторські враження та спостереження щодо специфіки ізмаїльської культури 40-х рр. XIX століття, котрі містять інтерпретацію історичних, соціологічних, етнографічних, релігійних та інших аспектів багатонаціональної ізмаїльської культури.

Перспетивою подальших досліджень є вивчення особливостей інтерпретації у тексті Ф.-Л. Бюньйона такої визначній події, як штурм фортеці Ізмаїл та визволення міста з-під османської влади.

Бібліографія:

1. Bugnion F.-L. (1846). La Bessarabie ancienne et moderne. Ouvrage historique, géographique et statistique. A Lausanne : chez George Bridez; A Odessa : chez Villietti ; A Chabag : chez l'Auteur. № VI. P. 7-194.

2. Как боролись с эпидемиями в Бессарабии царского периода (2020). URL: https://bessarabiainform.com/2020/09/kak-borolis-s-epidemiyami-v-bessarabii-tsarskogo-perioda/

3. Измаил. URL: https://www.vokrugsveta.ru/encyclopedia/index.php?title=%D0%98%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B8%D0%BB

4. Ismail. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Isma%C3%ABl

ЗАСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У ФОЛЬКЛОРІ ПРИДУНАЙСЬКИХ КРАЇН (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ КАЗОК ТА МІФІВ)

Лузанова Людмила
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
luzanofhome@ukr.net

Мова завжди була і буде основним засобом пізнання світу. Людина в процесі своєї діяльності пізнає навколишнє середовище та всі його явища, реальну дійсність та предмети, які належать до неї, формує нові поняття і встановлює між ними зв'язок. В лінгвістиці тема співвідношення мови, мислення і дійсності й досі є актуальною і викликає зацікавленість багатьох дослідників. Це співвідношення представлено знаковою природою *імені*, в якому з'єднані *поняття* (концептуальна форма мислення), *ім'я* (лінгвістична форма) та *реалія* (матеріальна і духовна форма). Здатність нашої свідомості відображати щоразу нові елементи пізнання втілюється в різних номінативних знаках, що відрізняються за обсягом інформації про ці елементи та за семантичним, словотвірним й референтним типом. *Номінація* – це процес створення, розподілу та закріплення найменувань за різними фрагментами дійсності [4, с. 115]. Але в кожній мові та соціумі йде неперервний номінативний процес, в результаті якого нові поняття та реалії отримують свої назви, а старі нерідко їх змінюють. Так виникає вторинна номінація, яка ґрунтується на переосмисленні загальновживаної лексики та її вмотивованому використанні в новій функції найменування.

Мета та завдання статті. Розглянути основні засоби вторинної номінації та семантичні процеси, які відбуваються при переосмисленні первинної номінації у фольклорі придунайських країн, дослідити їх роль у створенні «дунайських» образів в казках та міфах.

Об'єктом нашого дослідження стали одиниці вторинної номінації в німецькомовних казках та міфах про Дунай, за допомогою яких народжуються нові образи, казкові та міфічні персонажі, формується уявлення про Дунай та його національно-культурну особливість.

Актуальність проблеми. Вторинний номінативний аспект мовного знаку безпосередньо пов'язаний з процесом мислення, в якому викарбовується переосмислене відображення дійсності в іменах та поняттях з іншою вмотивованістю та спеціальною метою. Засоби вторинної номінації у фольклорі придунайських країн ще не

були об'єктом спеціального дослідження і не розглядалось їх значення для створення експресивно-емоційного образу Дунаю.

Вторинна номінація являє собою дуже складне й багатопланове явище, яке актуалізує певну ознаку одного об'єкту, щоб привернути увагу до іншого завдяки асоціаціям ш є одним з найбільш цікавих аспектів теорії ономасіології. [2, с. 158]. Сам процес найменування здавна цікавив філологів та мислителів – Аристотеля, Геракліта, Демокріта, Квінтіліана та ін., які з різних точок зору розглядали механізми номінації. Починаючи з 60-х років 20 ст., на проблему вторинної номінації звернули увагу чисельні лінгвісти, які довели, що цей спосіб творення нових значень на основі вже існуючих є одним з найбільш продуктивних способів творення. У вітчизняному і зарубіжному мовознавстві питання вторинної номінації як способу переосмисленого відображення дійсності досліджували багато вчених, а саме О.О. Тараненко, В.М. Телія, Л.О. Симоненко, В.Г. Гак, І.В. Арнольд, Г.В. Колшанський, О.С. Кубрякова, Н.В. Подольська, О.М. Білоус та ін.

Відомо, що застосування вторинної номінації поширено в мові і вважається одним із головних законів її розвитку, перш за все, на рівні лексико-семантичної системи. Істотні ознаки вторинного найменування, викликані асоціативним мисленням, відповідають таким смисловим ознакам непрямого значення, які співвідносяться з фоновими знаннями носіїв мови про цю реалію або про внутрішню форму значення. Тому вторинна номінація певною мірою актуалізується фоновою інформацією [3]. Наші предки чи сучасні автори казок, розповідаючи цікаві, захоплюючи історії, вкладали і вкладають у них елементи виховання, досвід багатьох поколінь, відображення традиції і уявлення про національну специфіку, розуміння національної культури, усвідомлення особливості світосприйняття. Ці історії пояснюють сенс багатьох вчинків, а багато звичаїв та ментальних уявлень охороняють малюків від напастей і вчать жити поряд з небезпечними природними явищами. Так казки і міфи про Дунай наповнені засобами вторинної номінації дають знання про красу природи, але небезпечний світ біля річки, про закони життя і про символи колективного несвідомого.

Існує багато підходів щодо теорій класифікації вторинних номінацій. Серед них, на нашу думку, слід визначити теорію О.М. Білоуса, який виділяє за особливостями мотивації два види вторинної номінації: логічну і психологічну. *Логічна класифікація* зміни значення враховує передусім логіко-семантичний результат

семантичного розвитку слова, тобто чи розширюється значення слова внаслідок цього розвитку чи звужується. Відповідно, розрізняють розширення значення і звуження значення [1, с. 102]. Так у казці «Rosalinde und der Donauführst» головна героїня плете чарівні віночки з квітів, які ростуть на березі Дунаю, і щоб показати красу цих природних прикрас, автор використовує наступні слова: *ihre Blumenkronen* «її квіткова корона» та *Kunstwerk* «вироб мистецтва» значно звужуючи їх значення, але поглиблюючи значення плетених дівчиною вінків (36, казки).

Психологічна класифікація зміни значення ґрунтується на асоціативних зв'язках між речами і поняттями. За цим принципом зміна значення відбувається на основі перенесення назв від одного об'єкта чи зовнішнього вигляду до іншого [1, с. 104]. Розрізняють два види передачі позначення: метафоричне та метонімічне переосмислення, які дають нові назви об'єктам реальної дійсності і наповнюють фольклор придунайських країн яскравими образними визначеннями, скритими порівняннями, надмірними перебільшеннями дійсних фактів.

Метафоричні переноси є одним з найпродуктивніших методів творення вторинної номінації у казках та міфах про Дунай, так як процес метафоризації допомагає людині пізнавати навколишню дійсність і відображати результати мислення. Метафора заснована на асоціаціях подібності, а саме:

а) за схожістю форми: опис Дунаю, як великої та глибокої річки, на дні якої можуть знаходитись навіть палаци напр. *über ihren wunderschönen Kristallpalast an der tiefsten Stelle der Donau* «про її прекрасний кришталевий палац у самому глибокому місці Дунаю» [5, с. 18];

б) за подібністю внутрішньої характеристики (від тварини до людини): так у казках зустрічаються тваринні казкові герої, які позначають образи людей: *Frosch* – принцеса-жабка (означає, що про людину слід судити не за зовнішнім виглядом), der Pferd mit der grünen Mähne – кінь з зеленою гривою (образ Дунаю, як живої істоти);

в) за схожістю кольору: казки і міфи мають міфічних істот – русалок, ундін, водяних духів – в описі яких можна побачити води Дунаю напр. *zwei Nixe, beide gleich schön mit ihren langen, hellblauen Haaren und mit dem tiefen, wässerigen Blick* «дві русалки, однаково красиві з довгим, небесно-блакитним волоссям і глибоким, водянистим поглядом» [5, с. 12];

г) функціональна подібність: *Unterwasserreich* – «підводне царство»; *und er platschte auf eine wunderschöne Blumenwiese* – «він шльопнувся на чудову квітучу галявину» [5, с. 37-49].

Особливим різновидом метафори є персоніфікація, яка полягає в тому, що властивості живої істоти передаються на предмети чи зовнішність неживої: напр. [5, с. 9], *der Herbst ließ die Winde brausen und die Donauwellen toben* «осінь наказала вітрам шуміти і хвилям Дунаю лютувати» [5, с. 36]; *ein wütender Sturm peitschte die Donauwellen hoch* «люта буря підняла хвилі Дунаю» [5, с. 32]. Таким чином, діти добре можуть усвідомити, що річка Дунай є небезпечною водною стихією, насамперед в непогоду.

Цікавим різновидом метафори є синестезія, яка дозволяє поєднувати в одному тропі різні, а іноді навіть далекі асоціації: напр. *in ihren schönsten Kleidern aus* **lauter** *Silber* «у своєму найкрасивішому одязі з **чистого** срібла» – уявлення про колір місяця, який має яскравий «**гучний**» срібний колір; *die grauenvolle Nachricht* «жахлива новина» – новина сірого кольору. Такий асоціативний ряд дозволяє наповнювати придунайські казки та міфи додатковою експресивністю та образністю.

Переосмислене вживання слів має завдання підсилити повідомлення або послабити. Відповідно до цього, розрізняють два види метафор – гіпербола (перебільшення) і літота (заниження), які поповнюють тексти казок емоційним забарвленням, привертаючи дитячу увагу до важливих життєвих ситуацій чи переживань: напр. гіперболи – *der einzige Trost für den alten Fischer* «єдина втіха для старого рибалки», *der Fischer liebte seine Tochter über alles* «рибалка любив свою дочку більше за все». Цей засіб вторинної номінації показує наскільки глибока і безмежна любов батьків до своїх дітей. Літота – *er sprang eine Handbreit hoch* «він підстрибнув на висоту долоні» [5, с. 24] – описує наскільки людина не напружується, коли їй це не потрібно.

Іншим засобом вторинної номінації є метонімічні переноси, які на основі логічного зв'язку (часового, просторового, речового та ін.) дозволяють використання горизонтальних мовних відносин: властивість — кількісний показник, процес — результат та ін . На відмінну від метафоричного переносу при метонімії не виникає зовнішньої асоціації, а будуються стійкі логічні переосмислення [1, с. 105]:

а) часові: *nach langem Grübeln* «після довгих роздумів» – в значенні *через деякий час*, *ich war damals in eurem Alter* «я був тоді у вашому віці» – в значенні я був малим;

б) просторові: *ich komme viel herum in der Welt* «я багато подорожую», *nun zeig uns und aller Welt* «зараз покажи нам і всьому світу» – під широким поняттям світ скривається кількісні показники подорожей та людей;

в) функціональні: *Doch alles Trauern, Jammern und Klagen half nicht!* «Але всі скорботи, скиглення та скарги не допомогли!2, *verblüffte Weggefährtin* «збентежена супутниця»;

г) каузальні: *wie man die Geheimnisse des Stroms vor der Gier der Menschen schützt* «як захистити таємниці річки від людської жадібності».

До метонімії належать перенесення з частини на ціле і навпаки: *Ganz Grein stand am Donauufer* «Весь Грейн (жителі міста Грейн) стояв на березі Дунаю»; *darauf jubelte die ganze Stadt* «цьому все місто раділо».

Метонімічність та метафоричність як засоби утворення вторинної номінації зумовлюють образність казкових і міфічних текстів, додаючи їм експресивності, яскравості та національно-культурної особливості. Завдяки метафоризації та метонімізації відбувається пошук пояснення того чи іншого явища Подунав'я, формується уявлення про оточуючу дійсність, виховується у дітей любов до місцевості, де вони живуть. За допомогою засобам вторинної номінації створюється цілий казковий світ, який повно відображає мовну картину світу кожної нації.

Бібліографія:

1. Білоус О.М. (2013). Порівняльна лексикологія (курс лекцій німецькою мовою): Навчальний посібник: видання 2-ге доопрацьоване та доповнене. Кіровоград, РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка. 244 с.

2. Дмитренко Ж. Р., Зінченко А. В. (2020). Казкові образи у вторинних номінаціях невизначеної кількості. *«Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень сучасної науки» Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 07 листопада 2020 року* / Укл. О.О. Яременко-Гасюк, О.В. Холоденко, Т.А. Ляшенко. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. С. 158-160.

3. Дьяченко А. П. (2003). Метафоры и терминологически устойчивые выражения. М.: Минск. 428 с.

4. Телия В. Н. (1977). Вторичная номинация и её виды. Языковая номинация. Виды наименований. Москва: Просвещение. 234 с.

5. Märchen, Mythen und Legenden im Fluss der Donau. R. Tarka, P. Torky, G. Buda, M. Echerer u.a. (2012). Die 2 Verlag. Wien. 167 p.
6. URL: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/34601/1/stattya2.pdf

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ТОПОНІМІКИ БУДЖАЦЬКОГО РЕГІОНУ

Галина Олейнікова
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
oleinikova1211@gmail.com

Ономастика або іншими словами мистецтво давати імена – це розділ лінгвістики, який займається вивченням власних імен, історичними передумовами їх виникнення та подальшого використання та вживання у мові-джерелі або у зв'язку із запозиченням в інших мов спілкування.

Дана стаття присвячена одному з розділів ономастики – топоніміці. Топоніміка – це наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову подібних одиниць.

В даний час вчені, а саме Бабіян Т.В., Жіленкова І. І., Стецюк В., Пригарін О., Верховцева І. та ін., більш активно та динамічно використовують у своїх наукових дослідженнях міждисциплінарний підхід, який підтверджує факт існування тісного зв'язку не тільки між явищами однієї науки, а й між різними науками, причому як природними, так і гуманітарними. Сьогодні вчені говорять про необхідність міждисциплінарного синтезу в багатьох наукових сферах, що дозволить подолати роз'єднання у поглядах, які існують в науковому мисленні, відшукати зв'язки, виділити головне з багатьох фактів, що стосуються основних завдань сучасної науки. Так, професор Колот А.М. відмічає, що «подолання кризи, в якій перебуває … наука (припускаємо, що не тільки вона), неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм міждисциплінарного характеру» [4] .

Топоніміка, наука про географічні назви, активно розвивається протягом тривалого часу, та інтерес до неї з боку вчених стрімко збільшується з огляду на міждисциплінарну складову останньої. Топоніміка виступає прикордонною науковою дисципліною, яка

вивчається та розвивається на стику трьох наук: мовознавства, історії та географії. Завдяки цьому факту топоніміка комплексно користується науковими методами даних наук, переслідуючи одну мету – всебічне вивчення географічних назв.

Топоніміка є лінгвістичною наукою, що вивчає історію, використання та семантичну значущість географічних назв. При лінгвістичних дослідженнях з топоніміки вчені звертаються до інших наук: археології, географії, історії, етнографії та інших.

Метою даної статті є вивчення та функціонування географічних назв Буджатського регіону, півдня України.

Основне значення топоніму – територіально фіксувати об'єкти, у зв'язку з чим у поданні кожної людини певна географічна назва пов'язана з відомим місцем та епохою. Так, розглянемо ономастичний простір даного регіону та познайомимося з назвами географічних об'єктів, які відіграють важливу роль у культурно-філософському сприйнятті життя багатьох національностей цієї території.

Південь Одеської області, який часто називають Бессарабією або Буджак, об'єднує кілька провідних міст і селищ: Білгород-Дністровський, Овідіополь, Тарутине, Сарата, Арциз, Татарбунари, Ізмаїл, Болград, Рені, Кілія. Зупинимося на деяких із них та вивчимо історико-семантичне наповнення даних ономастичних одиниць.

Овідіополь або деякі джерела можна побачити назву Долина хаджі. Перше поселення на місці нинішнього міста датується 1758 роком. У цей час тут керували турки. Перше поселення, або як раніше називалося аул, одного з буджакських скотарських селищ носило назву Хаджі-Дере (Долина Хаджі: від арабського Хаджі – мусульманин, який здійснив хадж до Мекки, віщд татарського Дере – долина). Також його називали Хаджідер, або Аджидер. Назва Овідіополь з'явилося тільки в 1795 за наказом Катерини на честь римського поета Публія Овідія Назона (43 рік до н. е. - 17 або 18 рік н. е.).

Білгород-Дністровський має дуже давню історію та населений різними національностями. Звідси це місто змінювало свою назву багато разів. Заснування міста зазвичай пов'язують із давньогрецькими колоністами з Мілета, які заснували тут у VI ст. до н.е. колонію Тира (від Тирас – грецької назви Дністра). Однак, існують і такі факти, що ще віком раніше з'явилася фінікійська колонія Офіуса («місто змій»), але не на місці нинішнього поселення, а поряд, на острові між двома рукавами Дністра. Тира була квітучей мисцевостью, тут фарбували монети, процвітала

торгівля та ремесла. У 56 році н. е., після руйнувань, завданих гетами, місто відновлювали римляни та назвали його Алба Юлія. У період з VIII до XIII є думка, що місто називали під ім'ям Фехервар, що по-угорськи означає «біле місто» або «біла фортеця». 5 серпня 1484 року місто захопили османи і незабаром він отримав турецьке нацвання – Ак-Керман (біла фортеця).

Сарата. Це німецьке поселення, яке було засноване в 1822 лютеранським пастором Ігнацем Ліндлом: цього ж року сюди переселилося понад 40 сімей з Баварії та Вюртемберга. Назва Сарата ніколи не змінювалася, і це дивно, оскільки воно румунського походження (означає «солоний»), взяте від річки, що протікає в цих місцях.

Ізмаїл. Найпівденніше місто Одеської області, яке відрізняється багатою стародавньою історією. Найдавніші поселення датуються епохою бронзи, II тисячоліття до нашої ери. У IV-V століттях на місці нинішнього Ізмаїла знаходилася грецька колонія Антіофілас, де мешкали гето-фракійські, сарматські поселення. У XII столітті генуезькі торговці збудували тут укріплений форт, який у XV столітті дістався туркам і був перебудований, де з часом виникла потужна фортеця. Саме з генуезцями пов'язують назву Сміл (Сіміл, Сініл), так називали свої поселення генуезці. Під назвою Сміл він входив до складу Молдавської держави, до турецького панування. Після захоплення турками у 1484 році вони змінили назву міста на Ізмаїл (Ішмаель). За поширеною версією, вони просто переінакшили назву Сміл на свій лад.

Російська імперія неодноразово намагалася відбити місто у турків. Місто тричі брала штурмом російська армія, але пізніше він повертався до Туреччини. Цікаво, що в 1812 році, коли за Бухарестським світом Ізмаїл на деякий час опинився під владою Росії, він отримав статус міста та назву Тучков на честь коменданта фортеці Бессарабії генерал-майора Сергія Тучкова. Назву Ізмаїл місту повернули у 40-х роках XIX століття. У 1878 році, після чергової російсько-турецької війни, Ізмаїл увійшов до складу Росії за Берлінським трактатом, без бою. З того часу назва залишається незмінною.

Кілія або як деякі історики називають місто Ахілла.

Одна з найкрасивіших історій про назву міста у Буджацькому регіоні пов'язана із нинішнім райцентром Кілія. Так, згідно не лише легенді, а й деяким письмовим джерелам, місто заснував сам Олександр Македонський у 335 році до нашої ери. Великий полководець назвав місто у гирлі Дунаю ім'ям свого улюбленого

героя міфів – Ахілла. Таким чином, місто спочатку називалося Ахілія, яке пізніше трансформувалося: Хіллія – Кіллія – Кілія. Назва, дана Олександром Великим збереглася і до нашого часу, хоч і змінилась фонетично. Місто, що займало стратегічну позицію, було в руках візантійців, які побудували тут у XI столітті фортецю, названу Лікост («вовча паща»). Пізніше тут були генуезці, а потім – найзахідніший центр Золотої Орди. Данило Галицький відродив занепале місто в XIII столітті. Пізніше було угорське, потім молдавське панування. Перебуваючи під керуванням турків, місто кілька разів штурмом брали запорізькі козаки. Пізніше були періоди приналежності до Росії, Молдови, Румунії, знову Росії, знову Румунії. У 1940 році, за пактом Молотова-Ріббентропа, Кілія увійшла до складу СРСР. З 1991 року – у складі України.

Таким чином, наведені вище приклади дозволяють нам підтвердити той факт, що просторовий розподіл топонімів дозволяє говорити про те, що в них зберігається значна історична та культурна інформація, вони є відображенням історії нації, фіксують різні періоди розвитку та процвітання культури суспільства, повідомляють різноманітну та важливу інформацію про життя людей та особливості мови. Саме вивчення ономастичного прошарку мови динамічно відображає національну мовну картину світу народу.

Бібліографія:

1. Карпенко Ю. А. (1977). Топонимия болгарских сел Одесской области (вопросы топонимического взаимодействия языков). *Историческая ономастика.* Москва. С. 189-208

2. Колесник В. О. (2011). К истории названий некоторых болгарских сел Одесской области. *Слов'янський збірник.* Вип. 14-15. С. 208-215.

3. Колесник В. А. (1984). Болгарская антропонимия юга Украины. URL: https://www.dissercat.com/content/bolgarskaya-antroponimiya-yuga-ukrainy

4. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf

5. Верховцева І., Прігарін О. Буджак: історичний зміст топоніму у контексті історико-етнографічного районування України. *Постфактум: історикоантропологічні студії.* 2013. № 1. С. 98-111.

6. Кучерявенко І. Ф. (2011). Розвиток культури в Південній Бессарабії у XIX ст. *Гілея: науковий вісник: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Збірник наукових праць.* К. № 48 (6). С. 101-109.

STYLISTIC PECULIARITIES OF THE DANUBE TOURISM DISCOURSE

Tetiana Shyliaieva
lecturer
Izmail State Uniersity of Humanities
izm.tatyana1965@gmail.com

The Danube, Europe's second-longest river, has a rich potential for tourism. It can be called a major tourist attraction. Over the years, it has played an important role in the history of Europe. It passes through four capital cities as well as a number of other influential, historic and beautiful towns and stunning landscapes.

Tourism became a driving force for the movement of people in the 21st century. It is being re-shaped by constant changes in consumer trends. Tourism is one of the engines of economic improvement worldwide. Several new trends are emerging such as seeking for authenticity, emphasizing national identities, digital revolution of services. At the same time, the sector also faces several difficulties (e.g. the environmental impact of aviation, overtourism, or the current pandemic situation).

The problem of attracting tourists is studied from different aspects, one of them being linguistic analysis of the tourism discourse. In our study, we will consider the tourism discourse as an independent type of discourse. The purpose of advertising messages in tourism discourse is the desire to sell to the consumer various services that are presented as part of the social needs of the addressee; moreover advertising in the tourism discourse presents the consumer with strictly defined ideas about his social needs.

It should be noted that in most travel advertising texts emotional-evaluative means are presented that characterize the positive qualities of the product distinguishing it from others. G. S. Atakian says tourism advertising is dominated by positive evaluation of a product or service, which is expressed by adjectives, adverbs and nouns with high quality semantics, and the evaluation is often exaggerated [1, p. 16]. Tourism discourse is an independent type of discourse, which has its own addressee, its own specific thematic focus, and a special set of linguistic means. The researcher K. Vestito defines tourism discourse as the use of language in oral speech and writing, a form of practice in which the social

and cultural significance of places and people are promoted; it is the language involved in promotion of tourism, represented by certain genres [2, p. 22].

The language of the tourism discourse has the persuasive power that helps allure and control tourists. To achieve the desired result, the addressee should pay special attention to the stylistic means used in travel guides and on Internet sites, since their correct application greatly influences the effectiveness of the advertising travel text.

The general purpose of this study is to explore the role of the Internet tourism discourse in the construction and transmission of cultural and emotional meanings of the tours of the countries situated on the river Danube.

Epithets and simple adjectives help describe the tourist product more vividly. The use of epithets and simple adjectives with strong connotation allows advertisers to make the description of the advertised product more attractive for the consumer. Influencing the emotional sphere of the addressee, with the help of these means of expression the authors of the text create a positive image of the tourist product. The most widely used epithets are: unforgettable, magnificent, great, impressive, healthy and others: e.g. majestic bridges, extraordinary river, picturesque towns.

The city has a healthy mixture of shops, offices, flats, hotels and cafes.

In their texts authors of tourist sites use lexemes included in the following lexical-semantic groups:

1) reputation: green and healthy tourism, unspoilt nature, reliable information, available choices, iconic sites, dream vacation;

2) impression: mysterious forests, romantic gorges, mighty castles, unique and unforgettable experience, unbelievable variety, delicate balance between too little and too much tourism, breathtaking nature, a lovely trip, incredible news, jaw-dropping church;

3) locality: attractive destinations, magical Danube;

4) entertainment: fun-filled amusements;

5) peaceful atmosphere: idyllic orchards, enchanting landscapes, a refreshing melodious river, relaxed environment, serene ambiance.

Metaphor is used to create a capacious image based on bright, often unexpected and bold associations: river floating with high spirits, rustling sea of reeds, a river at the heart of Europe, tours spiced with different programs.

The German Danube carves its way through the cliffs.

St. Peter's complex is a jewel of a special kind.

Straubing has a wealth of leisure activities to offer.

Kelheim is a town that breathes history.

The Opera house, the Medical school plus others are truly a feast for the eyes.

Could wellness be the goldmine the region needs?

«King and queen» metaphors give a special status to places: e.g. The Danube was named by the Greek historian Herodotus «The King of the European rivers», or Hungary's capital, Budapest, is often called «the Queen of the Danube».

The queen of Europe's rivers, the Danube is rich in history and enveloped in an aura of legend and myth, drawing visitors from all over the world.

The metaphorical image of a paradise is often used in different situations to create an image of a perfect place: a bird-watcher's paradise, the Danube Delta – one of the last paradises for man and nature.

A simile is a figure of speech that compares two different things in an interesting way. The object of a simile is to spark an interesting connection in a reader's or listener's mind. A simile is one of the most common forms of figurative language. Examples of similes can be found just about anywhere from poems to song lyrics and even in everyday conversations. They can also be found in the Danube tourism discourse.

The historical city centre of Passau looks like a floating ship.

The purpose of using phraseological units in advertising texts is to create or enhance the expressiveness of speech: passengers gave it a «thumbs up», take a dip in the bathing lake.

Emotional evaluative vocabulary contributes to the reaction necessary for the addressee of the tourist advertising text. The goal of the site authors is to create a positive attitude towards the acquisition of the advertised travel product: a perfect place, top-quality cuisine.

At the morphological level, such a means of expressiveness as use of adjectives in the superlative degree is revealed: Bavaria's youngest city, the most important waterway, the oldest monastery brewery, one of the most spectacular wetlands, the most international river on the planet, the most attractive sites of Kelheim.

Romania turned out to be the most exciting country on this riverboat odyssey.

The Danube boasts one of the continent's most beautiful bicycle trails.

Even the biggest skeptics will return with positive emotions and mild nostalgia for these places.

Antithesis, which literally means «opposite», is a rhetorical device in which two opposite ideas are put together in a sentence to achieve a contrasting effect.

It's a very modern European thing to do and very different from Hungary's old thermal baths.

The language of advertising as a special functional type of text is characterized by a careful selection of means to achieve the goal as soon as possible – to convince

someone of something or to motivate someone to take action. On the syntactical level imperative sentences are used to make the reader take a decision to buy the product that is advertised.

Go on a voyage of discovery in Kelheim and encounter the world of the Celts.

Simply stand there, take in the scenery and enjoy.

Rhetorical questions can be used as an effective communication tool. They are especially useful in engaging the audience and persuading them to agree with you: e.g. Are you ready for an unforgettable adventure? Why choose a Titan Travel tour or cruise?

It is doubtless that the cultural power of tourism and the discourse of tourism imagery, as evidenced by the oppositional nature of representations, their mythical qualities and timelessness, demand more attention [3, p. 257]. The choice of the language and stylistic devices affects the formation of opinions and interpretations. The analysis of the Danube tourism discourse demonstrated the use of various stylistic means the purpose of which is to emphasize the advantages and attractions of travelling tours and places of interest.

Bibliography:

1. Атакьян Г.С. (2020). Прагматика туристической рекламы: автореф. дис....канд. фил. наук: 10.02.19. Майкоп. 20 с. URL: http://cheloveknauka.com/pragmatika-turisticheskoy-reklamy

2. Vestito C. (2006). Tourism discourse and the representation of Italy: a critical analysis of English guidebooks. Napoli. 160 p.

3. Pritchard A. (2000). Ways of seeing ‘them’ and ‘us’. Tourism representation, Race and Identity in Robinson, Long, Evans, Sharpley & Swarbrooke (eds). P. 244-261.

4. Tourist sites. URL: http://www.interreg-danube.eu/news-and-events/programme-news-and-events/6059, https://www.titantravel.co.uk/holiday-types/river-cruising/search-by-region/the-danube, https://www.travelchannel.com/interests/cruises/articles/danube-river-cruises

ЕСТЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ МИТЦІВ ПРИДУНАВ'Я

DAS TOURISTISCHE POTENZIAL BESSARABIENS

Wolfgang Weitlaner
journalist und Lektor

Die kulturell und landschaftlich einzigartige Region Bessarabiens zählt immer noch zu jenen Tourismuszielen, die ein Schattendasein fristen. Eine Betrachtung dieses historisch bedeutsamen Landstrichs zeigt, welche Potenziale hier immer noch brach liegen. In der Auseinandersetzung mit der Frage, ob Tourismus einen Einfluss auf den Erhalt dieser Region haben könnte oder nicht, liegt der Schlüssel in einem nachhaltigen und vorsichtigen Handeln seitens der Betreiber.

Bessarabien als vergessener Landstrich. Die Ukraine ist als Reiseziel in Zentraleuropa nicht weithin bekannt. Wenn Destinationen ins größte Land Europas angeboten werden, dann sind es zumeist nach Kiew, Lviv (Lemberg) und Odessa. Odessa – häufig als «Perle des Schwarzen Meers» bezeichnet, zieht eine Fülle an Reisenden aus aller Welt an. Doch das «Hinterland» – das südliche Bessarabien – fristet ein Schattendasein [2]. Das Reisehandbuch ist eines der umfangreichsten seiner Art im deutschen Sprachraum und listet akribisch auch jene Sehenswürdigkeiten auf, die «abseits ausgetretener Routen» liegen. Koller widmet der Region die Aufmerksamkeit, die sie verdient und erwähnt dabei unter anderem:

- Die Akkerman Festung in Bilhorod-Dnistrovskyi;
- Die deutsche Kirche in Sarata und das Niemandsland dahinter;
- Das Landstädtchen Tarutine an der Grenze zu Moldau;
- Die Schwarzmeerstrände rund 17 km südlich von Tatarbunary;
- Die Altstadt von Bolhrad;
- Die an der Donau liegende Stadt Izmail;
- Die Altgläubigensiedlung Vylkove nahe der Donaumündung.

«Die Region südwestlich von Odessa überzeugt mit Übrigbleibseln verschiedener jahrtausendealter Kulturen, mit einsamen Stränden und atemberaubenden Naturschönheiten. Das Donaudelta und das «ukrainische Venedig» Vylkove (Anmerkung des Autors Koller: ein irreführender Begriff, da es sich ja nicht um eine Stadt, sondern ein

weitverzweigtes natürliches Geflecht aus Kanälen und Inselchen handelt) sind unvergessliche Reiseziele», schreibt Koller in seinem Werk. Dabei sind in der Aufzählung einige weitere Sehenswürdigkeiten gar nicht erwähnt – wie etwa die Straße von Izmail nach Reni entlang des Deiches, der die Donau von ihren Randseen Yalpug, Cahul und Kartal trennt oder das idyllisch gelegene Weingut Kolonist 25 km südlich von Bolhrad.

Beitrag zum Erhalt der kulturellen Identität. Wie Fremdenverkehr der Zukunft aussehen könnte.

Heute weiß man, dass Massentourismus für fragile und klein strukturierte Regionen keine Option darstellt.

Massentourismus legt keinen Wert auf kulturelle Identität, sondern zielt auf eine möglichst große Zahl an Urlaubern, um so Deviseneinnahmen zu erhöhen. Massentourismus verschärft nicht nur quantitativ-proportional die allgemein mit dem Tourismus verbundenen negativen Auswirkungen, sondern bringt für das Gastland auch qualitativ Beeinträchtigungen mit sich, insbesondere in Form einer Verdrängung oder Überlagerung der autochtonen Kultur und einer Verschiebung der Bevölkerungsstruktur in den Tourismusgebieten. Das kennt man etwa von der Baleareninsel Mallorca, die noch in den 1960er Jahren ein Abwanderungsgebiet war und 30 Jahre später zu einem Zuwanderungsgebiet. 1991 bestand die Bevölkerung der Insel zu 25 % aus Einwanderern von außerhalb der Balearen. (Quelle: Der Spiegel «Spanien: Albtraum Tourismus»). Bereits 1837 verglich Heinrich Wenzel den aufkommenden Massentourismus mit einem Heuschreckenschwarm, als er die Masse der Engländer beschrieb, die «den Rhein, die Schweiz und Italien durchziehen» [3]. Trotz der wirtschaftlichen Bedeutung ist diese Art des Fremdenverkehrs aus sozioökonomischer Sicht weitgehend unerwünscht, da er die Einheimischen zu Fremden in der eigenen Heimat macht. Der Fremdenverkehr der Zukunft sieht nach Meinung von Wissenschaftlern ohnehin zunehmend anders aus: So sieht etwa der Zukunftsforscher Horst Opaschowski für den Natur-Tourismus große Chancen. «Die Event-Manie sei zu einem Ende gekommen. Die Menschen lieben es wieder leiser. In Zukunft könnte etwa der stille Bergsee ohne Rundum-Veranstaltung zum Tourismus-Event werden. Allerdings müsse er sich gut verkaufen. Den Bergsee gebe es seit hunderten von Jahren, doch durch die Veränderung der emotionalen Ansprache, werde er wieder interessant». (Quelle: Pressetext-Interview über die «Zukunft des Tourismus» 04.07.2009)

Yalpug-See nahe Reni. Foto: Wolfgang Weitlaner

Einer Studie der University of Cambridge aus 2009 zufolge, ist Naturtourismus stark im Aufwind: In 15 von 20 insgesamt untersuchten Ländern, darunter auch Großbritannien und die USA, erfahren Naturschönheiten als Reiseziele steigende Beliebtheit. Erkennbar ist dies an der Besucherzahl von Natur- und Nationalparks. «Fremdenverkehr, der auf die Sehenswürdigkeiten der Natur zielt, zeigt der lokalen Bevölkerung offensichtlich die Vorteile des Erhalts von Umweltschutz», erklärt Andrew Balmford, Professor für Conservation Sciences an der University of Cambridge [1].

Nachhaltiger Fremdenverkehr – oft mit dem Begriff «Eco-Tourism» umschrieben – legt besonderen Wert auf den Erhalt von Natur und Umwelt und fördert einen schonenden Umgang mit Ressourcen. Zudem wird auch propagiert, dass diese Art von Tourismus sozial verträglich ist. Das heißt, dass die Gewinne nicht über multinationale Unternehmen ins Ausland fließen, sondern die Wertschöpfungskette in der Region bleibt. Balmford forderte, dass hier auch die Allgemeinheit von der Bedeutung des Erhalts der Biodiversität unterrichtet werden müsse. In einfachen Worten ausgedrückt, ist es eine Aufforderung an die lokale Bevölkerung schonend mit ihrer unmittelbaren Umwelt umzugehen.

«Die Einrichtung von Naturschutzgebieten oder Nationalparks wird bei der lokalen Bevölkerung oft mit ökonomischen Argumenten gerechtfertigt, also nach dem Motto Naturschutz ist gleich Tourismus ist gleich Arbeit. Das bedeutet wiederum nachhaltige Regionalentwicklung und damit Perspektiven für alle Beteiligten», erklärt Karin Chladek vom österreichischen Institut für integrativen Tourismus respect. Diese Formel sei jedoch recht vage. Für einen nachhaltig erfolgreichen Naturtourismus ist es vor allem wichtig, dass man die lokalen Gegebenheiten gut

analysiert, alle Beteiligten in die fortlaufenden Entscheidungsprozesse einbindet, und die Grenzen zwischen touristischer Nutzung und Naturschutz klar definiert. (Quelle: ebda Pressetext-Interview über die «Zukunft des Tourismus».

Darutino-Steppe in Bessarabien. Foto: Wolfgang Weitlaner.

Das bedeutet, dass in einer Region wie Bessarabien in erster Linie Aufklärungsarbeit in der Bevölkerung notwendig ist, um ein solches Unterfangen auf die Beine stellen zu können. Zu den größten Herausforderungen gehört dann auch noch eine gezielte Fokussierung auf einzelne Projekte und deren Durchführbarkeit Im Sinne einer Machbarkeitsstudie.

Das größte Manko der Region ist die teilweise schlecht ausgebaute Infrastruktur – das Fehlen von adäquaten Unterkünften, Restaurants und Campingplätzen sowie miserable Beschilderung auf den Straßen.

Exkurse: Weingüter in Bessarabien.

1. Ein bessarabisches Dorf: Frumushika Nova.

Was die vergessene «Region der fruchtbaren schwarzen Böden» nördlich der Donau ganz besonders auszeichnet, ist ihre vielfältige Kultur: Hier siedelten Bulgaren, Deutsche, Russen, Gagausen, Moldauer, Ukrainer und Juden. Und jede der Volksgruppen hatte ihre eigenen Dörfer. Davon bekommen Touristen heute kaum etwas mit. Die Geschichte der Dörfer und seiner Bewohner, die hier seit Jahrhunderten Weizen, Mais, Sonnenblumen und Wein anbauten, ist kaum mehr evident. Ein Beispiel für ein gelungenes Tourismusprojekt ist die «künstliche» Siedlung Frumushika Nova. Nach Originalplänen wurden hier sechs traditionelle Siedlerhäuser nachgebaut – und zwar genau in jenem Stil, der für jedes

ethnische Dorf so typisch war. Man folgte der Tradition, und dekorierte sie originalgetreu.

Nachgebautes Haus in Frumushika Nova. Foto: Wolfgang Weitlaner.

Frumushika Nova erzählt diese Geschichte – nicht nur anhand dieser Häuser, sondern auch in vielen Bildern, die man hier sehen kann. So wird etwa die Geschichte deutschen Siedlungen, die 1940 freiwillig aufgegeben wurden, in zahlreichen Bildern und Dokumenten erzählt. Herzstück des Dorfes ist neben den Ferienwohnungen und Bungalows eine große Schafzucht mit fast 6.000 Tieren sowie ein Weingut, dessen Produkte auch in Odessa geschätzt werden. Die Anlage liegt rund 40 km von der Hauptstraße Odessa – Reni entfernt in mitten der bessarabischen Steppe. Geht es nach den Plänen des Betreibers soll hier alsbald auch ein 6.000 Hektar großer Nationalpark entstehen, denn in den Steppenseen kann man seltene Vogelarten beobachten. Das Projekt Frumushika Nova gibt das ganze Jahr über zwischen 50 und 70 Menschen in der infrastrukturschwachen Region Arbeit – und verhindert so die Abwanderung.

2. Edler Wein in großartiger Umgebung: Weingut Kolonist nahe Bolhrad.

Es sind private Unternehmer, die Dinge in die Hand nehmen und sie ausführen. Ein anderes Beispiel gelungener touristischer Infrastruktur und der Hervorhebung lokaler Spezialitäten ist das Weingut Kolonist in Krynychne (25 km südlich der Grenzstadt Bolhrod). Hier wird großer Wert auf Qualität und Authentizität gelegt: die Vervollkommnung der

heimischen Weintradition, der Ausbau zur höchsten Qualität mit Hilfe internationaler Önologen und die

Weine vom Weingut Kolonist. Foto: Wolfgang Weitlaner.

Pflege der Landschaft. Idyllisch oberhalb des Sees gelegen, wird hier die Verbindung der Tradition mit der Moderne stilvoll zelebriert.

Triste wirtschaftliche Situation als Hemmschuh.

Die wirtschaftliche Situation im «Land der fruchtbaren Erde» ist trist. Und selbst heute noch pflegt man eine traurige Tradition, die es hier seit Jahrhunderten gibt: Männer suchen im Ausland nach Arbeit. Arbeitsplätze sind Mangelware und die Reallöhne sind - für mitteleuropäische Verhältnisse – extrem niedrig. Mittlerweile flüchten auch Frauen ins Ausland. Die Folge sind ausgestorbene Städte und Dörfer. So leidet etwa auch Vylkove.

Stand mit Räucherfisch in Vylkove. Foto: Wolfgang Weitlaner.

«Perle im Donaudelta» still vor sich hin. Selbst wenn hier eines der Flusskreuzfahrtschiffe Halt macht, gibt es kaum Lokale oder Restaurants. Touristen, die in dieser Region reisen, kommen kaum in Kontakt mit dem, was dieses Land eigentlich ausmacht: die Vielfalt der Kulturen und ihrer Küche.

In den Kanälen rund um Vylkove. Foto: Wolfgang Weitlaner.

Viele der Probleme sind aber auch hausgemacht: Sie sind Folgen einer schlechten Ausbildung und fehlender Perspektiven. Es scheint immer noch nicht ganz klar zu sein, ob man seine Eigenständigkeit eigentlich leben will, oder man weiterhin am Rockzipfel des großen Bruders Russland hängen bleibt. Die oftmalige Weigerung Fremdsprachen lernen zu wollen, macht die Entwicklung eines starken Tourismus unmöglich.

Der Brain-Drain ins Ausland – nach Europa, auch in die USA und nach Kanada – ist hoch. Wenn dieser Landstrich intellektuell verödet, gibt es auch für den Tourismus keine Chance. Dann wäre das reiche Erbe in diesem gottvollen Land für immer in Geschichtsbücher verbannt.

Tourismus könnte eine Chance sein – doch dazu müsste an einigen Schrauben gedreht werden. Ausgehen sollte das von klugen Köpfen vor Ort.

Bibliography:

1. Balmford A. Affiliate of the Gund Institute for Ecological Economics, University of Vermont, USA.
2. Koller P. (2019). Reisehandbuch: Reise-Know-How Ukraine.
3. Wenzel H. (1837). Reiseskizzen aus Tyrol.

ФЕЙСБУК-СТОРІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕТНОСОЦІУМУ БЕССАРАБСЬКИХ БОЛГАР

Олена Берестецька
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
olenaberestecka25@gmail.com

Початок нового тисячоліття безперечно можна назвати і початком існування нових форм суспільного життя, які виникли завдяки інформатизації і технізації сучасного суспільства. Ми живемо в епоху стрімких змін у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, чисельні здобутки яких збільшують можливості людини і видозмінюють спілкування в діапазоні від невеликих груп до чисельних багатотисячних спільнот.

З розвитком Інтернету створюються розгалужені соціальні мережі, що виступають як засоби комунікації в суспільстві, замінюючи традиційні завдяки розширеним можливостям з одночасним використанням аудіо- та відеоряду. Аналіз спеціальної літератури та фактичного матеріалу дозволяє використовувати термін «соціальна мережа», з одного боку, для позначення соціальної структури, представленої соціальними об'єктами (людина, спільність, соціальна група), у сукупності їх реальних взаємодій, з іншого боку, як інструмент або технологічний засіб спілкування, призначений для організації соціальної взаємодії [3].

За останніми даними, опублікованими на сторінці «Статистика Интернета 2020: сайты, домены, хостинг, трафик», в 2020 році кількість інтернет-користувачів в світі зросла до 4,54 мільярдів осіб, а список активних користувачів соціальних мереж досяг 3,8 мільярда, і майже кожен з них використовує соціальні мережі на мобільних пристроях [4].

Останні два десятиліття ознаменувалися широким використанням соціальної мережі Фейсбук для встановлення приватної комунікації. В 2020 році соціальна мережа зайняла третє місце за кількістю відвідувань серед 1,8 мільярдів сайтів в світі [4]. Віртуальне спілкування у Фейсбуку стало повсякденною нормою, що стирає вікові, гендерні, етнічні відмінності. Фейсбук-мережа – це і засіб поширення інформації щодо різноманітних об'єднань: організацій, установ тощо. Перенесення життя у віртуальний простір веде до значної зміни способу спілкування людей, воно

спрямоване на полегшення спілкування та збільшення потоку інформації водночас з розширенням аудиторії.

Природне тяжіння людського суспільства до об'єднання в різні спільноти спостерігається і в соціальних мережах, де користувачі об'єднуються явно або приховано. У віртуальному просторі за допомогою мережі створюються взаємодіючі групи, різноманітні зв'язки встановлюються також на основі спільної чи схожої діяльності, приналежності до соціального кола, спільного інтересу чи інших властивостей.

Фейсбук-сторінки відповідають основним вимогам, які є обов'язковими для соціальних мереж: надається можливість утворювати індивідуальні профілі, в яких міститься певна інформація про користувачів; надається можливість взаємодії за допомогою перегляду профілів учасників, спілкування через внутрішню пошту, коментарі. Завдяки Фейсбуку як мережі існує ймовірність досягнення спільної мети шляхом кооперації – для ведення групового блогу, пошуку нових друзів тощо. Безперечною перевагою стає можливість обміну інформаційними ресурсами, а також задоволення потреб за рахунок накопичення ресурсів, наприклад, спілкування з новими знайомими і тим самим задоволення потреб у спілкуванні [2, с. 239-240].

У соціальній мережі Фейсбук існує достатня кількість сторінок, які, на противагу сторінкам індивідуальних користувачів, презентують спільноти і висвітлюють події з життя бессарабських болгар України. Інформацію про свою діяльність тут поширюють організації і установи різного підпорядкування: громадські організації, регіональні інформаційні агенції та засоби масової інформації, як-то *Болгарський молодіжний клуб «Актив», Бессарабська ліга КВК, Конгрес болгар України, Болградська газета «Дружба», Болградські вісті, Панорама Болград* тощо.

Кожна Фб-сторінка має стандартний інтерфейс та містить вичерпну інформацію про фактичне розташування організації або спільноти. Попри тематичну різноманітність і кількість відвідувачів сторінки мають спільні риси і використовуються:

- як засіб маніфестації свого існування в якості ресурсу, пов'язаного з болгарським етносом на території України;
- як засіб звітування про події та різноманітні акції, що проводяться болгарською спільнотою;

- як інструмент для підтримання зв'язку між колективним автором, представленим на фб-сторінці, та окремими членами бессарабської болгарської спільноти;
- в якості засобу декларування прихильності до історичної прабатьківщини (*Българи да си останем, Ние пазим българското*!);
- як засіб поширення інформації про інші локальні спільноти бессарабських болгар та про події, що прямо або опосередковано впливають на життя представників болгарської діаспори.

Інформація, яка розміщується в соціальних мережах, здебільшого призначена для споживання великої кількості людей. Логіка організації мережі визначає, що повідомлення у будь-якому вигляді не має заздалегідь визначеного конкретного користувача, і навіть коли він заявлений, повідомлення має на меті привернути увагу великої кількості учасників віртуального комунікативного процесу. Фейсбук-сторінки відіграють роль каналу зв'язку між встановленими відправниками інформації і її неідентифікованими отримувачами. Головна увага приділяється наповненню інформаційного потоку матеріалами болгарської спрямованості.

За допомогою хештегів на кшталт #асоциациянабългаритевукрайна, #деннабългарскияфолклор #фолклор, #българскифолклор, #лиганамладитебългари, #българивукрайна #всеукраинскицентързабългарскатакултура, #бесарабскибългари та ін. в інтернет-мережі розгортається гіпертекст про самобутню культуру болгарської діаспори в Україні, суспільне життя мешканців болгарських сіл Бессарабії, участь в політичному та економічному житті країни, розважальні заходи або фестивалі народної культури. Перехід за конкретним хештегом з однієї сторінки на іншу, кожна з яких презентує діяльність групи або колективу, вибудовує ланцюг подій та людей, пов'язаних між собою ідеєю унікальності болгарської етнічної групи та спільного культурного простору бессарабських болгар.

Наукове визначення поняття «гіпертекст», яке пов'язують з іменем Теодора Нельсона, акцентує увагу на нелінійності його розгортання [1]. Множини текстових, фото- та кінодокументів, які є складнопов'язаними за допомогою можливих переходів, створюють різноманітні поєднання з метою презентувати в найлегший спосіб болгарський етносоціум, що розвивається в Україні. Порівняно зі звичайним друкованим текстом з короткими посиланнями, які знаходяться в нижній частині кожної сторінки та

прив'язкою до назв використаних джерел наприкінці тексту, на інтернет-сторінці гіпертекст уможливлює швидкісний пошук інформації зацікавленими особами у зручний для користувачів спосіб натискання виокремленого синім кольором слова або цілої назви. Кожна Фейсбук-сторінка відіграє роль ключового каналу спілкування, перш за все, для чисельної спільноти бессарабських болгар, а також приєднує до процесу комунікації незліченну кількість користувачів мережі. Так спрацювала сторінка «На трех холмах», створена для організації та проведення локального конкурсу талантів в умовах обмеженого спілкування, що перетворився на народження громадської ініціативи представників болгарської етнічної спільноти села Нові Трояни Болградського району.

Додатковим стимулом для поширення комунікації через Фейсбук-сторінки є відсутність соціальних бар'єрів, які існують в реальному житті і можуть стати на заваді спілкуванню. Чисельні групи, як наприклад, «Кубейская ОТГ», «Огородненская ОТГ» або інтернет-видання «Махала» створені для поширення інформації стосовно проблем та здобутків локальних громад, яка завдяки швидкості розповсюдження перетворюється в надбанні чисельної інтернет-спільноти.

Отже, численні фб-сторінки, створені бессарабськими болгарами, презентують діяльність різних державних та громадських організацій, творчих колективів, об'єднань за інтересами. Колективний автор цих сторінок є носієм етнічної болгарської ідентичності.

Бібліографія:

1. Гіпертекст. Словник з інформатики. URL: http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index.php/%D0%93%D1%96%D0%BF%D0%B5% D1%80%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82

2. Дружникова А.С. Социальные сети: современные тенденции и типы использования. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/sotsialnye-seti-sovremennye-tendentsii-i-tipy-polzovaniya.pdf

3. Мельникова М.С., Яковлев И.П. Понятие «Социальная сеть в социологических теориях и интернет-практиках. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sotsialnaya-set-v-sotsiologicheskih-teoriyah-i-internet-praktikah/viewer

4. Статистика Интернета 2020: сайты, домены, хостинг, трафик. URL: https://sdvv.ru/articles/elektronnaya-kommertsiya/statistika-interneta-2020-sayty-domeny-khosting-trafik/

CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE BUDJACK REGION

Тетяна Вдовенко
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
Vdovenko_Tanya@i.ua

Representatives of various nationalities, in particular, Gagauz, Moldovans, Bulgarians, Greeks and other people lived and harmoniously coexisted on the territory of Budjak.

Budjak is a historical region in the south of Bessarabia, occupying the southern part of the Danube and Dniester rivers, which is washed by the Black Sea in the east.

In the north, the historical border of Budjak passed along the Upper Trajan's Shaft. The Budjak Steppe is located on its territory, it includes part of the Danube Delta. Now it is the southwestern part of the Odessa region of Ukraine and the southern regions of Moldova (Gagauzia, Taraclia, Kaushansky and Stefan-Vodsky districts). It is characterized by a motley national composition.

Budjak is one of the most peculiar regions of modern Ukraine and Moldova in linguistic, cultural, geographical relations. Historically, it is part of a larger, predominantly steppe macroregion known as the Northern Black Sea region. A long time ago Budjak was a separate state.

Budjak has long been known for its diverse ethnolanguage composition of the population as a whole. None of the peoples makes up the majority in the Ukrainian part of Budzhak, while the share of Ukrainians in it (35.8%) is twice lower than in the country as a whole (78%) and one and a half times lower than in the Odessa region in particular (60%). In the XIX and XX centuries, a significant part of the population of Budjak were German colonists. There are almost no Germans now. A small area of compact settlement of Albanians-Arnauts remains in the region [1].

One of the indigenous peoples are the Gagauz. Gagauz customs are patterns of human existence and relationships between people that distinguish Gagauz people from other peoples.

Gagauz customs are similar to the customs of the Bulgarians (with slight differences between villages), and with the customs of other Balkan peoples. The peculiarity of Gagauz customs in general is the strong

influence of the Orthodox Church, which adopted a large number of pre-Christian rites. In this regard, many Gagauz do not share folk and church traditions, considering it a single whole.

The Gagauz are a small mysterious people that arouses genuine interest among historians and ethnographers. There are 21 versions of their origin: from the descendants of the Pechenegs to the Turks who converted to Christianity. Their stay on the ethnographic scene is as interesting as the fate of the people themselves. Who are «gagauzlar» really and where did they come from on the territory of Moldova?

At the forefront of their rituals is the wedding. The holiday necessarily takes place in the bride's house: older women braid the girl's braid and dress her up in a green dress, decorating her head with geraniums instead of veils, which for Gagauz is a symbol of purity and innocence. The celebration lasts for three days with fun dances and songs.

By the way, it is possible to determine whether a married woman is married or not, how many children she has, by her clothes: a sleeveless dress, an apron, a large black handkerchief over a thin white handkerchief – all this suggests that it is better for grooms to stay away, you can also come across an angry husband. The bride's green outfit tells the audience about fertility, and natural blue dyes transform national costumes and remind of the boundless skies of the Budjak steppes. Men often have a symbol on their neck – a totem: a steppenwolf.

Families still maintain a strict patriarchy – a woman's place is in the kitchen. Preparing dinner for a large family and serving it on a soft round table is not an easy task. Everyday objects speak eloquently about the nomadic past of the Gagauz people: durable simple dishes, wooden plates and spoons and susaks – special vessels where wine or milk is stored for a long time. The traditional dish is unleavened yeast tortillas. Inside there is a filling: cabbage, cottage cheese, cheese. Meat products are used to make chicken head jelly and roast lamb with parsley, onion, sorrel sauce. The Gagauz grow grapes and make fine wine from them, with special trepidation,

The old people say: «Those who have not ridden a horse have walked all their lives». Indeed, a good frisky horse is a nomad's friend. Even now, in the era of cars, Gagauz villages prefer to travel by horse-drawn sled. They also keep sheep and goats because wool and milk is a valuable product.

Gagauz music is quite unusual by ear. The songs are mostly single-voiced, somewhat similar to Moldovan and Bulgarian. Violins, bagpipes and accordion are especially honored among the instruments. Many compositions are written specifically for dancing at weddings.

A guest for nomadic people is a holy man, they say there are no vagrants in Gagauz villages – everyone can knock on the door and find a shelter. There are also no lonely old people because the family occupies an important place in the life of Gagauz people. The small nomadic people managed to preserve these qualities and pass them on to their descendants, respect is first of all [2].

Holidays, which form an important part of the national calendar, served as an indicator of the boundaries associated with the economic activities of people, and also regulated the time of rest and entertainment.

The traditional worldview of the Gagauz people is characterized by the use of two calendars (cattle breeding and agricultural) with different fields of application. The basis of the people's ideas about time is, on the one hand, a cyclical perception of time – a bicyclic division of the year (summer – winter) in which the boundaries were the holidays *Hederlez* (beginning of summer) and *Kasım* (beginning of winter). In the late XIX – early XX centuries, the Gagauz especially celebrated these holidays, which indicates the preservation of ancient ideas about the bicyclic division of the year [3].

At the same time, the four-cycle division of the year was widely used in economic activity, which is explained by the predominant role of agriculture since the late XIX – early XX centuries and indicates a linear perception of time by the Gagauz (winter, spring, summer, autumn). At the same time, spring (*ilkyaz*) and autumn (*güz*) did not act as independent seasons, but as peculiar intervals of time that were replaced by one another, which is emphasized in the name of the spring period «before summer». Holidays, which are considered to be the beginning of spring in the calendar, are: March 1, 40 martyrs, Annunciation. The Day of the 40 Martyrs marked the final onset of spring and the beginning of the agricultural season. There are also no clear dates to indicate the beginning of summer and autumn. Based on the content of the calendar rites, it can be assumed that the beginning of summer was associated with the week, celebrated after Trinity; the beginning of autumn – with the feast of the Transfiguration (August 6/19); and the beginning of winter – with the wolf holidays «*canavar yortuları*» (mid-November).

It is known that the formation of the Gagauz as an independent ethnic group took place on the territory of the Balkan Peninsula, and the last stage – in Northeastern Bulgaria. For many centuries, the Gagauz lived next door to Bulgarians, Greeks, Turks, Vlachs (Romanians), Moldovans. Christianity radically influenced the course of ethnic processes, as well as the spiritual culture of the Gagauz ancestors. On the one hand, it combined genetically heterogeneous ethnic components into a single ethnic

community. On the other hand, it played the role of ethnic separation of Gagauz Christians from the Turkish Muslim population of the Balkans and at the same time became the basis for the proximity of different ethnic peoples (Bulgarians and Gagauz).

One of the difficult problems is the study of the correlation of the Gagauz national calendar with the Turkish one. Despite the linguistic community and some common elements in the material and spiritual culture of the Gagauz and Turks, their national calendars were formed under the conditions of various religious influences: Christianity and Islam, which determined their difference. Therefore, the method of joint study of the calendar customs and rituals of the Gagauz and Turks and its comparison with the data related to the calendar rituals of the Bulgarians does not seem to be fully justified.

With the adoption of Christianity and the change of the economic and cultural type, the ancestors of the Gagauz people also adopted the Christian calendar, which included the pagan ritual of the peoples of the Balkan-Danube region. This left its mark on the calendar ritual of the Gagauz people, in which there are many similarities with Bulgarian folk traditions.

The Church had a huge influence on pre-Christian folk customs and rituals. The Gagauz folk calendar, like the folk calendars of other peoples, is the result of pagan-Christian syncretism and includes pagan customs and rituals associated with agricultural and pastoral rituals, many of which have been preserved in a transformed form to the present day. Being unable to destroy pagan rituals in terms of content, the church attached many of them to certain church holidays that corresponded to them in time. The consequence of this was the inclusion of elements of Christian rites in folk rituals, as well as the use of double names to designate many holidays, for example: *Hederlez – St. George's Day*, *Rusali charshambasy – Prepolovenie*, etc.

Calendar holidays can be divided into two groups: «fixed», exactly repeated every year at the same time, and «mobile», the time of which varies depending on the day of Easter celebration (*Trinity, Ascension, Todorov Day* etc.). The date of Easter celebration, in turn, is determined by the lunar calendar (after the first spring full moon April – May).

To classify the calendar holidays of the Gagauz people, the division of the year into three seasons (winter, spring, summer and autumn), which is based on the economic activity of the peasants, is used

The winter season is the richest in holidays, as the peasants were free from agricultural work. The beginning of winter was associated with the wolf holidays of *Canavar Yortuları* (mid-November). These days, they

observed a ritual ban on the use of sharp objects, on the use of the name «*wolf*» (*kurt*). For this they used euphemisms (substitute words) *yabanı*, *canavar*, etc.; on the use of meat food (food taboo) «*Canavar orucu*». The Feast of the Introduction to the Church of the Virgin (November 21/December 4), which was popularly called «*Topal Canavar Günü*» was also celebrated in honor of wolves. These rituals and beliefs are based on protective magic. On the other hand, the wolf was revered as a supernatural being, as a symbol of good omen, which unites the Gagauz people with other Turkic peoples.

Further study of customs and traditions of the Budjak region seems to be a promising direction.

Бібліографія:

1. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BA
2. Гагаузы (2018). URL: https://ethnomir.ru/articles/gagauzy/
3. Квилинкова Е. Н. Календарные праздники и обряды гагаузов. URL: https://cat.convdocs.org/docs/index-4384.html
4. URL: http://newspmr.com/avtorskie-stati/522/3
5. URL: http://ru.wikibedia.ru/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BF%D1%8C
6. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BA

ЗА ПЪРВОТО ЧЕСТВАНЕ НА СВ. ИВАН РИЛСКИ КАТО УЧИЛИЩЕН И ГРАЖДАНСКИ ПРАЗНИК, ДНЕС ДЕН НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ

Никола Караиванов
главен асистент
Департамент за информация и усъвършенстване на учителите
Софийски университет «Св. Климент Охридски»
karaivanov_n.b@abv.bg

За пръв път в българската културна история небесният покровител на българския народ Св. Иван Рилски е чествен с ден като училищен и граждански празник в Болград на 19 октомври 1863 г. Голяма е заслугата за началото на този празник на отец Михаил Василиевич Казанакли (1833-1908). Отец Михаил Казанакли е виден български родолюбец – духовник, учител, книжовник, дарител и

общественик, отдал сили и знания за духовното, просветно и културно израстване на бесарабските българи. Роден в с. Ташбунар (днес Каменка, Измаилски район), завършил с отличие през 1858 г. Кишиневската духовна семинария, отец Михаил от 1858 до смъртта си през 1908 г. половин век е свещеник в Болградският събор «Св. Преображение Господне», като същевременно е и учител по Закон Божи в Болградската гимназия от 1858 до 1878 г.

Като родолюбив духовник отец Михаил е един от основните организатори на редица църковни, училищни и граждански празници като тържествата, посветени на Св. Св. Кирил и Методий и Св. Иван Рилски. За пръв път делото на славянските първоучители се отбелязва в Бесарабия, в Болград, на 11 май 1863 г., като отец Михаил Казанакли провежда тържествената служба в Събора „Свето Преображение Господне" в центъра на който по време на службата стои група ученици с гимназиалното знаме, а след това празникът продължава като училищен и граждански в градския парк [6, с. 121] На 19 октомври 1863 г. се отбелязва по същия сценарий като църковен, училищен и граждански празник паметта на небесния покровител на българския народ Св. Иван Рилски.

Св. Иван (Йоан) Рилски е роден през 876 г. в с. Скрино (днес Пернишка област, България), а неговото успение (смърт) е през 946 г. Още като монах-пустинник в планината Рила, където живее в пещера, славата на Св. Иван като лечител се носи по целия Балкански полуостров. Пътеката към неговата пещера постоянно се движат хора, които търсят лек за своите болести. Веднага след смъртта му (946 г.) неговите ученици основават Рилския манастир Св. Иван Рилски, днес най-големия манастир на Балканския полуостров и обявен от ЮНЕСКО за паметник на културата от общочовешко значение [1].

Инициативата за честването на паметта на Св. Иван Рилски идва от учениците на старшите класове на Болградската гимназия, научили за живота и делата на българския светец в уроците на отец Михаил. Но при първото отбелязване на празника през 1863 г. възниква проблем: другият свещеник в събора, руснак по народност, отец Никифор, забранява да се бият камбаните, воден от своите антибългарски чувства. Той добре знае, че в руския черковен устав е вписано името на българския Св. Иван Рилски като автор на кодекса на православното монашество и следователно трябва да се отбелязва този светец. Независимо от противопоставянето на отец Никифор, църковната служба се извършва от отец Михаил

Казанакли, а камбаните възвестяват на всички граждани за празника на българския Св. Иван Рилски. След службата празникът продължава като училищен и граждански в градския парк с обща трапеза и всенародно веселие [3].

Три години по късно директорът на Болградската гимназия д-р Васил Берон пише: «На 19 октомври 1866 г. служи Негово Преосвещенство епископът на Нижнедунайската епархия Милхиседек в Съборът „Св. Преображение Господне" в памет на Св. Иван Рилски. Негово Преосвещенство случайно се случи него време тук и като го помолиха да служи в памет на тоя български светител Негово Преосвещенство по опознатата му блага душа благодарение поднесената му молба и служи тържествено в тукашната съборна черква, за което се изрази на Негово Преосвещенство най-дълбока благодарност». Този пасаж от отпечатано слово на д-р Васил Берон се разбира, че през 1866 г. епископ Милхиседек води тържествената литургия на празника на Св. Иван Рилски в Болград. [2, с. 18] Празникът на този български светец като училищен и граждански се чества до 1877 г., и след преминаването на Бесарабия към територията на Русия през 1878 г. е забранен от руските власти. [4, с. 85]

Чак през 1922 г. по инициатива на тогавашния български министър на народната просвета Стоян Омарчевски, с негова заповед до всички български училища празникът в чест на Св. Иван Рилски се възстановява в цяла България като училищен, граждански и вече държавен празник. Министър Омарчевски преформулира празника и го преименува в Ден на народните будители, както се отбелязва в България и българските общности зад граница на Първи ноември. [5, с. 17]

Защо празнуването на Св. св. Кирил и Методий през Възраждането, продължава до края на XIX век и първото десетилетие на XX век става на 11 май и отбелязването паметта на българския светец Св. Иван Рилски на 19 октомври, а днес гражданските празници са съответно на 24 май и 1 ноември? Това се получава, защото през 1916 г. България (а Русия през 1918 г.) приемат Григорианския календар и дните се преместват с 13 дена напред и говорим за точни дати в стар стил и нов стил. Така празнуването на паметта и делото на Св. св. Кирил и Методий се премества от 11 на 24 май, а празника на Св. Иван Рилски се премества от 19 октомври на 1 ноември.

С решение на Светия синод на Българската православна църква от 1969 г. отново за църковните празници се възстанови старият стил, а в православните църквите в бившите съветски републики (Молдова, Украйна и други) и в бившите югославски държави продължават църковните празници да са по нов стил. И така в България от 1969 г., вече половин век, Българската православна църква отбелязва само като църковни празници паметта на равноапостолите Св. св. Кирил и Методий на 11 май и паметта на Св. Иван Рилски на 19 октомври, а училищните и гражданските празници съответно са на Двадесет и четвърти май и на Първи ноември.

От 1922 г. до 1944 г. Денят на народните будители (Денят на Св. Иван Рилски) бе всенароден училищен и национален празник. През 1945 г. комунистическата власт в България забрани този празник, но през 1992 г. Денят на будителите бе възстановен в пълният му блясък, като се отбелязва тържествено и от българските общности зад граница. И тук е особената гордост на днешните бесарабски българи, защото техните деди създадоха този празник през Българското възраждане и в продължение на 15 години (от 1863 до 1877 г.) бе празнуван само и единствено в Болград.

Бібліографія:

1. Архимандрид П. (1992). Св. Иван Рилски вечен небесен покровител на българския народ. София.
2. Берон В. (1867). Слово, произнесено в Централното в Болград училище при раздаване на наградите в края на 1866-1867 учебна година. Болград.
3. Караиванов Н. (2014). Отец Михаил Казанакли – бесарабски български духовник, учител, книжовник и общественик. *Бесарабските българи: история, култура и език.* Кишинев.
4. Караиванова Т. (2018). Учебници, издадени в градската гимназия (1861-1875), Сливен.
5. Христова В. (2010). Бунтът на българския дух. *Вестник Дума.* 1 ноември.
6. Челак Е. (1999). Училищното дело и културно просветния живот на българските преселници в Бесарабия (1856 – 1878). София.

СИМВОЛІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ У ТЕКСТОВОМУ ОФОРМЛЕННІ РУШНИКІВ БЕССАРАБСЬКИХ НІМЦІВ

Олена Меньшикова
старший викладач
Державний університет «Одеська Політехніка»
e.menshykova@gmail.com

Формування поліетнічної моделі Буджака або Південної Бессарабії шляхом активних міграційних рухів датується серединою XVIII – XIX ст. На практиці етнокультурна сегментація поєднувалася з відкритістю до зовнішнього світу та сприяла економічному розвитку усього регіону з одного боку та формуванню зон компактного проживання різних етносів з іншого [1, с. 24-26]. Німецькі колоністи займали особливе місце у формуванні поліетнічної моделі Південної Бессарабії. Лише за 125 років вони перетворили пустинні, але родючі землі на 150 поселень з розвинутою економікою, сільським господарством та інфраструктурою [3, с. 9-10]. Сьогодні завершений сюжет живе у вигляді історичної пам'яті і проявляється як мінімум у трьох площинах, що взаємодоповнюються: історія, мова і культура.

В першій половині XIX ст. культурні традиції у побуті були заміщені практичними альтернативами. Зусилля першої генерації мігрантів були направлені на налагодження примітивних житлових умов, сільського господарства, виробництва та торгівельно-економічних відносин. Тільки пізніше за умов збільшення прибутковості від господарств у побуті можна простежити відновлення національних та етно-культурних рис [1, с. 516-517; 3, с. 250-252].

Традиційно рушник займає вагоме місце в процесі формування символічного ряду багатьох культур, як елемент обрядової практики, частина сакрального простору, естетичне оздоблення хатнього інтер'єру, символ добробуту [2, с. 181-182]. Текстові традиції рушників німецьких колоністів з одного боку відтворюють етноспецифічні риси, з іншого боку віддзеркалюють стратегії успіху та соціальні умови, в яких опинились переселенці.

Протягом усього періоду історії німецьких колоністів дану етнічну групу характеризує відкритість до зовнішніх викликів, які переслідували їх від початку та до завершення історичного сюжету. Постійні випробування, підйоми та спади сформували певну модель поведінки та її відображення на вербальному та ментальному рівнях. Також однією з лейтмотивних характеристик німецьких

колоністів є глибока релігійність, яку вони запозичили у своїх предків та зберегли до сьогодні. Все це знаходить своє відображення в текстових традиціях вишивки.

У ході нашого дослідження проведено системний аналіз оригінальних зразків тексту рушників на матеріалі постійних та тимчасових експозицій краєзнавчих музеїв в Тарутино, Ізмаїлі, Сараті, Мірнопіллі та онлайн експозицій музеїв російських німців.

На основі проведеного аналізу слід зазначити наступні лейтмотиви в текстових традиціях:

1. Релігійні мотиви

У побуті релігійні сюжети відбиваються у рукоділлі, вишиті самоткані полотна та шпрухи у великій кількості прикрашають інтер'єри бессарабських німців (див. рис. 1, 2).

Рисунок 1. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Тимчасова експозиція в Історико-краєзнавчому музеї Придунав'я (*І день, і ніч ангели Господні доглядають за тобою*).

Рисунок 2. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Онлайн експозиція музею російських німців (*Господь – мій Пастир*).

2. Мотив надії

Мотив надії реалізується як в топоніміці (наприклад Hoffnugsfeld, Hoffnungstal) німецьких колоністів, так і в текстових надписах на рушниках (див. рис. 3) та у мемуарах. Досить часто мотив надії поєднується з релігійними мотивами.

Рисунок 3. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Постійна експозиція в Історико-краєзнавчому музеї с. Мирнопілля (*Радій у надії, май терпіння у негоді, продовжуй молитися*).

3. Мотив любові до праці

Усі колоністи, які були запрошені на Бессарабську землю, мали певну кваліфікацію, при цьому сім'ї мали бути «працюючими» та «порядними» [3, с. 18]. Таке ставлення також віддзеркалювалось в мотивах вишивки (див. рис. 4, 5). Праця та старання мали приносити плоди, щастя та задоволення, робота мала виконуватись з любов'ю.

Рисунок 4. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Онлайн експозиція музею російських німців (*Праця прикрашає життя*)

Рисунок 5. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Онлайн експозиція музею російських німців (*Тут має прорости щастя та відштовхнути тугу та турботи*)

4. Мотив пошани до врожаю, приготування їжи та трапези

Через нелегкий путь становлення врожай та хліб завжди відносились до безперечних цінностей. Слова «хліб» та «врожай» в сукупності з позитивними епітетами та метафорами або як частина прислів'я чи приказки, оточені вишитими візерунками на рушниках, що прикрашали кухні, були марковані як дуже частотні. Крім того знайдено багато зразків зі шпрухами, які закликають відноситись до трапези та її приготуванню з пошаною (див. рис 6).

Рисунок 6. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Постійна експозиція в Історико-краєзнавчому музеї с. Мирнопілля (*Готуй з турботою та любов'ю, і тоді навіть прості страви будуть найсмачнішими*).

5. Побутові мотиви

Наступна група рушників присвячена використанню в побуті. Тематика надписів даної групи носить повчальний характер та закликає до поваги та любові до чистоти (див. рис. 7).

Рисунок 7. Фрагмент вишивки німецьких колоністів. Постійна експозиція в Історико-краєзнавчому музеї м. Тарутине (Чистота прикрашає людину в усі часи).

Висновки: нетривала історія бессарабських колоністів, повна територіальних трансформацій, сформувала певні стереотипи, моделі поведінки та систему цінностей. Воля і надія, любов до сім'ї та Бога, прагнення чесності на межі з суворістю та працьовитістю, чистоти та пошани супроводжували цю етнічність через усі перешкоди, війни та еміграції, і стали ключем у пошуку балансу між «субетнічністю» та «відкритістю». Ці риси знайшли своє віддзеркалення в текстових традиціях вишивки на рушниках, яку можна вважати частиною культурного коду німецьких колоністів.

Бібліографія:

1. БУДЖАК: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины (2014). Книга для чтения / Ред.: А.И. Киссе, А.А. Пригарин, В.Н. Станко. Одесса: PostScriptUm. СМИЛ, 744 с.

2. Кортович А. В. (2017). Шрифтовое оформление композиционного пространства вышитых рушников XIX–XX веков. *Научный вестник МГХПА им. С.Г. Строганова*. Вып. 3. С. 181-191. URL: https://mghpu.ru/images/content/nauka_vestnik/vestnik-articles/vestnik-3-2017/a-v-kortovich-shriftovoe-oformlenie-kompozicionnogo-prostranstva-vyshityh-rushnikov-xix-xx-vekov.pdf

3. Шмидт У. (2015). Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки. Одесса: Изд-во Optimum, 474 с.

ПОХОРОННІ ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ ТА ВІРУВАННЯ НАРОДІВ ПІВДНЯ БЕССАРАБІЇ

Вікторія Мітєва
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
tadadeutsch@gmail.com

Звичаї, обряди і вірування, пов'язані з похованням, є найбільш стійка і консервативна галузь духовної культури народу. Вони відображають найдавніші повір'я та традиції, вивчення яких дозволяє простежити історію розвитку культури народу.

Похоронні звичаї болгар та гагаузів. Всі похоронні звичаї у болгар та гагаузів знаходяться в тісній залежності від уявлень про душу та смерть. І ті й інші вірили, що душа – це субстанція, тісно пов'язана з тілом, яка, проте, може відокремитися від нього у ледве помітній формі: у вигляді повітря, вогню, пари, часто – пташки.

Тому зберігся звичай залишати на могильних плитах їжу для птахів, під якими малися на увазі душі померлих.

Не маючи можливості знову повернутися до живих, душа приваблює їх до себе, і тоді вона стає небезпечною. Тому виникли різні дії та звичаї, одні з яких явно мають на меті задобрити померлого їжею та напоями, одягом, прикрасами – як він звик за життя, а інші – перегородити йому шлях до живих, віддалити його від дому.

У болгар і гагаузів існує уявлення, що душа протягом 40 днів після смерті знаходиться поруч зі своєю могилою і може іноді з'явитися в будинку і відібрати чиюсь душу. Існували різні заборони з метою перешкодити недобрим намірам душі, наприклад, при проведенні похоронної процесії закривали двері та вікна будинків, щоб душа не влетіла всередину. Оберегами від неї на похороні служили деякі види рослин, залізні предмети, палаючі свічки або ладан.

Уявленнями про здатність душ померлих шкодити живим і впливати на добробут сім'ї можна пояснити вживання зерна чи борошна на похороні. В цей день в гагаузьких і болгарських селах прийнято виставляти в кімнаті з небіжчиком посудину з борошном або зерном, в яку кожен, хто прийшов на похорон, встромляє запалену свічку. Це борошно, після освячення в церкві, використовували протягом року для випікання хліба.

Як у багатьох інших народів, у гагаузів і болгар була сильна віра в прикмети, що провіщають смерть. Люди були переконані, що доля кожного визначена ще при народженні, але ніхто не знає, коли настане кінець життя. Розкриття цієї таємниці шукали у різних пророцтвах, вірили у сни; найпоширенішим із них був сон про випадіння зуба, порівняно рідше вважали, що одягатись у новий одяг, вкривати когось білим покривалом, будувати новий будинок уві сні – до смерті. Багато пророцтв було пов'язано з поведінкою свійських і диких тварин. Вважалось, що виття собаки та спів курки півнем накликає смерть.Частина тлумачень пророцтв заснована на асоціації з особливостями при похованні: виття собаки - гучне оплакування покійника, в інших випадках - будова нового будинку уособлювало труну як вічне житло.

Ставлення до самогубців і утопленників завжди було негативним: вважали, що після смерті вони можуть перетворитися на вампірів (гаг. «хобур», болг. «вампір, вампірян»). Здатність перетворюватися на вампірів приписувалася також небіжчикам, через яких перескочила кішка, тому покійного не залишали в будинку одного ні на хвилину, а кішку замикали. Страх перед вампірами був такий великий, що труни таких небіжчиків

виносили через вікно, у гагаузів обвивали колючими гілками і ховали за межами цвинтаря.

За традицією покійного обмивали люди похилого віку тієї ж статі десь в затишному місці на дверях, знятих з петель, або на дошці, яку розміщували на кориті (болг., гаг. «текня»). У воду опускали гілки м'яти (у болгар – ритуальна рослина «босиляк» – базилік). Небіжчика зачісували, жінці заплітали волосся, чоловіка обов'язково голили. Цей звичай пов'язаний з повір'ям про існування потойбічного світу, що є копією земного.

Місце, де робилось омивання і куди виливалася вода, вважалося «нечистим», і 40 днів не можна було ступати туди (вважали, що той, хто торкнеться цієї води, неодмінно занедужає і ніколи не вилікується, а також, що цією водою можна робити чорну магію» і тому її найчастіше закопували в землю).Очищення водою та вогнем зазнавав кожен, хто брав участь у похороні. За традицією після похорону в будинку померлого організовували поминальний стіл і кожен, хто приходив на поминки, повинен був вимити руки біля воріт і витерти їх рушником.

Одягнувши покійного, і гагаузи, і болгари клали його в дерев'яну труну (болг. «ковчег», «ракла», «сандек»; гаг. «сандик», «табут», «котчук»), попередньо постелив килимок і подушку, зазвичай наповнену ароматними ритуальними травами. У деяких болгарських селах згадують, що за старих часів померлих відносили на цвинтар, загорнутими в «чергу» – грубе домоткане покривало, в ньому його укладали в могилу, а з боків і зверху укладали дошки або кам'яні плити. У труну неодмінно клали монету, гребінь, мило, голку з ниткою, якесь знаряддя праці померлого; оформляли і встановлювали біля узголів'я поряд з хрестом деревце або гілку (гаг. «дал», болг. «клонче»), на яку вішали рушник, повний комплект нового одягу покійного, яблука, цукерки, запалені свічки.

Цікавий звичай відбувався на зупинках похоронної процесії: перед виходом із двору, на перехрестях, біля мостів, біля входу на цвинтар. Щойно труну опускали на табурети, попереду стелили полотна (гаг. «без») або рушники, на які клали калач зі свічкою. Піднявши труну, проносили її над згаданими предметами. У гагаузьких селах існує кілька назв цього звичаю: мостове полотно («кепрю безі»), дорожнє полотно («йол безі»), похоронне полотно («елюмнюк без»). Корінням ця традиція сягає стародавнього уявлення про те, що шляхи до потойбічного світу ведуть через мости. Уявлення про перехід душ у потойбічний світ мостом, перекинутому через річку, було поширене в багатьох народів світу.

Похоронні обряди албанців. За останні хвилини вмираючого присутні звертаються до нього зі словами: šùmɛ — ndɛlèz такому-то!

(ім'я), ніби посилаючи через вмираючого свій уклін раніше померлому близькому родичу. Після смерті покійника обмивають (tε l'àrε tε vdèkurnε — купання покійника); чоловіка - чоловіки, жінку - жінки, і одягають. Потім обмірюють довжину тіла небіжчика білою та чорною нитками і ці нитки кидають потім на дах будинку: kεsmèti δe šindètikutùtsèse, щоб залишились щастя і здоров'я. У тому випадку, якщо тіло покійника на ніч залишається в будинку, під голову йому кладуть хліб із сіллю, а вранці цей хліб із сіллю дають худобі: kεsmètnε tε hajvànetmosemàrε, щоб захистити худобу. Корито і відро, що використовувались при обмиванні покійника, залишаються в перевернутому положенні, догори дном, аж до того часу, поки не винесуть покійника з двору, після чого їх знову перевертають. Це робиться для того, щоб не було збитків (mos bènet zaràr).

Коли готова труна, небіжчика укладають у труну зі схрещеними на грудях руками, в руки вставляють свічку, на голову накладають вінчик, за пазуху кладуть гроші. З дому виносять покійника ногами вперед. Могилу для покійника риють поблизу могил родичів.

Вирушаючи на цвинтар для копання могили, могильники несуть із собою з будинку покійника відро з палаючим вугіллям і весь час, поки риється могила, підтримується вогонь, а місце для могили обкурюється ладаном. Коли могила готова, у неї кидають мірку з тіла покійника. Один із могильників залишається біля ями, а інший вирушає до церкви за хоругвами та ліхтарем і йде з ними до покійника. Під час зупинок похоронної процесії на цвинтарі під труну підстилають рушник і кидають гроші (jolbezì; jol тур. – дорога, bez – полотно з паперу); цими грошима покійник ніби розплачується за місце, де зупиняється його труна. Під час співу «вічна пам'ять» присутні кидають по три жмені землі в могилу, а близьким небіжчика кидають землю за комір; робиться це для того, щоб небіжчик їх скоро забув (špejt tε harònε). У могилі покійника кладуть обличчям схід; хрест над могилою ставлять у головах.

З моменту смерті і до винесення з будинку покійника, якщо в будинку є годинник, його зупиняють; дзеркало завішують рушником, і воно залишається завішаним протягом сорока днів після смерті. У день смерті на дерево вішають рушник із грошима, і він висить також упродовж сорока днів.

Слід зазначити, що раніше існувало чітке розрізнення за формою чоловічих і жіночих хрестів. Ці хрести виготовляли безпосередньо у селі. Дерев'яний хрест, який ставлять у день похорону, повинен простояти що найменше рік, після чого родичі

покійного намагаються поставити виготовлений з каменю або металу пам'ятник чи хрест.

Мабуть, однією з найяскравіших рис похоронної обрядовості албанців є традиція прибирати з двору свійських тварин у той час, коли покійний перебуває в будинку. І зараз усіх кішок (а тепер також і собак) закривають на горищі, в сараї або підвалі. Згідно з повір'ями, якщо кішка (або інша тварина) перестрибне через покійного, то він перетвориться на вампіра і його душа вирушить до диявола.

Прощання відбувається у довільній формі, але близькі родичі мають поцілувати покійного — або в лоба, або в руку. Знайомі та далекі родичі можуть обмежитися словами «Нделезет!» і «Бальте лезде тэ йете!» 'Нехай земля буде пухом!' - досл. «Хай буде земля легкою!».

Поминки по небіжчику влаштовують на 3-й, 9-й, 20-й та 40-й дні; проходять вони у формі обіду; під час поминального обіду зазвичай кажуть: ndɛlèni, тобто поминайте. Кімнату, де влаштовується поминальний обід, обкурюють ладаном.

Для позначення поняття «пекло» у албанців є спеціальний термін «katran, -i», який самі селяни перекладають як «чорна смола», це походить з турецької katran («смола, бітум»), від арабської qatrān.

Похорон у липован. У Бессарабії проживає унікальна етноконфесійна спільність російських старообрядців «липован», які протягом століть створювали та зберігали свій досить замкнутий духовно-культурний світ. Липовани зуміли зберегти свою ідентичність серед численних етносів Бессарабії та створити унікальну субкультуру.

Розкол церкви відбувся після реформи патріарха Никона у 1650-х роках. Суть цієї реформи полягала в тому, щоб внести деякі зміни до духовних книг і порядку богослужіння. Нині багато православних обрядів багато в чому схожі на грецькі. Проте певний відсоток суспільства виявився проти реформи. Їх і почали називати старовірами. Незважаючи на те, що минуло вже понад 300 років, старовіри, як і раніше, відмовляються приймати будь-які зміни.

Так, вони хрестяться двома пальцями, а не трьома, вважаючи, що «щепотою люди беруть сіль і тютюн і кладуть їх у Христові рани». Дехто помилково думає, що старообрядці не визнають Святої Трійці. Насправді це не так. Просто символ Трійці для них — зімкнутий великий палець, безіменний і мізинець. Також на їхньому восьмикінцевому хресті немає розп'яття, він прикрашений написами, що прославляють Господа.

Це лише деякі деталі, які відрізняють релігійні практики старовірів від православних. Але загалом усе життя

старообрядницьких громад підпорядковане «дореформеним» традиціям. І смерть, як природний кінець життя, — теж.

Багато речей старообрядці роблять заздалегідь, ще за життя. Підготовка до смерті є дуже важливою справою, оскільки вважається, що тіло померлого має бути поховано за всіма канонами. Інакше його душа не зможе постати перед Господом і страждатиме. В них є традиція збирати волосся за життя і згодом набивати ними подушечку, яку кладуть у труну, також кладуть стару ікону.

Коли приходить час, вмираючий обов'язково має сповідатися. Сповідь є дуже важливою частиною релігійного життя липована, без неї душа, на думку старообрядців, не може потрапити до раю. Тих, хто не сповідався за життя, був нехрещеним або жив у шлюбі, не вінчаючись, не відспівуватимуть або проводжатимуть в останній шлях із церкви, не «висвітлюватимуть» шлях ліхтарем.

Напередодні ввечері до покійного приходять «крилашани» чи «читальники», «читальниці» читати псалтир. Це можуть бути родичі, які беруть для цього у священика благословення. Поховальний одяг складається з сорочки, штанів та шкарпеток - для чоловіків, сарафану та панчох - для жінок. Вінчаним жінкам одягають на голову «кічку», або «капор» а зверху хустку. Жіноча сорочка має бути «до п'ят», а чоловіча — до колін, на випуск. Далі покійних «сповивають», тобто загортають у саван, перев'язуючи при цьому трьома «хрестами», на грудях, на животі та ногах. Чоловіків перев'язують блакитною чи синьою стрічкою, а жінок червоною. Жінок, які не відвідували сповідь і невінчаними жили у шлюбі батюшка, відспівувати не прийде.

Рис. 1. Поховальний одяг.

Приходячи на похорон, прощатися з покійним, люди кажуть «Пробач, заради Христа». На відміну від багатьох інших бессарабських народів, липовани не вірять у жодні прикмети. Це вважається гріховним та неприпустимим.

Традиційна культура будь-якої етнічної спільності людей не може бути статичною. Прожиті життя людей, зміна поколінь, контакти із сусідами забезпечують цей динамізм змін. Не залишаються незмінними й обрядові дії — самі носії культури живуть у межах «раніше» та «тепер».

В етнографічній науці прийнято вважати, що похоронний обряд є найстійкішим до інновацій, зберігаючи найархаїчніші форми традиційної духовної культури. Безумовно, ця теза справедлива щодо локальних традицій, існування яких не схильне до різких потрясінь, що спричиняють зміну обжитих місць зі звичними ландшафтом і кліматичними умовами, набуття нового сусіднього оточення з іншими традиціями, мовою, календарем, нарешті, зміна конфесії . У подібних ситуаціях велика ймовірність того, що навіть такий стійкий до змін обрядовий комплекс, як похоронний, почерпне якісь елементи з обрядовості домінуючою (і, як правило, такою, що володіє великим соціальним престижем) етнічної чи конфесійної групи.

Бібліографія:

1. Виноградова Л. (2008). Смерть хорошая и плохая в системе ценностей традиционной культуры. *Категории жизни и смерти в славянской культуре: сб. ст.* М.: ИСл РАН. С. 48-56.
2. Державин Н. (1948). Албанцы-арнауты на Приазовье Украинской ССР. *СЭ*. No 2. С. 156-169
3. Ермолин Д. (2013). Погребально-поминальная обрядность и культура захоронений. *Голо Бордо (Gollobordë)*. Албания.
4. Ермолин Д. (2013). Погребальные причитания албанцев Украины in и ex situ, или Еще раз о жанровости аутентичного материала.
5. Трефилова О. В. (2008). Гагаузская терминология народной духовной культуры в северо-восточной Болгарии. Семейная обрядность. М. С. 232-270.

РЕГІОНАЛЬНІ МАРКЕРИ ВІРШІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗМАЇЛЬСЬКОЇ ПОЕТЕСИ ТАМІЛИ КІБКАЛО

Галина Райбедюк
кандидат філолологічних наук, професор
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
raibedyuk@ukr.net

У сучасній гуманітаристиці помітно пожвавилась увага дослідників до проблем «регіонального руху, що демонструє різноманітність культурного ландшафту України» [1, с. 110]. Йдеться про актуалізацію в науковому дискурсі «регіоніки», що в цілісному вигляді складається «з потужного комплексу соціально-гуманітарних дисциплін, спрямованих на виявлення природно-географічних та культурно-історичних особливостей "життєвого світу" певного краю» [2, с. 162]. Вочевидь, ґрунтуються методологічні підстави для фахового вивчення, відтак і всебічного розгляду сучасної української культури «як кросрегіональної єдності її етноментальних характеристик, геокультурних і регіональних художньо-мистецьких феноменів» [3, с. 204]. Особливим чином це стосується поліетнічних регіонів, культура яких є «складним багаторівневим і багатоаспектним утворенням, що сформувалося під впливом комплексу специфічних регіонотворчих чинників» [4, с. 124]. Саме до таких географічних локусів України належить Буджак (Південна Бессарабія, Українське Придунав'я) – унікальний культурний ландшафт, який у художньо-естетичному часопросторі оприявнює вельми цікавий мистецький феномен. Його специфіка зумовлена традиціями понад 130-ти етносів (українці, болгари, росіяни, румуни, молдовани, гагаузи, албанці, греки, німці), котрі знайшли на цій території не лише місце помешкання, але й «духовну Батьківщину, діставши реальну можливість для розвитку автентичної культури своїх предків у загальнонаціональному розвої України» [5, с. 5].

Споряджаючи у світ першу збірку віршів і пісень «Запалити світанок» (Одеса, 2001) народженого в Ізмаїлі поета-барда Сергія Льовіна, Гриценко П. Ю. у передньому слові писав про «притягальну чарівливість представників різномовних народів, які зійшлися звідусіль і залишилися у цих краях співгосподарями [...] І кожен – зі своїм, рідним, незрадженим, кожен – напружено-сторожко на варті свого культурного скарбу. Калейдоскоп різностей у локальній єдності й щоденній узвичаєній гармонії» [6, с. 6]. Цей гармонійний світ духовної культури етносів Буджака найповніше втілений у

творчості регіональних митців – поетів і художників. З-посеред тутешніх віртуозів слова високим естетичним рівнем творчого самовираження виокремлюється гроно талановитих поетів – україномовних (Михайло Василюк, Валерій Виходцев, Таміла Кібкало, Галина Лиса, Володимир Рева, Володимир Сімейко), болгарськомовних (Петро Бурлак-Волканов, Георгій Барбаров, Ілля Волков, Ніко Стоянов), російськомовних (Оксана Картельян, Марина Копаной, Сергій Льовін, Юрій Якименко), румуномовних (Вадим Бачинський, Іон Бику, Віктор Капсамун, Єфросинія Кожокару). Розвиваючись у загальнокультурному річищі регіону, їхня творчість постала в індивідуально окреслених іпостасях [5, с. 5].

Останніми роками помітно пожвавилась презентація творчого доробку чільних представників культурно-мистецького життя буджацького краю у різних сферах – у систематизації, виданні та популяризації їхньої поезії, її наукової рецепції та інтерпретації, а також методичної адаптації в аспекті вивчення літератури рідного краю. Особливо плідна робота в означеному напрямі провадиться в рамках реалізації наукового проєкту МОН України в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті «Регіональна література і живопис етнічних груп Українського Придунав'я як засіб формування колективної ідентичності локального соціуму» (науковий керівник – професор Шевчук Т. С., відповідальний виконавець – професор Райбедюк Г. Б.). Автори більшості публікацій (статей, колективних монографій, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо), якими є переважно викладачі ІДГУ (Погорєлова А. Д., Райбедюк Г. Б., Рева-Лєвшакова Л. В. (нині – професор ОНУ імені І. І. Мечникова), Соколова А. В., Томчук О. Ф., Фоміна Л. Г., Шевчук Т. С.), досліджують різні аспекти регіональної культури як структуротвірного компонента національної культури на прикладі творчості різномовних поетів Буджака в координатах загальних літературних тенденцій та індивідуальної естетики кожного з них.

Фактично й досі на маргінесі науково-методичної сфери дослідження залишаються художні твори поетів регіону, адресовані дітям. Тим часом означений аспект вельми важливий, адже саме в різні періоди дитинства активно формуються ціннісно-моральні, соціокультурні якості особистості, її національна самосвідомість і патріотичні почуття, духовний світ загалом. У когорті сучасних митців слова Буджака своєю плідною творчістю, присвяченою дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, виокремлюється унікальна постать ізмаїльської поетеси Таміли Олексіївни Кібкало

(нар. 1937 р.). Її вірші для цієї категорії читачів «наділені щемною любов'ю до них, навдивовиж глибоким розумінням чистих і незрадливих дитячих душ» [7, с. 61]. Поетеса відкрито позиціонує себе як авторка творів для дітей: «*На крилах натхнення, на крилах надії / красу усім дітям у пісні несу*» [8, с. 9]. Про це свідчить її продуктивність у царині літератури для дітей, зокрема, кількісно великий і якісно довершений материк книжечок-розмальовок («Веселинка» (2002), «Малюнок-подарунок» (2004), «Кульбабки» (2006), «На дитячому малюнку» (2007), «Краю рідного картини» (2015), «Рідний край – серцю рай» (2016)), а також збірка «На Дунаї хвиля грає» (Ізмаїл, 2017), до якої увійшли раніше друковані та нові вірші для дітей.

Власне, й уходження Таміли Кібкало в літературний процес буджацького регіону розпочалося зі спілкуванням з дитячою аудиторією. За словами О. Павлової, «поетеса обрала незвичайний творчий шлях – не тільки присвятити частину своєї праці написанню дитячих віршів, але й своєрідному наставництву, підтримки поетів-початківців» [9]. Вона часто відвідує навчальні заклади та дитячі садочки Ізмаїльщини, особисто дарує дітям свої книжечки-розмальовки, підтримує й розвиває їхні обдарування та природну здатність відчувати й образно передавати слово про світ і природу, любов до матері та рідного краю. Безпосереднє активне спілкування поетеси з маленькими поціновувачами її таланту має обопільний характер: діти відкривають для себе «добру бабусю Тамілу», яка «щиро любить дітей, цікавиться їхнім життям, навчає бачити довкола прекрасне й творити добро, а сама Таміла Олексіївна отримує заряд творчої енергії, і, можна сказати, збирає по крупинах теми для своїх майбутніх видань» [10]. Тому в культурно-громадських колах Придунав'я добре знають і справедливо цінують той «ентузіазм, з яким Т. Кібкало трудиться на благо дитячого виховання» [11]. У передньому слові до збірки «Дві мови – два крила» вона зізнається: «Часто відвідую школи і маю велику радість від спілкування з учнями» [12, с. 4].

Варто зауважити, що поет, який пише вірші для дітей, неодмінно має бути їх «ровесником», достеменно знати їхні бажання та інтереси. Відомий класик літератури для дітей Корній Чуковського з цього приводу писав: «Лихо тому дитячому письменникові, хто не вміє хоча б на деякий час розлучитися зі своєю дорослістю, вийти з неї, з її турбот та прикрощів і перетворитися на тих, хто є його адресатом...» [13, с. 408]. Тож кожне слово, адресоване дитині, повинно бути гранично щирим і

справжнім. Тут природного поетичного хисту замало. Митець такого плану є тонким психологом, глибоко відчуває усі фібри дитячої душі, зважає на їх вікові особливості. Свого часу видатний педагог Василь Сухомлинський акцентував увагу на тому, що «дитина пізнає світ, дивуючись» [14, с. 450]. А світ дитини – це, насамперед, одивлення природою, яка «оточує її, піклування матері і батька, казка, пісня. Спогади про цей світ накладаються на все наступне життя, надають емоційного забарвлення усім прагненням, помислам, поривам» [15].

Тематичний спектр віршів для дітей Таміли Кібкало, що великою мірою вписуються в окреслену художню модель, доволі розмаїтий. Умовно його можна укласти в чотири основні тематичні цикли, які склали збірку «На Дунаї хвиля грає»: 1. «Сонячний Придунай» («Весна На Дунаї», «На Дунаї хвиля грає», «В Ларжанці»); 2. «В куточку рідної природи» («На лимані», «Малюнок-подарунок», «Пташка-веснянка»); 3. «Тепло родинного дому» («Знає мама», «Про тата», «До бабусі»); 4. «Духовні краплини для малої дитини» («Я Богу дякую за все», «Коляда», «Вода святого джерела»). Поетеса несе до читача світло своєї душі, добрість серця, висоту духу. Її художній світ обертається довкола двох стрижневих ідей: утвердження християнських цінностей і сакралізація любові до України та її мальовничого придунайського куточка: « *Чути пісню солов'я – / Батьківщина тут моя*!» [8, с. 63].

Апологетизація «малої Батьківщини» – частина хронотопу лірики Таміли Кібкало, наділеного неповторністю й самобутністю Придунав'я, його окремішною «духовною етногеографією» (В. Личковах). Тож закономірно, що значний пласт її віршів для дітей маркований сюжетно-образними компонентами регіонального континууму, впізнаванними топонімами, про що сигналізують назви поданих вище збірок і багатьох віршів. Крізь естетичну ауру кожного тексту прочитується присутність придунайського ландшафту. (На означення географічного локусу регіону поетеса частіше використовує дефініцію «Придунав'я», ніж «Буджак»).

Сюжетику лірики Таміли Кібкало наскрізно просякає світотворчий топос ріки *Дунай.* Цей вельми частотний у тканині її художньої регіоналістики гідронім має концептуальне значення. Він є не просто регіональним маркером авторської картини світу поетеси, а невід'ємною складовою творчого самовираження, стрижневим символом «малої батьківщини», довкола якої обертається художній материк поетеси. Відтак метафоричне

вираження «дунайської» образності в її віршах відповідної тематики й жанрової приналежності має вельми широке асоціативне смислове поле та лексико-семантичне втілення. У ліричних рядках Таміли Кібкало вчувається притаманне їй прагнення збагнути й передати бентежний дух і чарівність Дунаю, в образному окресленні якого явно прочитується особиста експресія авторського «Я», що концентрує глибоко інтимне ставлення до рідного краю: «*Квітує весела весна на Дунаї, / у вербах зелених зозуля кує.*» [8, с. 9]; «*Для нашого краю типова картинка. / На сивім Дунаї – рибацька хатинка*» [5, с. 62]; «*На Дунаї хвиля грає, / на Дунаї нині свято*» [8, с. 11]; «*... хвиля дунайська їй пісню співає*» [5, с. 62]; «*Лунали музика і спів / над голубим Дунаєм*» [8, с. 26]; «*Над Дунаєм сонце сяє, / пташка пісеньку співає*» [8, с. 25]; «*Цвісти в них будуть квіти весняні / на березі блакитного Дунаю*» [5, с. 53].

Подібно до інших митців слова Буджака, Таміла Кібкало активно уводить до сюжетики своїх віршів елементи регіонального колориту як сутнісного засобу власного творчого самовираження. В цьому плані її лірика вирізняється частотністю найширшого кола топонімів, що значною мірою структурують її авторську картину світу. Поряд із найуживанішим гідронімом *Дунай*, у її поезії густо представлено номенклатурні назви багатьох населених пунктів, зокрема, міст (Ізмаїл, Рені) та сіл регіону («Осіння Кам'янка», «В Ларжанці», «Село над лиманом (до 200-річчя села Першотравневе)», «У селі Саф'яни...»). Істотно, що в кожному випадку поетеса не обмежується властивою топонімній лексиці інформативно-вказівною функцією. Регіональні топоніми в художньому просторі її лірики відіграють особливу, «надбудовну» (В. Калінкін), естетизуючу роль, відтак виступають важливими моделюючими компонентами образної системи кожного твору. Наведемо кілька з багатьох можливих художніх ілюстрацій: «*Весела біла віхола / в наш Ізмаїл приїхала / на білому коні...*» [8, с. 19]; «*А над Ларжанкою веселе сонця коло, / травневе небо ніжно-голубе...*» [8, с. 14]; «*Осіння Кам'янко, ти ніби рай земний!*» [8, с. 18]; «*... дід з бабусею, що їдуть / із Озерного в Матроску*» [8, с. 13]; «*Приїжджайте у Кислицю, / в українську ту світлицю. / Оком тут куди не кинь – / Живе пам'ять поколінь*» [8, с. 16]; «*У селі Саф'яни яблука рум'яні, / Їх дарує людям сонце золоте*» [8, с. 92].

Вагому роль у художньому світі творів для дітей Таміли Кібкало відіграють маркери на позначення своєрідності регіону, його ландшафтних особливостей. Так, наприклад, у вірші «Чомга» поетеса фіксує цікавий факт природного середовища водоймищ Придунав'я. Вона, зокрема, в характерному для дитячого

сприйняття тоні розповідає про рідкісний різновид птахів, які водяться у буджацькому краї, використовуючи багаті ресурси експресивної лексики та апелюючи до творчої уяви маленьких читачів. У цьому разі орнітонім «чомга» уводиться нею в загальний регіональний контекст, маркований іншими знаками географічного локусу: «*Гніздиться в плавнях, / біля Дунаю, / трьох каченяток / в гніздечку має. / Чубата чомга / щаслива нині – / її гніздечко пливе на спині*» [8, с. 23].

Рельєф суходолу південнобессарабського краю, як відомо, багатий на лимани. Тож закономірно, що в поетичному словнику всіх регіональних митців лексема «лиман» є не тільки частотною та високоінформативною одиницею. Вона зазвичай окреслює локальний простір зображеного, формуючи образний світ лірики ізмаїльського поета Михайла Василюка («*Осокори вдалині / Часто бачаться мені / Над лиманом в придунайській стороні*» [5, с. 20]), кілійського віртуоза слова Валерія Виходцева («*Ой, за туманом, за лиманом, / Ой, за Дунаєм голубим…*» [5, с. 39]). Таміла Кібкало уводить лексему «лиман» та її інваріанти до назв («На лимані», «Село над лиманом») і сюжетів поезій найрізноманітнішої тематики («Люби і знай…», «Помічник»), включає до структури оригінальних тропеїчних сполук на кшталт: «*випита сонцем вода у лимані*» [8, с. 17]; «*сріблясто-голубі лимани*» [8, с. 12] й под. Образ «лиману» як регіонального маркера тексту зустрічається переважно у віршах поетеси, які своїми художніми ознаками відповідають слухацько-читацьким можливостям дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Їхня особливість полягає в тому, що для більшості з них властиві жанрові й мовно-стильові ознаки дитячого фольклору: «*Білі гуси на воді, / сонце усміхається, / а над полем і лиманом / хмароньки збираються*» [8, с. 29]. Подібні образно-смислові моделі наділені потенційними можливостями щодо формування у свідомості юних читачів відчуття власної регіональної приналежності, здатності виховувати в них естетичні почуття в поцінуванні краси рідних краєвидів.

Неабияке значення для сприйняття віршів, маркованих регіональними знаками, має етимологія уведених до їх сюжетики географічних назв. Ідеться про «пояснення їхнього походження, усвідомлення первинного змісту назви того чи іншого об’єкта. Будь-яка географічна назва має своє значення» [16]. Як зазначалось вище, Таміла Кібкало часто будує свої тексти, залучаючи багату топоніміку, що може стати джерелом знань не тільки про географічні осяги регіону, але й про історію рідного краю. Адже

з'ясування походження назви міста/села, пов'язаної з нею історії заселення увиразнюють специфіку культурно-мистецького ландшафту загалом і конкретного художнього твору зосібна. Так, скажімо, перед читанням вірша «В Ларжанці» [8, с. 14] дітям у доступній формі варто розповісти, що «Ларжанка» – це молдавська назва, яка в перекладі означає «Широкенька». Таку назву село дістало у зв'язку з тим, що його засновниками були переселенці з Молдови, з берегів Ларги – притоки річки Прут басейну Дунай. Ларжанку засновано в 1838 році, коли вдова генерал-лейтенанта Сандерса, коменданта фортеці Ізмаїл, продала групі переселенців-молдован 120 десятин орної землі, виноградників, а також плавневих місць на околиці Ізмаїльського передмістя поблизу річки Репіда. Якщо першими поселенцями були молдовани, то згодом сюди прибували українці – біженці з губерній Російської імперії за прізвищами Бондаренко, Чорногор, а також греки. У Ларжанці й понині мешкають сім'ї з грецьким корінням – Патріки, Мітакі [17]. Інший вірш, що має назву «Світлиця», наснажений українським етнографічним колоритом. У партитурі його тексту – «*українські різні речі – / від вишиванок до печі*»; «*горщик на тину і глечик / мирно сохнуть на кілках*» [8, с. 16]. Такий етнічний антураж вірша про село Кислиці Ізмаїльського району невипадковий. Адже за останнім переписом населення тут мешкає 91, 56 % етнічних українців [18].

Кожен вірш Таміли Кібкало, адресований дітям, безвідносно до його регіональної атрибутики, скерований у єдине ідейне русло. В одному зі своїх інтерв'ю поетеса сформулювала його такими особистими свідченнями: «Моя творчість нерозривно пов'язана з дітьми. Мої книжки виходять із творами та малюнками самих авторів. Я стараюсь своїх підопічних виховувати любов'ю до рідного краю, якою по вінця наповнене моє серце» [8, с. 3]. Тож цілком закономірно, що усі регіональні маркери різного лексико-семантичного рівня її віршів для дітей універсалізуються в образі-концепті «*край*» зі сталим епітетним означенням «*рідний*», у якому закладено імператив любові до рідних пракоренів: «*... верби, берег і Дунай – / мій чудовий рідний край*» [8, с. 25]; «*Бажаю здоров'я і миру, й врожаю, / щасливої долі у рідному краї*» [8, с. 17]; «*Тоня Дойчева малює / краю рідного картини*» [8, с. 13]; «*Люби і знай свій рідний край, / Буджацький степ, ріку Дунай...*» [8, с. 12]. Сама поетеса в автобіографічній довідці зізнається, що «навіки приросла серцем до краси Придунайського краю» [12, с. 4], котрий визначив тематичну домінанту її віршів: «*... Бо в Придунав'ї вже давно живу.*

/ На грішній і святій землі, / Де губляться зірки в густій імлі, / Де сонце восени гаряче…» [12, с. 5]. Твори цього мотивного спектру особливо проникливі й глибоко ліричні. Перейняті щирими патріотичними тональностями, вони виховують у дітей почуття національної самосвідомості на родової пам'яті.

Дослідники-методисти, виходячи зі специфіки літератури для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, радять поєднувати текст і малюнок, де «ілюстрації, як правило, кількісно переважають над словесним вираженням змісту. Коли вони органічно пов'язані з текстом, то ще більше посилюють образність викладу» [19]. Збірки Таміли Кібкало – це переважно ілюстровані, найчастіше самими дітьми вірші про цікаве життя тварин і пташок, про красу природи рідного краю, про родинний затишок. Розвивальний характер мають вірші, в яких родзинкою є вірші з незавершеним рядком, котрі стимулюють креативність дитини, формують її творчу уяву [20]. Одним із улюблених прийомів поетеси є структурування тексту на основі віртуального діалогу з юним читачем. За цим принципом побудовані вірші збірки «Краю рідного картини», яка починається адресованою дітям настановою любити рідну землю, на якій вони зростають: «*За що ми любимо свій край ? / – За те, що є ріка Дунай, / А на Дунаї літо молоде, / Такого не зустрінете ніде»…*» [21, с. 1].

Підсумовуючи, зазначимо, що вірші для дітей ізмаїльської поетеси Таміли Кібкало, як і належить цьому сегменту художньої літератури назагал, виконують «розважальну, естетичну, інформативну та пізнавальну функції […] сприяють соціалізації, формуванню ціннісних установок та розвитку творчого мислення юних читачів» [22, с. 131]. Вони приваблюють малюків «динамічним, ігровим змістом, збуджують дитячу уяву, обумовлюючи цим самим позитивність емоцій» [23]. Водночас, вірші поетеси свідчать про органічність крайової літератури для дітей із загальним локально-регіональним культурно-мистецьким контекстом. З'ясування в усій повноті особливостей моделювання художньої картини світу придунайського краю у творчості Таміли Кібкало дозволить не тільки детально виявскравити їх регіональну детермінацію, але й упритул наблизити до індивідуальних «секретів поетичної творчості» (І. Франко) унікальної ізмаїльської мисткині слова.

Бібліографія:

1. Яковлєв О. В. (2013). Трансформація регіональних ідентичностей в сучасній Україні. *Актуальні проблеми теорії, історії*

та практики художньої культури : збірник наукових праць. Київ : Міленіум. Вип. 30. С. 110–117.

2. Файзулліна Г. С. (2014). Топос «малої Вітчизни» у філософії етнокультури та сучасному українському філософському романі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія».* Вип. 14. Ч. 1. С. 161–168.

3. Райбедюк Г. Б. (2020). Грані буття лірики поетів Буджака : особистісний та загальнокультурний контексти. *Буджацький фронтир у дзеркалі сучасної гуманітаристики* : *збірник наукових праць.* Ізмаїл : РВВ ІДГУ. С. 203-235.

4. Островська М. Г. (2010). Регіональна культура як структуроутворюючий елемент національної культури. *Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство.* № 4. С. 124-129.

5. (2020). Поміж Дунаєм і Дністром. Серія «Поезія Буджака». Випуск 1. / упоряд. Райбедюк Г. Б. Ізмаїл : Ірбіс. 140 с.

6. Гриценко П. Ю. (2001). Сергій Льовін : від рими до образу. Зажечь рассвет : стихотворения и песни. Одеса : Друк. С. 5-8.

7. Райбедюк Г. Б. (2017). Світло душі Таміли Кібкало : штрихи до портрета берегині рідного слова в українському Придунав'ї : До 80-річчя від дня народження. *Українська мова і література в школах України.* № 9. С. 60–63.

8. Кібкало Т. О. (2017). На Дунаї хвиля грає : збірка віршів для дітей / упоряд. Томчук О. Ф., літ. ред. Райбедюк Г. Б. Ізмаїл : Ірбіс. 100 с.

9. Павлова О. (2005). Крилья поэтессы Тамилы Кибкало. *Уездный телеграф.* 29 июня.

10. Бобровская Т. (2015). Бабушка Тамила книжки всем дарила. *Курьер недели.* 14 ноября.

11. Павлова О. (2007). Замечательный рисунок. *Уездный телеграф.* 03 сентября.

12. Кибкало Т. О. (2005). Дві мови – два крила / літ. ред. Г. Б. Райбедюк. Ізмаїл : СМИЛ. 64 с.

13. Чуковский К. И. (1990). От двух до пяти. Собр. соч. : в 2 т. Москва : Правда. Т. 1. С. 73–408.

14. Сухомлинський В. О. (1976). Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості : Вибрані твори : в 5 т. Кив : Радянська школа. Т. 1. С. 403–478.

15. Небиліцина В. В. Формування національної свідомості молодших школярів засобами мистецтва. URL: http://visnyk.hoippo.km.ua/infomain/1608-formuvannya-naconalnoyi-svdomost-molodshih-shkolyarv-zasobami-mistectva.html

16. Топоніміка як джерело вивчення рідного краю. URL: https://pidru4niki.com/16280414/kulturologiya/toponimika_dzherelo_vivchennya_ridnogo_krayu
17. Ларжанка. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0
18. Кислиця. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%8F_(%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%BE)#%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%B0
19. Вовк О. В. Основні завдання української дитячої літератури (роздуми над проблемою). URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/16570
20. Кібкало Т. О. (2016). Рідний край – серцю рай. Ізмаїл. 18 с.
21. Кібкало Т. О. (2015). Краю рідного картини. Ізмаїл. 18 с.
22. Коломієць Н. Є. (2020). Регіональні маркери сучасної дитячої літератури Криворіжжя. *Літератури світу : поетика, ментальність і духовність : збірник наукових праць*. Вип. 14. С. 129–136.
23. Сиротенко В. П. Осягаючи світ дитини : Дещо про жанрово-художні особливості дитячих поезій О. Олеся. URL: https://md-eksperiment.org/post/oles-osyagayuchi-svit-ditini

«IN MEDIA VIVERE BARBARIA»: ДЕЛЬТА ДУНАЯ ГЛАЗАМИ ОВИДИЯ

Тетяна Шевчук
доктор філологічних наук, професор
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
shevchuktat2@gmail.com

Ergo tam late pateat cum maximus orbis,
Haec est in poenam terra reperta meam!
Ovidius, Tristia (3, 10)
И вот, хотя так широко раскинулся огромный мир,
именно эта земля избрана для моего изгнания!
Овидий, Тристия (3,10)

Греческая колонизация северо-западного Причерноморья началась с VII века до н.э. Нижнее Подунавье имело важное стратегическое значение в процессе освоения новых земель, поскольку полноводная река и ее разветвленные притоки служили защитным щитом от набегов кочевников и в полной мере обеспечивали жизнедеятельность края.

В течение VII – VI веков до н. э. греческие колонисты заложили крупные полисы на всем побережье Понта Эвксинского. В северо-западном Причерноморье они представлены широким ареалом городов, расположенных в защищенном рекой пространстве нижнедунайской низменности до Пруто-Днестровского междуречья и Буга: Аполлония (Созопол, Болгария), Одессос (Варна, Болгария), Дионисополис (Балчик, Болгария), Томы (Констанца, Румыния), Галатис (Мангалия, Румыния), Истрос (Istria, Румыния), Тирас (Белгород-Днестровский, Украина), Ольвия (Украина) и др.

Всемирно известна история изгнания Овидия, блестящего придворного империи на в отдаленную римскую провинцию Томы (современный румынский город Констанца, расположенный в 132 км от Измаила) – «римский рубеж у левого берега Понта», «предел ледяной крайнего круга земли», orbis ultimus, где он и умер в тоске среди варваров, не дождавшись прощения императора Октавиана Августа. Эта тема неоднократно выступала предметом художественных размышлений в мировой литературе.

Рис. 1. Античные колонии западного Причерноморья в регионе «Нижний Дунай» на территории современной Румынии

На бессарабских землях, во время южной ссылки А. С. Пушкин написал стихотворение «К Овидию». Опальный русский поэт чувствовал духовное родство с древнеримским изгнанником, описавшем в «Тристиях» свои бесконечные страдания от вынужденного пребывания в «на диких берегах» Истра. Находясь под впечатлением трагического пафоса лирики Овидия, на

территории южной Бессарабии Пушкин ожидал увидеть мрачные места и тоскливые пейзажи, соответствующие пессимистическим характеристикам («непознанный край», «край темной ночи» и пр.) [3]:

Овидий, я живу близ тихих берегов,
Которым изгнанных отеческих богов
Ты некогда принес и пепел свой оставил.
Твой безотрадный плач места сии прославил;
И лиры нежный глас еще не онемел;
Еще твоей молвой наполнен сей предел.
Ты живо впечатлел в моем воображенье
Пустыню мрачную, поэта заточенье,
Туманный свод небес, обычные снега
И краткой теплотой согретые луга.
<…>

Но к собственному удивлению, Пушкин решительно не разделил безграничную скорбь Овидия и написал полемические строки, исполненные искреннего восхищения красотой этих мест [Там же]:

Здесь долго светится небесная лазурь;
Здесь кратко царствует жестокость зимних бурь.
На скифских берегах переселенец новый,
Сын юга, виноград блистает пурпуровый.
Уж пасмурный декабрь на русские луга
Слоями расстилал пушистые снега;
Зима дышала там – а с вешней теплотою
Здесь солнце ясное катилось надо мною;
Младою зеленью пестрел увядший луг;
Свободные поля взрывал уж ранний плуг.
<…>

Целью данного исследования является реконструкция обычаев и нравов населения нижнего Дуная на заре новой эры на основе сведений, содержащихся в «Тристиях» Овидия.

Опальный римский поэт сообщает, что «живет под созвездиями, никогда не касавшимися моря, посреди варварства» (Suppositum stellis numquam tangentibus aequor / Me sciat in media vivere barbaria) в окружении диких племен «савроматов, бессов и гетов» (Sauromatae, Bessique, Getaeque) (Tristia 3, 10). Историки свидетельствуют, что в период греческой колонизации на землях

Нижнего Подунавья до Днестра пребывали гето-фракийские и скифские племена [2], [6]. В античных источниках гето-фракийцы получили условное «речное» имя истриан (Помпоний Мела, Плиний, Помпей Трог, Флавий Арриан), а скифы – обобщенное прозвище асиаки/азиаты («Axiacus» (Плиний), «Asiacus» (Мела)).

Овидий акцентирует внимание на географических преимуществах нижнедунайской низменности для населявших ее народов [1]:

Dum tamen aura tepet, medio defendimur Histro: Ille suis liquidus bella repellit aquis	Всё-таки, пока стоит тепло, мы защищены водами Истра: Он отвращает войны течением своих вод.

Ovidius, Tristia (3, 10)

Этнографические зарисовки быта, одежды и нравов варварских народов, населявших нижнедунайскую низменность на заре новой эры отражают тот стресс, который получил в изгнании «златой Италии роскошный гражданин» (А. Пушкин), избалованный благодатной природой Апеннинского полуострова, высокой материальной культурой Рима и собственным богатством. По представлению Овидия, зимой северный полюс перемещается в Томы, а Борей укрепляет снег так, что ни солнце, ни дожди не в состоянии его растопить. Не успевает растаять прежний снег, как выпадает другой и так он лежит два года подряд, становясь практически вечным. Разбушевавшийся Аквилон способен не только уносить сорванные крыши, но и сравнивать с землей высокие башни. Люди защищаются от жестоких морозов шкурами животных и сшитыми штанами, из всего тела только лицо остаётся у них открытым. Поэт описывает покрытые инеем бороды жителей края, висящие на волосах и звенящие при движении льдинки.

Овидию довелось увидеть замерзшее вино, которое, по его свидетельству, местное население вытряхивало из кувшина как кусочек льдины в форме сосуда, дробило и употребляло «не глотками, а кусочками» (Nudaque consistunt, formam servantia testae/, Vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt). Он пишет не только о скованных морозом ручьях и озерах, но и подробно описывает свои впечатления от замерзшего «папироносного» Дуная, что означает его сравнение с могучими водами Нила [1]:

...
Ipse, papyrifero qui non angustior amne
Miscetur vasto multa per ora freto,

Caeruleos ventis latices durantibus, Hister
Congelat et tectis in mare serpit aquis;
Quaque rates ierant, pedibus nunc itur, et undas
Frigore concretas ungula pulsat equi;

Perque novos pontes, subter labentibus undis,
Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.
...

...
Даже Истр, который не уже, чем папироносная река,
и впадает в огромное море многими устьями,
застывает от ветров,
сковывающих его голубые воды,
и невидимыми водами ползёт в море.
И там, где проходили корабли,
теперь ходят ногами,
и кони топчут копытами волны,
твёрдые от мороза.
И по новым мостам поверх катящихся волн
сарматские быки влекут варварские возы.
...

Ovidius, Tristia (3, 10)

Наивысшей точкой пережитого Овидием ужаса от суровой погоды «северного» края можно назвать впечатления от замерзшего моря. Поэт констатирует увиденный им факт застывших подо льдами вод, фиксирует процесс их перехода в неподвижное состояние. Наверное, его самым ярким впечатлением от увиденного стало описание того, как ступив на твердую водную гладь и, не замочив ног, он стоял над волнами, глядя на застывших под водой рыб... Красочным поэтическим языком Овидий говорит о том, что все усилия Борея вызвать волнения в застывшей пучине являются тщетными, плененные корабли застывают в ледяном мраморе и никакое весло не в состоянии разбить затвердевшие воды.

Суровые морозы для древних жителей нижнего Подунавья означали начало военных действий. Овидий свидетельствует, что воинственные кочевники пересекали реку по льду, устраивая побоища и грабежи [1]:

Sive igitur nimii Boreae vis saeva marinas,
Sive redundatas flumine cogit aquas,

Protinus aequato siccis Aquilonibus Histro
Invehitur celeri barbarus hostis equo;
Hostis equo pollens longeque volante sagitta
Vicinam late depopulatur humum.

Diffugiunt alii, nullisque tuentibus agros
Incustoditae diripiuntur opes,
Ruris opes parvae, pecus et stridentia plaustra,
Et quas divitias incola pauper habet.

Pars agitur vinctis post tergum capta lacertis,
Respiciens frustra rura Laremque suum;
Pars cadit hamatis misere confixa sagittis:
Nam volucri ferro tinctile virus inest.

Quae nequeunt secum ferre aut abducere, perdunt,
Et cremat insontes hostica flamma casas.
Tum quoque, cum pax est, trepidant formidine belli,
Nec quisquam presso vomere sulcat humum.

И вот, только дикая сила неистового Борея
уплотнит или морские, или текущие в реке воды, тотчас же ровный от жестоких Аквилонов Истр переезжает враг-варвар на быстром коне. Враг, сила которого в коне и далеко летящей стреле, разоряет на широком пространстве соседнюю землю. Одни из жителей разбегаются, и поскольку никто не охраняет поля, враги растаскивают необерегаемое имущество - жалкое деревенское имущество: скот, скрипучие телеги и прочие богатства бедного поселянина. Других угоняют в плен, связав им руки за спиной; напрасно оглядываются они на своё село и дом. Третьи, несчастные, падают на землю, пронзённые крючковатыми стрелами, ведь летучее железо пропитано ядом. Чего враги не в состоянии унести или увезти с собой, то они уничтожают, и варварское пламя сжигает невинные хижины.
Даже и тогда, когда стоит мир, жители трепещут, боясь войны, и никто, налегая на плуг, не взрыхляет почвы.

Ovidius, Tristia (3, 10)

Овидий констатирует постоянный страх местных жителей перед опустошительными набегами. «Эта страна, – пишет он, – или

видит врага, или боится, не видя его» (Aut videt aut metuit locus hic, quem non videt, hostem), поскольку после разорительных нашествий заброшенная земля подолгу простаивает не возделанной, на ней некому выращивать плоды и виноград. Поэт рисует яркую картину бесконечных тревожных бдений [1]:

nam dedit e specula custos ubi signa tumultus,	Только лишь с вышки своей объявит дозорный тревогу,
induimus trepida protinus arma manu.	Тотчас дрожащей рукой мы надеваем доспех.
hostis habens arcus imbutaque tela venenis,	Враг, чье оружие — лук, чьи стрелы напитаны ядом,
saevus anhelanti moenia lustrat equo;	Злобный разведчик, вдоль стен гонит храпящих коней.
utque rapax pecudem, quae se non texit ovili,	Как, кровожадный, овцу, не успевшую скрыться в овчарню.
per sata, per silvas fertque trahitque lupus,	Тащит волоком волк и через степи несет,
sic, siquem nondum portarum saepe receptum	Так любого, за кем не сомкнулись ворота ограды,
barbarus in campis repperit hostis, habet:	Гонят враги-дикари, в поле застигнув его.
aut sequitur captus coniectaque vincula collo	В плен он, в неволю идет с ременной петлей на шее, или на
accipit, aut telo virus habente perit.	месте его яд убивает стрелы.

Ovidius, Tristia (4,1)

В романе австрийского писателя Кристофа Рансмайра «Последний мир» (1988) [5] представлена постмодернистская интерпретация истории пребывания в ссылке знаменитого древнеримского поэта Овидия. Рансмайр написал роман под впечатлением выполненного им в течении нескольких лет заказа на перевод «Метаморфоз» Овидия и положил в основу принцип превращения героев. Фантасмагорическая основа произведения предполагает смешение времен, введение в сюжетную канву произведения мифологических персонажей «Метаморфоз» Овидия, а ее поэтику определяют постмодернистские принципы мозаичности, лабиринта, цикличности, интертекстуальности, художественного палимпсеста. Постмодернистская игра проявляется в отрицании линейного времени; проведении проекций на современность; мотивах поиска как основного действия романа; узнавания; выявления вневременных черт

цивилизации; установления общекультурных констант человечества.

В интервью украинской газете «Профиль» Кристоф Рансмайр признается, что обратился к мифу в своем художественном творчестве с целью понять посредством мифа глубинные процессы эстетических, культурных и геополитических метаморфоз XX века. «Кроме того, – утверждает он, – мне хотелось доказать, что изучение мифологии совсем не обязательно должно быть отвлеченным и далеким от современности занятием, а даже наоборот, через миф можно понять самые глубинные пласты современности. И я был очень рад, когда в Румынии во времена диктатуры роман был запрещен цензурой. Ведь это стало доказательством того, что цензура поняла книгу и распознала в ней текст о современности, а не отвлеченную и странную поэтическую абстракцию» [4]. Таким образом, противостояние творческой личности деспотии также осмысливается как своеобразное «вечное» состояние человечества. Роман пронизан болью страданий Овидия в ссылке, которая передается через призму восприятия Котты, видевшего во всем отголоски пребывания своего друга. Образы оживших героев «Метаморфоз» дополняют картины деградации и запустения как иллюстрация идеи морального упадка человечества. Античные Томы, последний приют изгнанника Овидия, отвергнутый и ненавидимый им убогий мир нищеты, страданий и выживания проецируются на весь современный мир, в котором человек таланта и высокого духовного полета, как правило, становится изгоем.

Бібліографія:

1. Ovidius Naso P. Tristia. The Latin Library. URL: http://www.thelatinlibrary.com/ovid.html

2. Болован И., Поп И.-А. (2005). История Румынии. Пер. с рум. Москва. 680 с.

3. Пушкин А. С. (1974). Сочинения в 3-х т. Т.1 / Works in 3 vol. Vol. 1. Москва. 536 с.

4. Рансмайр К. (2008). Интервью: «Даже если кто-то уснул во время чтения, я считаю это нормальным». Interview: «Even if someone fell asleep while reading, I think this is normal». Профиль. № 22 (41) от 14. 06. 2008.

5. Рансмайр К. (2003). The Last World. Последний мир. Москва-СПб. 256 с.

6. Рубцов С. (2003). Легионы Рима на Нижнем Дунае: Военная история римско-дакийских войн (конец I - начало II века нашей эры). СПб-Москва. 256 с.

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

THE LEGISLATIVE FRAMEWORK FOR THE ESTABLISHMENT OF SECONDARY SCHOOLS IN ROMANIA DURING 1918-1948

Elena Constantin (Preda)
Prof. drd. Universitatea «Ștefan cel Mare» Suceava
elena.preda_ist@yahoo.com

Historiography of the problem. The research entitled *The legislative framework for the establishment of secondary schools in Romania during 1918-1948* is included in the typology of studies dedicated to the history of education and was conducted in order to reveal the development process of the Romanian secondary education system, also known as gymnasium, between 1918-1948, taking into account the legislative, social, economic and cultural aspects of the era. Thus, the analysis of the way in which the secondary education evolved represented a real challenge, if we consider the variety of events related to the researched topic, as well as the difficulty that occurs when selecting the most relevant documentary sources [2].

The historiographical foundations necessary for the approach start from the archive documents, often local sources. As such, the archive documents of the Neamț School Inspectorate, of some gymnasiums, commercial schools and normal schools were researched.

We also consulted documentary funds of the local period press, we studied the collections of the newspapers «Reformatorul», «Telegraful», «Biruința», «Corespondența provincial», etc [3].

The periodicals were very helpful in our research, we studied the «Yearbook of the Petru Rareș High School», Piatra Neamț, 1905-1906 (...) 1934-1935, Piatra-Neamț; the «Yearbook of the Normal Teacher School, Piatra Neamț», commemorative volume issued on the occasion of two decades since the establishment of the school (1919 -1939), Piatra-Neamț, 1939. In our approach we also used memoirs of personalities involved in education or of some representatives of local authorities [6].

Research premises and working hypotheses. We initiated the research using the school legislation in force, for the period studied, we analyzed

the state of affairs regarding the analytical curriculums for secondary education, we researched the school life of students and teachers and we addressed the general situation of education due to the impact of law, people and material resources [13].

Methodology and terminology. The research of the topic required various working methods that propose a realistic perspective on the history of school life [7].Thus, we considered the contextualized approach of the topic by analyzing the circumstances that produced immediate or long-term effects in the education system [10, 11]. Among the specific methods of historical analysis, we used the *critical analysis* of the researched documents, the analytical effort focused on the placement of sources in time and space and on the identification of reference elements for the researched topic. The use of the method of comparison, deduction, induction and the method of historical analysis were necessary for this study [14, 19].

The official documents, the specialized works, the monographs, the articles and the local studies, were subjected to a detailed research, approached chronologically, so that the approached methods highlight the thesis proposed for analysis [8, 12].

The structure of the paper. For the structure of the paper we opted for the thematic criterion for the chapters and inside the subchapter we followed the chronological criterion [15]. The paper begins with a short *Introduction* that has four subchapters: *Historiography of the problem*, *Research premises and working methods*, *Methodology and terminology*, *Structure*. Then follows the *Presentation of the legislative framework specific to secondary schools*, at the end there is a study on the *Analytical Curriculum for Secondary Education*, *Conclusions* and *Bibliography* [18, 20].

1. Legislative framework for the establishment of secondary schools in Romania (1918-1948). The first part of the 20th century, from the point of view of the educational system, is defined as an era of progress and huge changes, which influenced the entire Romanian society. The progress of the public education system was made possible by legislation amended after 1918, involving public authorities, intellectuals and all those who believed in educating the people and had common goals, namely to strengthen the practices related to public education which existed before the First World War, to reduce illiteracy and increase the educational level of the nation [34, 37].

The desire to reform meets halfway the need imposed by the new realities of Greater Romania. It was not a completely new field, before 1918 there were legislative initiatives with great national impact

implemented by Mihail Kogălniceanu and Spiru Haret [26]. The Haretian reform of the late 19th and early 20th centuries, especially the reform introduced by the laws for secondary and higher education (1897), professional (vocational) education (1899) and preschool education (1909), had positive consequences on the education system. The objectives of the change in the legislative framework concerned, in particular, the functional framework of the normal schools, thus increasing the duration of the courses of this secondary education sector from five to six years, taking into account the increase in the number of hours allocated to pedagogical practice, the only means for a real increase in teachers' professional skills. Given the realities of Romania before the First World War, where over 80% of the population lived in rural areas, the issues related to the selection of future students of normal schools, the nursery of teachers and the development of school infrastructure were also targeted [22].

The evolution of the legislative framework of public education was a victory at the end of a struggle of visions, on the one hand it was desired to motivate young people's access to education, and on the other hand it highlighted the need for material and financial resources to achieve the first goal. The visions could have been complementary if the socio-economic situation had allowed it and the financial resources had been sufficient [28, 29]. In 1928 C. Rădulescu-Motru publicly opposed the reform of secondary education initiated by the Minister, Dr. C. Angelescu, bringing the following arguments in support of the idea of transforming theoretical education into technical education and supporting the reduction of the number of gymnasiums. He starts from the speech of C. Angelescu, held on May 18, 1928 in front of the *Commission established for the analytical curriculums*, in which the minister mentioned his criticisms, reason for which Rădulescu-Motru explains why he criticized the secondary education law: «1. The new law encourages the proliferation of theoretical high school graduates in villages, a kind of proletars *avant la lettre*, very dangerous for the future of the country: 2. The new law sanctions the large number of gymnasiums in the country as theoretical gymnasiums, instead of transforming half of them, if not more, into practical education gymnasiums, with a different organization, as provided by the bill of 1925 [27]. That is, in essence, my criticism was directed against the tendency to universalize general culture to the detriment of practical specialized culture» [30].

Constantin Angelescu replied, a little sarcastically: «But this letter shows that Mr. Rădulescu-Motru does not know the provisions of the law», because the law did not provide for the multiplication of

gymnasiums, the new law addressed only theoretical education, and for practical education a new law was expected. At Rădulescu-Motru's statement that there are more gymnasiums than practical schools, the minister invokes the number of 170 gymnasiums and 441 vocational schools, figures that would exceed the total number of theoretical schools [36].

The problem of illiteracy and the low proportion of secondary and tertiary education graduates in the population over the age of 7 were far from the statistics of European countries. To these problems were added the poverty of the rural population and their poor health, all these contributing to providing an unskilled and fragile workforce, an unfortunate situation for the country's economic needs. This is how health and the level of education accentuated the state of national underdevelopment [34].

Another vision regarding the centralization of instruction was supported by the group formed by Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga and Petre Andrei, former ministers, who believed that centralization led to a drastic reduction in the quality of education, loss of traditions, and they proposed limiting access to theoretical high schools through a demanding selection. In this context, there were differences of opinion regarding the legislative changes related to public instruction adopted between 1919 and 1928. Despite all the divergences, the following progress has been made: a new law on primary and primary-normal education has been adopted, legislative regulations on secondary education have been amended and new higher education institutions were wstablished, capable of training the human resources much-needed in education [32].

The regulations had positive long-term consequences, thus increasing the prestige of teachers, their pay was motivating, new schools were built and the people's trust in education was strengthened. This paradigm shift was the most important success that proved to be the pillar of consolidation of the Romanian national state [27].

Constantin Angelescu (1869-1948), a worthy successor of Spiru Haret, due to his membership in the National Liberal Party, was appointed Minister of Education for the first term on December 12, 1918 and in his speeches, he stated: «The consolidation of a nation and of a country is obtained first of all by spreading the culture in the deepest layers of the people» (cf. C. Schifirneț, 2008). Constantin Angelescu built most of the school buildings, improved the infrastructure of primary and secondary education, imposed the establishment of diners for students in schools, the use of the radio (1934), he recommended watching educational films in schools with topics about Romania, its economy,

nature, traditions. In order to control the students' health, he required the schools to fill out medical records referring to their state of health, at the beginning of each school year. He also reformed the payment system by increasing the number of graduations that could be granted to teachers.

In 1928, the *Law on Secondary Education* was voted, an important action for the modernization of Romanian education, given that it was established that the duration of lower secondary education courses should be three years, and that of upper secondary education courses should be four years. The 8th grade of secondary education was abolished, the principle of *unitary high school* was introduced, thus disappearing the 3 sections introduced by Spiru Haret, *classic*, *real* and *modern*. Only after 1934 the system returned to the eight-grade high school, the last grade being reintroduced optionally during the Iorga government, in 1931. The 8th grade was divided into literary and scientific sections, thus ensuring a minimum specialization of the students. Also, the types of schools were established, the certification of the completion of high school courses after the baccalaureate, gender equality and professional mobility were promoted [39].

Changes in the legislative framework for secondary education continued with the adoption in 1929 of the law on agricultural and domestic education, the extension in 1934 of the duration of the gymnasium from 3 years to 4 years, delimitation between the lower course (gymnasium) and upper course (high school), changing the analytical study curriculums and the specializations in theoretical high school education, the adoption, in 1936, of laws on the organization and operation of commercial and, respectively, industrial secondary education, vocational schools and trade schools. Also in the category of secondary schools were normal schools such as pedagogical seminars, commerce schools, schools for industrial education, schools for agricultural education and military schools, the latter being under the direct guidance of the Ministry of War [40].

The legislation for secondary education, although encouraging gender equality, remained divided on specializations dedicated to boys and girls. For boys were special high schools, *seminars*, *annual schools*, *commerce*, *industrial*, *economic schools*, *trade schools*, *lower agricultural schools*, *viticulture schools*, vocational school type. The following types of schools were reserved for girls: *civil schools*, *normal schools*, *high schools*, *vocational schools* and *higher commerce schools*[*].

[*]In 1919 there were 15 types of secondary and vocational schools, regulated by gender: 10 schools destined for boys and 5 types of schools destined for girls, after 1935 the number of secondary

Starting with 1937, the educational system is organized differently in *high schools*, *gymnasiums*, *normal schools*, *commerce schools*, *industrial high schools* or *housekeeping schools*. The emancipation of women through secondary education still did not have support in Romanian society, there were rarely firm positions related to this issue, there were still limits, manifested even among cultural elites. After the first years of reforms, results were also felt regarding the increase in the number of girls in high school [41].

At the level of national coordination, 15 geographical regions were established, each represented by a regional revisorate-inspectorate. (cf. Enciclopedia României, 1938).

The most important reforming aspect was the standardization of instruction, until 1928 girls could enroll in university only after tutoring in private and taking the baccalaureate at a boys' high school. After 1928, the study curriculums have the same content both in boys' high schools and in secondary schools. The disciplines that emphasize the national character of the state are studied: Romanian language and literature, history and geography of the country, elements of law and legislation, followed by disciplines from the area of socio-human and exact sciences; differences are maintained only in schools with practical disciplines. The tests of the baccalaureate exam are common, the emancipation is observed at the level of consequences.

In the interwar period, primary and secondary education was organized on the basis of five laws, all elaborated in the mandate of the liberal minister C. Angelescu: *1924 - the law of primary education*, *1925 - the law of private education*, *1928 - the law of secondary education*, *1936 - the law of industrial education* and *the law of commercial education*.

2. **Analytical curriculums for secondary education. Principles and rules** (*Ministry of Instruction, Cults and Arts, Secondary Education Directorate, 1935)*

The analytical curriculum for secondary education appeared in the Official Gazette, number 191, part I, on August 21, 1934 and part II in number 353, on March 4, 1935. The curriculum was printed at the state

schools increased by another 20 types of secondary schools, the number of secondary education institutions increases: 121 high schools for girls, 75 mixed gymnasiums, 54 gymnasiums for boys, 22 gymnasiums for girls, 24 normal schools for boys, 41 normal schools for girls, 31 elementary commerce schools for boys, 47 elementary commerce schools for girls, 13 commerce schools evening course, 6 superior commerce schools for boys, 51 superior commerce schools for girls, 17 vocational schools for girls grades I, II, 69 elementary trade schools for boys, 38 elementary trade schools for girls, 94 elementary trade schools for girls (...)(Source: *Enciclopedia României, 1938*).

printing presses, respectively at the Central Printing House and was made available to schools for secondary education, gymnasiums and high schools for boys and girls [31].

Following the analysis of the text of the curriculum, it can be said that its vision was of modern conception, based on elements of European pedagogy and principles that support a moral, instructive educational system, open to innovation, and even open to modern concepts of interdisciplinarity and transdisciplinarity. It did not encourage the mechanical learning, the useless memorization of the contents, it did not allow the fatigue of the students through excessive homework.

The new principles of secondary education are presented in the introduction of the curriculum, where, from the very beginning, it is emphasized that «the role of secondary schools is not to accumulate knowledge without measure, many becoming unnecessary burdens or opportunities for tedious pretensions». According to the new curriculum, the school was meant to prepare young people for the country, with a solid general culture, able to ensure their livelihood and contribute to the progress of the Romanian state. It was established that education and knowledge were in the service of the national specific, this had to ensure the understanding of the conditions of the present and to project the future of the nation. The curriculum also set out a clear direction for training that would interfere with the applicative part, as it was based on the premise that «education cannot be separated from instruction» [5]. The curriculum provided for each class an hour of moral education, compulsory, it gave more importance to the activity of the class master and it insisted on the application of modern pedagogy methods. It is recommended to treat any subject starting from examples from everyday life, from examples of the lives of important people in Romanian history, from Faraday's pedagogy, Milescu's perseverance, Pasteur's humanity, the love for the country of Stephen the Great and the gratitude of D'Alembert [4].

The curriculum indicates the main chapters, which are compulsory, while the contents remain at the choice of the teacher and "will be adapted according to the nature and number of students, according to the region of the school. The general principles in compiling the analytical curriculum and setting the general rules were the attributes of the legislator, the treatment of the content and the education were the attributes of the teacher.

Principles of the analytical curriculum for secondary education, 1935: *The principle of quantitative and qualitative selection of contents for each object of study*. The quantitative principle was set as a relationship between *time* and *object of study*, with the recommendation to avoid

overloading students, but with an emphasis on a thorough assimilation of knowledge. The principle of quality started from the following criterion: the objectsof study, in their diversity, should be in the secondary education curriculum only insofar as they could contribute to the development of the spiritual and physical skills of the student, in the formation of a harmonious personality, open to social life [38].

The principle of balance between the human and the real part was applied according to the desire to develop the general culture of the students and only at the end of the secondary education cycle, respectively in the eighth grade, when the aim was to direct students towards *letters* or *sciences*.

The principle of practical applications was meant to complete the education of students by creating connections between knowledge and its' applications in everyday life [36].

The principle of adaptability to the age and comprehension of students. This principle proposed a constant evolution on study cycles of the understanding of some notions, from simple to complex.

The principle of respecting students' working time sought to remedy the shortcoming created by overworking students through a large quantity of homework, so in compiling the timetable, principals had to consider, first of all, pedagogical considerations, the distribution of teachers' classes to be balanced, as well as the composition of the timetable by objects of study [21].

The principle of correlative connections between objects made possible the transfer of knowledge between related objects, the consequence should have been a coordination of a «big picture»-type learning, what today we call interdisciplinary and transdisciplinary learning. The coordination of this knowledge was recommended to be done in a convergent way, through clarifications and completions of some common basic notions.

The principle of curriculum balance. In order to implement this principle, the middle way was followed, the curriculum not being analytical down to the smallest detail, but with compulsory titles, it was aimed that, in the end, the curriculum be uniform, indicating a minimum of compulsory knowledge, for each class, for each object, this curriculum being also called the *minimum curriculum*. In the introduction of the curriculum it is mentioned that the teacher is left with all the freedom regarding the division of the subject, analytically, by lessons and by classes. It was recommended to eliminate rigidity and teacher authority and to create a horizon open to students, collaborative spirit, based on mutual respect and trust.

General rules for the implementation of the secondary education curriculum:

According to the principles listed above, we continue with the *presentation of the general rules*, which the teacher had to implement for the analytical plan developed:

The division of the study material by classes, according to the conditions in which he carried out his activity, *the recapitulation* at the beginning of the school year, the refreshment of the study material and possibly the elimination of some gaps, taking into account the means and resources offered by the school, the region and its social and cultural life. After the *teaching-learning* stage, at the end of the school year it was necessary to ensure the recapitulation time, which was not presented as an exercise of memory, but as a moment of synthesis and application of the learned things [24].

The coordination of the pedagogical activity was achieved through methodical conferences at the beginning of the school year, in order to coordinate the analytical plans drawn up for different objects of study. Other conferences took place during the year and at the end of the school year, These conferences served to control how the analytical plans were fulfilled, to see what impact the application of the principles of object selection and distribution had; also within the conferences, the framing of each object in secondary education was ensured, and, according to the principle of correlation, to produce effects in reality, «the objects cannot remain isolated from each other», the legislator stated.

The integration of the student's education in the life of the Romanian nation was another norm, according to which all objects had to pursue the goal of a national education.

Activating the student, motivating him, removing him from the role of a simple listener and placing him in common work activities, according to school time. The curriculum emphasizes the following: «the method that gives the student everything ready, as a drug that must only be swallowed, neglects and leads over time to the atrophy of intellectual and spiritual faculties, whose development and strengthening is the true purpose of the school» [21].

Teaching methods had to be adapted to the educational requirements of activating students, education balanced between theory and practice, based on the collaboration of students, teachers, under the consistent coordination of the teacher and with attention to each child. The teacher watched the inclinations and qualities of the students, stimulating the individuality of each one by developing the different skills and faculties of the children. It is also stated that, «in the service of the school we put the

power of memorization of the child, which is, especially during childhood, unusually large». Therefore, neither the interwar nor the contemporary school excludes the exercise of memorization, but they propose a rational use of it in the service of knowledge, especially since in the composition of competence, besides the development of skills and the formation of attitudes, knowledge remains, being that which creates understanding and depth.

The division of labor and the work community involved other rules for students. According to these norms, *work communities* were organized for various objects of study, in which students participated voluntarily and worked under the guidance of teachers, completing or deepening the knowledge acquired during the study hours [23].

The working community of teachers. This community became active in the elaboration of the analytical plan, in the coordination and control of the analytical plans by objects, within them, the principal, organized the conferences that regulated the pedagogical activities, the teachers participated voluntarily in this working community, and the conferences were organized for the teaching staff of the school, but also with the participation of teachers from other localities, sometimes with parents; all meetings were aimed at clarifying and finding solutions to school problems. The *work communities of teachers who teach in the same class* or related subjects were also encouraged, those who had common interests, the teachers were encouraged to attend eachother's classes, to observe the progress of the teaching-learning process, comparisons were made, pedagogical methods were improved, and it was recommend «that especially class masters should often attend the classes of their pupils».

The use of intuitive means in active education through interdisciplinary lessons was possible through organized visits to factories, the organization of historical excursions or practical studies.

Regional education on history, traditions, customs, culture, by collecting objects of regional interest, setting up school museums, researching monographic works, «without turning education into a show» [16].

Students' homework and observance of the principles listed at the beginning of the introduction: the study object is taught entirely in class, homework was significantly reduced, the work technique for each object was learned in the class, the technique of using work tools, preparing texts, and for homework such themes were considered that were useful to students. These homeworks were not intended to obtain a quarterly grade, they served as a synthesis of the subject at the end of the chapter.

Moral education. The law of secondary education had supplemented

by one hour the curriculum of each object with the discipline of *moral education*, a discipline that was to be a major concern for a high school student. Moral education, in the end, was intended to be «the result of all the activities of high school teachers». The methodological suggestions proposed *work communities* and *scout groups* as framework activities for students.

Organization of classroom libraries. For this rule, it was expressly recommended that books of all kinds, not only literature books, be purchased in a balanced way in the school library; the school library was to contain books appropriate for the age of each child with representations on scientific, geographical, economic issues. It was asked imperatively of the members of the teaching staff to implement the principles set out in the curriculum, each teacher was encouraged to present his opinions, their ideas and methods were to be promoted. It was also recommended to the school committees to continue their endowment work with the means necessary for the functioning of the schools, to stand close to the teaching staff in all the actions proposed by them [9].

In the Romanian educational space, secondary education underwent various paradigm shifts, after 1919, having as main responsibility the formation of a nation with a deep general culture, formed for university education and prepared for raising the level of education throughout the country. According to the pedagogical currents of the time, secondary education was presented as an intellectual school, but with lower than expected performance, which led to the introduction of exams at the end of each school year and the baccalaureate exam in 1925, hoping to increase the quality of education and, consequently, to have very well prepared graduates. The impact produced by these changes led to the increase of philosophical education, starting with 1926, in the idea of training students in the spirit of conceptions about the world and life, as a result of finding that young people were disoriented, professionally. This type of education, focused on theorizing, developed to the detriment of realist education, reaching in the first half of the twentieth century the conclusion that in Romania were trained too many clerks and too few «people with a trade». Only after the great economic crisis of 1931 the high school acquires practical orientation, and from 1934 it returns to the old form of high school, as a school of general culture, a school for the selection of intellectual elites [17, 25].

Normal schools are constantly evolving in number, immediately after the war, in line with democratic ideas and socio-political needs that required an educated citizen, able to manage the two consequences of electoral and agricultural reforms, the vote and private property [45, 46].

The *normal school*, in general, participated intensely in the increase of the educational level, especially in the rural environment, particularly in the conditions in which the number of teachers and the number of normal schools increase, so that in the interwar period the number of normal schools had reached 111, approximately two schools in each county, each school doubled the number of classes, the number of years of study increases from six years to seven years, by the law of 1924 and from seven years to eight years in 1931 [42, 43, 44].

In 1931, the Ministry of Education found that normal schools had too many graduates, jobs were few and the only viable solution was to reduce normal schools to 27 boys' schools, one of which had a lower course in Năsăud, and another superior course, in Gherla, and 22 normal girls' schools, three of which are special for *kindergarten* education. Decreasing the number of normal schools was not the best decision, given that the curricula of these schools have developed under the impetus of several ideologies, proposing various educational models, absolutely necessary in the historical context created by the Great Union, for example: the *ideology of work*, supported by Simion Mehedinți, and the *ideology of active school*, according to Foerster's pedagogy (*L'éthique et la pédagogie morale* by Fr. W. Foerster) or *moral pedagogy*, to an important rank, influenced by *individualistic psychological pedagogy*. Individualism focused on the formation of the individual and starts from the fundamental premise that the human individual is of paramount importance in society. The society being made up of educated individuals, it had all the chances to become an educated society.

Bibliography:

1. Alexandrescu I., Bulei I., Mamina I., Scurtu I. (2000). Enciclopedia de Istorie a României, București, Editura Meronia.
2. Antologia legilor învăţământului din România. (2004). Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei, Bucureşti.
3. Antonescu G. (1930). Pedagogia generală, București.
4. «Apostolul» (1939). Revista didactică şi literară pentru învățământul primar, Piatra Neamt.
5. Avadanei M. (1939). «Şcoala Primară de Aplicaţie «Ioan Dragan»», în Anuarul Un sfert de veac de activitate a Şcolii Normale de Băieţi «Gh. Asachi» din Piatra-Neamţ, Tipografia «Gh. Asachi», Piatra-Neamţ.
6. Barsanescu S. (1976). Unitatea pedagogiei ca știință, Bucuresti: E.D.P.
7. Bordeianu M., Vladcovschi P. (1979). Învățământul românesc în

date, Iași, Editura Junimea.
8. «Buletin Asociația Generală a Profesorilor Secundari din România. Un moment din lupta noastră». (1937). Bucureşti.
9. Bunescu G., Albu G., Stan E., Stanciu F., Stănescu U. (1991). Cătălina, Legile învățământului din România. 1864-1978.
10. Colecția ziarelor «Reformatorul», «Telegraful», «Biruinţa», «Corespondenţa provincial», etc. (din Piatra-Neamţ), «Romanu» (din Roman).
11. Cristea, Gabriela C. (2001). Reforma învățământului. O perspectivă istorică (1864-1944), București, Editura Didactică și Pedagogică.
12. Dicționar biografic de istorie a României. (2008). București, Editura Meronia.
13. Dicționarul Ortografic, Ortoepic și Morfologic al Limbii Române. (2005). Ediția a II-a revizuită și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic.
14. Dimitriu C. (1935). Acum zece ani, în Școala Comercială de Băieți din Piatra N. La douăzeci de ani, Imprimeria județului Neamț.
15. Din viața liceului în anul 1914-1915 în «Anuarul Liceului Petru Rareș 1914-1915». (1915). Piatra-Neamț.
16. Dobrescu V. (1939). «Şcoala şi problemele ei de astăzi», în Anuarul Un sfert de veac de activitate a Şcolii Normale de Băieţi «Gh. Asachi» din Piatra-Neamţ, Tipografia «Gh. Asachi», Piatra-Neamţ.
17. Enescu C. (1962). Gheorghe Asachi – organizatorul școlilor naționale din Moldova, București.
18. Georgescu T., Bâldescu E. (1971). Ctitori de școală românească (secolul al XIX-lea), București, Editura Didactică și Pedagogică.
19. Ghibănescu Gh. (1898). Calitățile didactice ale învățătorului, în «Revista Societății Corpului Didactic din jud Neamțu». No.3 (3-4).
20. Gusti D. (coord.) (1938). Enciclopedia României, vol I, Editura Imprimeria Națională. București.
21. Hogea D. (1936). Din trecutul orașului Piatra Neamț. Amintiri de Dimitrie Hogea, fost primar al orașului Piatra Neamț, Piatra-Neamț, Institutul de Arte Grafice «Record».
22. Idem. (1942). Pedagogia si didactica pentru scolile normale. Ed. a VI-a, Craiova. Editura Scrisul Romanesc.
23. Iordănescu M. (1948). Evoluția ideilor despre educație și învățământ în gândirea scriitorilor români din cele mai vechi timpuri până la înfăptuirea statului național unitar. București, Editura Eminescu.
24. Iorga N. (1928).Istoria învățământului românesc, București, Editura Casa Școalelor.

25. Iorga N. (1981). Istoria românilor prin călători, I-IV, Bucureşti, Ed. Eminescu.

26. Isar N., Gudin C. (2004). Din istoria politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile parlamentare (1864-1899). Editura Universității din București.

27. Mehedinți S. (1918). Pentru Eforiile Comunale. Discurs rostit în ședința Camerei de la 11 iulie 1918, de d-l S. Mehedinți, ministrul instrucțiunii și al cultelor, în Școala Poporului. Patru cuvântări pentru eforiile școlare, școlile pregătitoare și seminariile normale. București, Editura Convorbiri literare.

28. Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor. (1904). Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decisiuni și dispoziţiuni generale ale acestui departament, de la ianuarie 1901- iulie 1904, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri. București, Imprimeria Statului.

29. «Monitorul Oficial». (1918 – 1948).

30. Mrejeriu L. (1940). Priviri generale asupra școalei primare între 1899-1939, în înlănțuirea vremurilor. Cercetări, amintiri și impresii cu privire la învățământul primar, Piatra-Neamț.

31. Nastasă L., (Kovács). (2007). «Suveranii» universităţilor româneşti. Mecanismul de selecţie şi promovarea elitei intelectuale I Profesorii facultăţilor de filosofie şi litere 1864-1948. Cluj-Napoca, Editura Lines.

32. Orghidan E. (1994). Spiru C. Haret, reformator al învățământului românesc, București, Editura Media Publishing.

33. Pavelescu F. (2018). Învățământul din România în perioada 1919-2017. București, Academia Română, Institutul Național de Cercetări Economice.

34. Popescu I., (Teiuşan) (1963). Contribuţii la studiul legislaţiei şcolare româneşti, Legea instrucţiei publice din 1864. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

35. Preda E., Dieconu D. (2012). Identitate Nemțeană, volum colectiv al profesorilor de istorie din județul Neamț, Piatra-Neamt. Editura Universitară București/ Editura Cetatea Doamnei.

36. Programa analitică pentru învățământul secundar (gimnazii și licee de băieți și fete), (1935). Ministerul Instrucțiunii al Cultelor și al Artelor, Direcția învățământului secundar, publicat în Monitorul Oficial, Imprimeria Centrală, București.

37. «Propășirea». Revista Societății Corpului Didactic din județul Neamț.

38. S.J.A.N. (1914). Fond *Liceul «Petru Rareș»*, dosar 1.

39. S.J.A.N. Fond *Primăria Piatra Neamţ,* dosar 4/189
40. S.J.A.N. (1939). Fond *Şcoala Normală de Învăţători «Gh. Asachi» Piatra-Neamţ*, dosar 144
41. Schifirneţ C. (2008). *Dr. Constantin Angelescu: idei novatoare şi acţiuni de dezvoltare a învăţământului,* Buzău, Editura Editgraph, 2008
42. Stanciu I., Gh. (1995). Scoala si doctrinele pedagogice in secolul XX, Bucuresti:E.D.P.
43. URL: http://www.insse.ro/cms/
44. URL: http://enciclopediaromaniei.ro/
45. URL: http://academia.edu.ro
46. http://www.tribunainvatamantului.ro

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Ольга Волос
кандидат історичних наук, доцент
Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
olga_volos_14_06@ukr.net

Миколаївщина є рідним краєм для представників багатьох національностей, які в різні періоди історії оселилися на теренах Степового Побужжя. В результаті колонізаторської політики Російської імперії в XIX столітті та національної програми, що здійснювалася партійними та державними органами Радянського Союзу протягом XX століття, південна Україна сьогодні є поліетнічним середовищем у якому життєдіяльність людей міняє його для досягнення особистих і соціальних цілей. Люди змінюються в середовищі та безпосередньо самим середовищем.

Погоджуючись із думкою дослідниці Т. Коваль слід зазначити основні характеристики поліетнічного середовища: багатонаціональний і нестабільний склад населення; взаємодію представників різних національностей; взаємний вплив культур представників усіх національностей [1, с. 32-33].

А отже, професійна діяльність педагогічних працівників в умовах полікультурного регіону має свою особливість, пов'язану зі специфічними характеристиками етнічного різноманіття. Педагог, який працює в поліетнічному середовищі повинен володіти загальнокультурною компетентністю для якої притаманна наявність таких компетенцій, як толерантність і повага до

представників інших культур (розуміння відмінностей між представниками різних культур, мов і релігій, шанобливе ставлення до чужих традицій тощо), адже саме вони формують уміння працювати в команді, колективі, де потрібно приймати спільні рішення тощо. Відповідно, складником загальнокультурної компетентності вчителя є полікультурна вихованість, а полікультурне виховання, відповідно, є умовою формування загальнокультурної компетентності. Лише педагогічні працівники, в яких сформована загальнокультурна компетентність здатні здійснити полікультурне виховання учнівської молоді, що розглядається науковцями як «процес цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу й людей у ньому і супроводжується сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ» [2, с. 14–15].

З огляду на це, слід зауважити, що для збагачення змісту практичної діяльності педагогічних кадрів навчальних закладів із означеної проблеми, у наш час важливу роль відіграє мережа інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Із метою ґрунтовнішого ознайомлення слухачів курсів із особливостями місцевого краю, вивчення побуту і життя різних етнічних спільнот, до змісту програм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Миколаївському обласному інституті післядипломної освіти включена історико-краєзнавча тематика інтерактивних лекцій і практичних занять.

Якісна визначеність краєзнавчої освіти, зокрема завдань підготовки вчителя у цьому напрямі, сутність, організація, функціонування, тенденції розвитку залишаються актуальними і потребує побудови стратегії її розвитку та управління.

Система краєзнавчої педагогічної освіти у Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти здатна забезпечувати краєзнавчу підготовку і розвиток компетентних якостей, необхідних педагогу для організації та здійснення навчальної та позаурочної краєзнавчої роботи в освітньому закладі.

Краєзнавство розглядається як важливий напрям діяльності кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів МОІППО, і як унікальне суспільно-освітнє явище, в основі якого знаходиться процес пізнання та передачі знань про рідну

землю і життя на ній, що здійснюється від одного покоління до наступного, від педагога до учня.

Належну краєзнавчу підготовку педагогічних працівників забезпечує неперервний цикл професійно-орієнтованих краєзнавчих лекцій, практичних занять, майстер-класів, як на рівні організованого навчального процесу в інституті, так і відповідно до освітньо-кваліфікаційних потреб педагогів організація та проведення засідань суспільствознавчої студії, форумів, читань, проблемних семінарів, круглих столів, зустрічей, екскурсій за краєзнавчою тематикою у поза навчальний час.

Саме зміст історико-краєзнавчої освіти в інституті зорієнтований на створення освітньо-дослідної основи і емоційного сприйняття, які допомагають підтримувати та гармонізувати відчуття внутрішньої спорідненості людини й оточуючого світу. Під час курсової перепідготовки педагогів закладається основа не тільки засвоєння знань окремих галузевих наук, але й одержання умінь об'єднувати ці знання з метою формування цілісної картини оточуючого світу, розвитку регіонально-соціумної культури особисті. Краєзнавча освіта за рахунок цілісно-інтеграційного, міжпредметного та внутрішньо-предметного напрямів, допомагає сформувати якісно нові напрями регіональної освітньо-виховної діяльності педагогічних працівників.

На заняттях слухачі курсів оволодівають як традиційними так, і сучасними методами історико-краєзнавчих досліджень, а саме: порівняльно-історичним методом, який полягає у вивчені подій і фактів у тісному зв'язку з історичними обставинами, в яких вони виникли, і водночас у контексті змін, що відбувалися на різних історичних етапах; динамічним – сенс якого полягає у дослідженні структури краєзнавчого об'єкта в процесі зміни його станів, що відбувається в певний проміжок часу; статистичним методом, що полягає в дослідженні стану певного краєзнавчого об'єкта на певний час, у певному часовому вимірі; культурно-історичним, що передбачає дослідження проблем просторового переміщення культур; генетичним, за яким проводиться дослідження певної соціальної системи в її розвитку, у динаміці, починаючи від передумов появи об'єкта дослідження і до його зникнення; хронологічним за яким простір як основна структура домінанта регіональних досліджень; спостереженням, як прямою реєстрацією подій свідками. Та традиційними методами: опитування,

анкетного опитування, інтерв'ю, усної історії – фіксування оповідок, спогадів, переказів.

Перспективність і педагогічна доцільність запровадження технологій краєзнавчої підготовки педагогічних фахівців здійснюється за умови врахування потреб і інтересів педагогів області. В регіоні була реалізована навчальна програма з етнічної історії Миколаївщини «Етнонаціональна палітра Степової Еллади» (варіативний курс). Відповідно педагогічні працівники області, які викладали даний курс пройшли курси підвищення кваліфікації.

Краєзнавчий напрям діяльності науково-педагогічних працівників інституту має на меті формування у педагогів знань і уявлень про українське суспільство, рідний край, розкриття на належному рівні особливостей взаємодії людей у родині, в колективі, суспільстві, формування в них позитивного особистісного ставлення до цінностей і символів Української держави.

Найбільш ефективною формою проведення занять зі слухачами є заняття-екскурсії безпосередньо в музеї, які як форма краєзнавчої роботи дозволять закріпити знання. Саме в музеї слухачі мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можливо показати тільки в дійсності та у всій повноті розкривають чарівність рідного краю і велич України. Роль екскурсій у краєзнавчій роботі зі слухачами постійно зростає. Форми екскурсійних занять є різними, обов'язково враховується категорія педагогічних працівників. Так, для вчителів історії проводяться тематичні заняття-екскурсії, що знайомлять слухачів із новими археологічними відкриттями на теренах Миколаївської області (це розкопки на острові Березань, Ольвії та городищі «Дикий Сад»), оглядові історико-археологічні («Археологія автострад» польська виставка), а також присвячені історії козацтва на Миколаївщині, господарському розвитку степового краю в різні періоди, економічному, соціально-культурному розвитку Миколаєва. Для вчителів трудового навчання, окрім тематичного заняття-екскурсії «Промисли та ремесла рідного краю» проводяться майстер-класи, зустрічі з народними майстрами Миколаївської області. Підвищення ролі історико-краєзнавчого компоненту суспільствознавчої освіти зобов'язує педагога знати:

- маловідомі або недосліджені сторінки з історії краю;
- особливості національної ситуації в регіоні;
- найважливіші джерела, методи їх вивчення та використання в навчально-виховній роботі;

- актуальні проблеми сучасної історичної науки;
- проблеми вітчизняної та місцевої археології, етнографії, топоніміки та інше;
- сутність дослідницького методу та його використання у краєзнавстві;
- особливості учнівських досліджень із краєзнавчої тематики;
- зв'язок між науковим і шкільним краєзнавством;
- шляхи підвищення науковості шкільного краєзнавства і залучення учнів до творчої діяльності засобами краєзнавства.

Підвищення кваліфікації педагогів сприяє і наявність розвивального середовища в інституті. Це:

- бібліотечний фонд, аудіотека, відеотека, які допомагають у підвищенні методичної компетентності педагогів, ознайомленні з етнічною історією краю, а саме: культурою, мовою, звичаями та традиціями різних народів;
- художні та освітня галереї, де постійно діють різнопланові виставки за участі художників, народних майстрів, педагогічних працівників краю, що дозволяє педагогам познайомитися з важливими подіями в історії області, а також реалізувати ці знання у роботі з дітьми.

Історичне краєзнавство – один з елементів освіти та одна з найважливіших галузей шкільного краєзнавства. Воно є важливим засобом зв'язку школи з життям. Таким чином, можна стверджувати, що історико-краєзнавча підготовка педагогів є досить важливим, перспективним компонентом у формуванні сучасного всебічно освіченого фахівця. Під час курсів слухачі оволодівають практичними навичками роботи з основними джерелами краєзнавчих знань, що є ефективним педагогічним і методичним засобом виховання молодого покоління громадян.

Бібліографія:

1. Коваль Т. В. (2015). Формування готовності майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в поліетнічному середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 291 с.
2. Бойченко В. В. (2006). Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Херсон. 202 с. : табл.

ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Вікторія Звєкова
кандидат педагогічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
vikazvekova19@gmail.com

Ось уже двадцять років в українському суспільстві спостерігаються якісні зміни в соціально-економічному, культурно-історичному та національно-політичному житті. Проблеми формування етнічної толерантності та культури міжетнічного спілкування розглядаються в різних аспектах вченими: соціологічний аналіз взаємовідносин учнів з урахуванням їх національної приналежності (З. В. Сикевич, Р. Ф. Бенедикт, Е. Богардус, Р. Лінтон, П. К. Мертон та ін); етнопсихологія спілкування і міжособистісні стосунки учнів (С. К. Бондырева, Г. У. Солдатова, В. Ю. Хотинец, Н. Е. Кемпбелл, М. Мзс, Б. А. Фішер, С. Черрі, Дж. Емін та ін.).

Одним з актуальних завдань духовно-морального виховання людини є формування позитивної етнічної ідентичності, яка становить ядро етнічної самосвідомості і являє собою баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп [1]. Розвиток етнічної самосвідомості в онтогенезі проходить чотири етапи, що співвідносяться з основними періодами психічного розвитку і стадіями розвитку етнічної ідентичності [9].

Початковий етап припадає на дошкільний і молодший шкільний вік (5-10 років). Для нього характерні нечітке усвідомлення дітьми спільності з людьми своєї національності, невмотивований вибір своєї етнічної приналежності, слабкі етнічні знання. Другий етап розвитку етнічної самосвідомості охоплює підлітковий вік (11-15) і характеризується усвідомленим ставленням до свого етносу.

Підлітки починають проявляти інтерес до історії та культури свого та інших народів. Третій етап формування етнічної самосвідомості припадає на старший шкільний вік (16-17). У цей період зміцнюється усвідомлення своєї етнічної приналежності, визначається мотивація вибору своєї національності, формується етнічний світогляд. Четвертий етап, що охоплює юнацький (Студентський) вік (18-22), є найважливішим періодом у розвитку етнічної самосвідомості, його зміцнення.

У період навчання у вузі етнічна самосвідомість юнаків і дівчат розширює систему їх уявлень про світ, зміцнює їх місце в ньому. Етнічна самоідентифікація в цьому віці формується за принципом «ми» - «Вони» [1; 6; 7; 9]. У студентському віці є всі можливості проявити свої організаторські здібності, діловитість, підприємливість та інші корисні особистісні якості, пов'язані з взаєминами людей [4]. Саме тому необхідно формувати у сучасного студента як майбутнього професіонала толерантність, вміння орієнтації в складному, різноманітному, суперечливому світі [5].

До важливих факторів, що обумовлюють розвиток міжетнічної толерантності, слід віднести, по-перше, етнокультурну спрямованість освіти. По-друге, соціальну ситуацію регіональних міжетнічних відносин, яка також є одним з вирішальних факторів у процесі виховання студента, що визначає його ставлення з соціальним середовищем. По-третє, придбання людиною соціально значущих норм і правил поведінки. Вони створені в ході історичного розвитку і сприяють його гармонійному і рівномірному прогресу. По-четверте, прагнення людини до самосвідомості, розширення його кругозору, формування світоглядної позиції. Ці якості зміцнюють уявлення людини про саму себе, роблять їх більш позитивними і адекватними. Як зазначає Щеколдіна, «у розвитку розуміння особистістю навколишньої дійсності об'єктом глибокого розуміння стає людина, її внутрішній світ. Це викликає інтерес до себе і власного життя, якостям своєї особистості, потреба порівнювати себе з іншими. Толерантність особистості сприяє формуванню реального уявлення про себе і оточуючих» [9].

Психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування етнічної толерантності студентів:

1) в якості пріоритетного напрямку діяльності педагогічного колективу поліетнічного вузу необхідно визначити підвищення рівня етнокультурної компетентності студентів: від вивчення і зіставлення культурних цінностей сусідніх народів до взаєморозуміння та гармонізації міжетнічних взаємин;

2) у процесі формування змісту освіти особливу увагу слід приділяти таким общедидактическому принципом, як діалог культур, і враховувати при цьому: а) врахування особливостей поліетнічної освітньої середовища, позитивного досвіду соціальної та культурної взаємодії різних народів і конфесій; б) поєднання етнічного, загальноросійського і загальнолюдського компонентів; в) проведення регулярної діагностики рівня етнічної толерантності

серед студентів і використання відповідного поєднання психолого-педагогічних технік і технологій, напрямами

Процес формування етнічної толерантності реалізується в чотири етапи. Перший етап спрямований на ліквідацію негативних почуттів учнів по відношенню до інших етносів. Для цього доцільно використовувати в якості провідного засобу слово: розповідь викладача, бесіда, самостійне вивчення студентами додаткового матеріалу з подальшим обговоренням в групах, використанням методу порівняння, аналізу проблемних ситуацій, спільної оцінки ходу і результатів роботи. На другому етапі необхідна орієнтація студентів в етнічній ідентифікації, виховання шанобливого ставлення до всіх народів. Провідним засобом на даному етапі є загальнокультурний тренінг, що дозволяє студентам зрозуміти особливості іншої людини і самого себе, визначити характер переживань в конкретній ситуації, висвічуючи емоційні сторони проблеми, протистояти стереотипам сприйняття. На третьому етапі необхідно навчити студентів долати міжетнічні конфліктні ситуації.

Колективне творче співробітництво було обрано пріоритетним засобом на даному етапі. Участь у зборі матеріалу про культурні традиції народів, що проживають в Україні, дозволяє розширити знання учасників про свою національну культуру та культуру інших народів, сприяє набуттю позитивного досвіду міжнаціонального спілкування. На четвертому етапі необхідно вдосконалення оціночних суджень про діяльність різних етносів; способів поведінки. В якості домінуючого засобу виступає аналіз конкретних ситуацій, подій і явищ, орієнтований на вдосконалення вміння аналізувати і приймати адекватні рішення [6]. Таким чином, можна зробити наступні висновки.

1. На території України перед фахівцями стоїть питання не тільки про етнічну толерантність, а й про формування нормальної, недеформованої релігійної ідентичності. Нормальна релігійна ідентичність особистості, яка буде «мирно уживатися» з нормальною етнічною та громадянською ідентичністю, не витісняючи, а лише доповнюючи один одного, на наш погляд, це та мета, яку слід поставити як науковій спільноті, так і соціальним інститутам регіону. Зрозуміло, при повній підтримці офіційної влади [11].

2. Етнічна толерантність заснована на паритеті сторін, тобто сенс такої толерантності полягає у ставленні до «іншого» як до рівнодостійкого індивіда. Таким чином, міжетнічна толерантність

виключає патерналізм, коли одна з етнічних спільнот бажає протегувати інший.

3. Міжетнічна толерантність виражається в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору ненасильницькими способами, переважно методами роз'яснення і переконання.

4. Міжетнічна толерантність може ніколи не проявитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована.

5. Виховання міжетнічної толерантності нерозривно пов'язане з формуванням етнокультурної компетентності. Міжетнічна толерантність і етнокультурна компетентність являють собою двоєдину сутність. З одного боку, етнокультурна компетентність, заснована на знаннях про етнокультури і досвіді в області міжетнічних відносин і націлена на взаємне розуміння, передбачає толерантність між етноформами. З іншого боку, Етнічна толерантність, заснована на визнанні та прийнятті етнокультурного різноманіття, дає можливість зрозуміти інші народи, а також розширити рамки етнічного досвіду і знань.

6. Основні напрямки роботи з формування толерантного свідомості у студентів у полікультурному освітньому середовищі: – освіта, що включає залучення підростаючого покоління до етнічної, національної і світової культури, розвиток на цій основі планетарної свідомості, формування готовності і вміння жити в багатонаціональному середовищі» та виховання з урахуванням інтересів різних націй «взаємодії між людьми з різними традиціями, – орієнтація на діалог культур, – відмова на культурно-освітньої монополії щодо інших націй і народів, – адаптація людини до різних цінностей у ситуації існування безлічі різнорідних культур [3].

За результатами нашого теоретичного дослідження нами була підготовлена психокорекційна програма з метою оптимізації процесу формування міжетнічної толерантності. Вона включає в себе:

1) дискусію на тему «Всі ми родом з однієї землі»;

2) тренінгову програму «толерантність в поліетнічному середовищі».

Структура тренінгу толерантності, яка складається з трьох тематичних блоків:

1) поняття толерантності;

2) формування позитивного ставлення до себе і своєї групи;

3) розвиток толерантності по відношенню до «різноманітних інших» [8, с. 2].

Тренінг толерантності складається з трьох традиційних для будь-якого тренінгу частин:

1. Розминка-вправи, що сприяють активізації учасників групи, створенню невимушеної, доброзичливої атмосфери, настрою на роботу з темою толерантності.

2. Вправи з усіх блоків тренінгу, щоб учні отримали найбільш повне уявлення про його зміст в різноманітних формах-невеликих лекціях, проведенні мозкового штурму, групових дискусій, рольових ігор, психотехнічних вправ.

3. В ході рефлексії, проведеної після окремих вправ і в кінці заняття, учні обмінювалися своїми думками, враженнями про тренінг.

Психокорекційна програма спрямована на вирішення наступних завдань:

1. Формування і розвиток у студентів почуття прийняття представника іншого етносу.

2. Підвищення рівня сформованості етнічної толерантності серед студентів.

3. Підвищення рівня міжетнічної толерантності.

Бібліографія:

1. Борисов Р. В., Манафов М. Д. (2011). Особливості політичної толерантності студентської молоді в полікультурному соціумі. *Психологія освіти в полікультурному просторі.* Т. 3, № 15. С. 50-54

2. Гасанов З. Г. (2001). Проблеми виховання патріотизму, Дружби народів, віротерпимості. *Педагогіка.* № 4. С. 24-30.

3. Єгізар'янц А. А. (2005). Психолого-педагогічні умови формування етнонаціональної толерантності підлітків: дис. ... канд. психол. наука. К., 2005.

4. Мухіна В. С. (2011). Вікова психологія. Феноменологія розвитку: Підручник для студ. вищих навч. заклад. 13-е изд. М.: Академія. 656 с.

5. Піаже Ж. (2011). Логіка і психологія. Вибрані психологічні праці. Л.: Владос.

6. Снєжкова І.А. (1982). До проблеми вивчення етнічної самосвідомості у дітей та юнацтва. *Українська етнографія.* № 1. С. 80-88.

7. Солдатова Г. Практична психологія толерантності, або як зробити так, щоб зазвучали кращі струни людської душі? *Століття*

толерантності: научнопублицистический вісник. Вип. 6. URL: http://www/tolerance.ru/p-mag-last.shtml.

8. Солдатова Г., Шайгерова Л. (2015). Рефлексія множинності вибору в психології міжкультурних комунікацій. П*сихологічні дослідження* (Електронний журнал). Т. 8, № 40.

9. Шхахутова З.З., Рубілкіна Р. А. (2014). Формування етнічної толерантності в полікультурному просторі початкової школи. *Науково-методичний електронний журнал «Концепт».* 2014. №10 (жовтень). С. 141-145.

10. Щеколдіна С. Д. (2004). Тренінг толерантності. М.: Вісь-89. С. 57-58.

11. Borisov R.V., Akaeva N.Sh., Kazieva N.N. (2016). Islamic Russian North Caucasus modern challenges. *European Journal of Science and Theology*. Vol. 12, № 2. P. 165-175.

ЕТНОТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Надія Кічук
доктор педагогічних наук, професор
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
idgu_pedfakultet@ukr.net

Полікультурний акцент притаманний освітній політиці найрейтинговіших закладів вищої освіти; він є офіційним курсом Європейського Союзу.

Це зумовлено, зокрема, інтенсивністю глобалізацій них освітніх проєктів (на кшталт «Наш дім – наше селище – наш світ» (Австрія), «Музика культур» (Словенія), «Святкування міжнародного тижня» (Норвегія), «Творча робота у релігійному вимірі міжкультурної освіти» (Велика Британія) та ін).

Сучасні вчені (А. Джуринський, Г. Дмитрієв, Л. Колобова, В. Кремень, Ю. Ханнерз та ін.) здебільшого єдині у визнанні імператива толерантної педагогіки та осмислені полікультурного виховання не лише у ракурсі захисту національних меншин, а й по відношенню до основного етносу з метою «розвитку взаєморозуміння та взаємозбагачення всіх суб'єктів освітнього процесу».

У вище окресленій площині значного розширення у молодіжному середовищі набули діалогічні форми, зокрема, за

проблематикою «Вітаємо схожості та відмінності», «Що таке повага» та ін.

Науковою спільнотою визнано конструктивною дослідницьку позицію німецького педагога Ю. Ханнерза, який у контексті розгортання ідеї розвитку полікультурності в освіті вбачає такі сценарії: перший варіант заснований на рівноправному діалозі «між великими культурними центрами та периферією»; другий - передбачає копіювання всіма країнами певного способу життя; третій варіант репрезентує «насичення» локальних культур «продуктами» відповідної цивілізації, котрі й витісняють національні цінності; четвертий - припускає оволодіння «периферією» поодиноких форм, наприклад, західної цивілізації, при цьому уможливлюючи «власне прочитання змісту полікультурної освіти». Отож, ученим робиться висновок про безсумнівні переваги саме першого з означених «сценаріїв» розвитку полікультурної освіти, котрий набув ще назви «сценарій дозрівання».

Звісно, змістове наповнення поняття «полікультурна освіта» не може обмежуватися лише окресленим. Як зауважують дослідники порушеної проблематики, в контексті ціннісних пріоритетів, наприклад, американської моралі та реалій сьогодення, пов'язаних із скороченням форм офлайн-спілкування у молодіжному середовищі, нині відбувається активне просування метафори «миска салату» (Salad bowl) або, як різновид, «райдужна коаліція» (rainbow coalition), «чудова мозаїка» (gorgeous mosaic), тобто – толерантне відношення до відмінностей суб'єктів освітнього процесу через утвердження «Кодексу етики міжкультурного комунікатора» (К. Ситарам, Р. Когделл) та запровадження тренінгових технологій (на кшталт «Ступені навчання толерантності», розробленого американським Центром Симона Візениталя).

Слід зауважити на тому, що сучасні дослідники вважають конструктивною практику розв'язання конкретних педагогічних ситуацій, котрі вимагають розробки пропедевтичних засобів щодо вияву молоддю інтолерантності, а також доцільність вивчення етнічних стереотипів за допомогою проєктивних малюнків, запровадження інтерактивних форм опанування базового документа - Декларації принципів толерантності, з метою розвитку у вихованців соціальних навичок [1].

Варто підкреслити, що полікультурна освіта, навіть ураховуючи виняткове її значення та специфічні завдання, не може

розглядатися автономно від інших складників повноцінної освіти сучасної особистості, адже, дбаючи про ефективність вітчизняної освітньої сфери доцільно спромогтися, як образно зауважують деякі дослідники, «поставити чесний діагноз і братися за лікування» (2, с. 266). Учені, які досліджують саме такий контент (В. Андрущенко, С. Кліпко, Л. Кузнєцова, Н. Кушнаренко, В. Шейко та ін.) б'ють на сполох, аналізуючи статистику. Йдеться, по-перше, про визначену в результаті проведеного моніторингу роль освіти у вимірі «найщасливіша країна» (в Індексі людського розвитку (ІЛР), який складає ООН, констатується взаємозв'язок рівня освіти, гідного рівня добробуту, тривалості і здорового життя – Україна посідає 74 місце з 185 держав. Отже, актуалізується потреба у збільшенні інвестицій в людський капітал (2). По-друге, про неперевершене значення вищої школи в становленні «людини культури»; за даними щодо глобального рейтингу університетів світу QS World University Ranking, виокремлено лише один український ЗВО – Харківський університет імені В.Н. Каразіна, котрий посів 477 місце. А це засвідчує про низку конкурентоспроможності вітчизняної, зокрема, вищої освіти (2). Принагідно відмітимо, що існує думка (І.В. Мигович) відносно доречності враховувати у рейтингу університетів ще й результати SWOD – аналізу щодо частоти покликань на компоненти освітнього процесу у відповідному університеті за параметром інтернаціоналізації. Вважається, що сучасна успішна молода людина не в змозі обійтися (з-поміж іншого) і без багатомовної, культурної обізнаності та здатності до самовираження у полікультурному соціумі (3, с. 202-206).

Проведені нами дослідження підтвердили важливість у полікультурній освіті сучасного студентства повноцінно використовувати своєрідність колориту полікультурного регіону, де й відбувається його особистісно-професійне зростання. Так, принципово важливо спиратися на конкретику мозаїки багатонаціональної спільноти українського Подунав'я (Південної Бесарабії, Буджака), адже йдеться про особливу строкатість в етнічному плані та, водночас, про конструктивність таких форм, як-от: конкурси молодіжних поетичних студій «Веселка мов»; презентацію студентських проєктів з проблематики соціальної реклами та малюнків «Ми-разом»; виконання педагогічних есе за темою «Українське Подунав'я – нове обличчя Європи»; групові дискусії «Ми єдині, хоча й різні»; їх базою слід розцінювати аналітичні, стимулюючі, гіпотетичні, прогностичні, узагальнюючі питання (4, с. 525). При цьому педагогічно доцільно спрямовувати

інтерактивні майстерні на популяризацію новаторства (через підготовку «Тезаурусу з проблем міжкультурної взаємодії в регіоні); на інтеграцію форм здобуття полікультурної освіти (заочна, дистанційна, очна, мережева); на опанування стратегій адаптації, створення позитивного мікроклімату в студентській академгрупі (благодійні акції, челенджі, форуми, конкурси воркшопів, сторітеллінгів); на вироблення позитивно-активного ставлення до різноманітності культур у регіоні та світі (обізнаність у національно-культурних традиціях, етноконфесійних традиціях мешканців тощо)».

Важливо брати до уваги й існуючу наукову позицію відносно доречності враховувати у цьому плані існуючу нині тенденцію до «всеохопної глобалізації» (вислів І.Д. Беха); педагогічно вмотивованим визнано використання семантики кольору вишиванки, адже саме цей символ «не дозволяє особистості етнокультурно розчинитись у гущі чужих за природою уподобань» (5, с. 12-13).

Аналітична робота, що базувалась на науковому доробку як вітчизняних учених, так і дослідників зарубіжжя, переконує у важливості спиратися на науково-теоретичні та практико-орієнтовні висновки, котрі вироблені творчими педагогами щодо підвищення ефективності полікультурної освіти сучасної студентської молоді. Так, привертають посилену дослідницьку увагу ідеї емпатичної педагогіки (М. Хоффман), де домінантою розглядається «зріле співчуття», а також діалогічної педагогіки, котра розглядає діалог не у сенсі «заняття особистістю позиції», а у ракурсі взаємного позиціювання в просторі (М. Шерц). Цікавою, нам видається, й точка зору щодо осучасненого погляду на Декларацію принципів толерантності, що були прийняті ЮНЕСКО ще наприкінці XX століття: вже встановлено (зокрема, Т. Атрощенко) основні параметри, за якими варто осмисляти категорію «толерантність» (рівень толерантності, суб'єкти толерантності, предмет толерантності).

Отже, в успішній полікультурній освіті ключове значення посідає феномен толерантності. Якщо йдеться про суб'єкта толерантності, то варто виходити із висновків психологів відносно співвідношення понять «суб'єкт» та «особистість». А саме: лише певні властивості створюють структуру людини як суб'єкта конкретної діяльності; діяльність, за Б.Г. Ананьєвим, є формою існування суб'єкта (6, с. 240). Відтак, досягнення ефективної полікультурної освіченості особистості уможливлюється виключно

в активній її діяльності, спрямованій на утвердження «діалогу культур», де, зокрема студент набуває характеристик ще й суб'єкта спілкування, суб'єкта пізнання, суб'єкта власного життєвого шляху.

Перспективи подальших наукових розвідок лежать у площині визначення конструктивних педагогічних технологій стимулювання соціальної активності студентства у поліетнічному соціумі.

Бібліографія:

1. Воротняк Л.І. (2008). Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах *Вісник Житомирського державного університету* (Педагогічні науки). № 39. С. 105-109.

2. Кузнєцова Л. (2021). Конкурентно-спроможність України у сфері освіти *Вища школа.* № 4. С. 64 -69.

3. Гришина Ю. (2021). Знання, які змінюють світ: проблеми системи освіти в Україні та шляхи їх розв'язання К: ТОВ «Воронов Еджeнсі». 276 с.

4. Кічук Н. (2018). Збагачення міжкультурних традицій добросусідства країн Подунав'я – чинник європейської соціалізації молоді. *Історія і цивілізація Нижнього Дунаю: кол. монографія* / Ред. К. Кройтору, Л. Циганенко: Вид-во Істріус Музею Браїли «Кароль 1». Браїла, Ізмаїл, Кагул, Галац. С. 523-526.

5. Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки: зб. тез (2020). За заг. ред. Н. Богданець-Білоскаленко. К. 162 с.

6. Ананьєв Б.Г. (1967). Психологическая структура человека как субъекта. *Человек и общество .* Ленинград. Вип. 2. С. 235-249.

РОЛЬ АНГЛОМОВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА В КОНТЕКСТІ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ЄВРОРЕГІОНІ ПІВДЕННОЇ БЕСАРАБІЇ

Ольга Крюкова
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
kryukovaolga803@gmail.com

Прагнення України до інтеграції у світове та європейське співтовариство спричинило зростання ролі міжнародної співпраці в освітній галузі. Інтернаціоналізація вітчизняної освіти відкриває широкі можливості для українських студентів щодо їх академічної

мобільності. Необхідною складовою міжнародного співробітництва в галузі освіти є знання англійської мови. Науково-освітнє спілкування між різними країнами протягом останніх кількох десятиліть здійснюється за допомогою академічного письма. Участь у програмах міжнародного обміну та грантових проектах вимагає від студентів володіння англійською мовою в академічному письмі. Студент повинен вміти грамотно писати англійською мовою, формулювати свої думки чітко, логічно, послідовно та переконливо аргументувати їх. Писемне мовлення є показником високого рівня освіти та культури і стає провідною характеристикою конкурентоспроможного фахівця.

Метою цієї статті є розгляд значної ролі вивчення академічного письма для розширення навчального обміну студентами, викладачами, дослідниками та адміністраторами університетів як одного з ефективних засобів підвищення конкурентоспроможності національних систем освіти; визначити основні підходи до вивчення комунікації у письмовій формі.

Одне з провідних місць у рамках розширення міжнародної співпраці в єврорегіоні Нижній Дунай займає Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Цей державний навчальний заклад має широку мережу міжнародних контактів та надійну репутацію внутрішнього та зарубіжного науково - культурного закладу, є провідним центром освіти, науки та культури Українського Дунайського регіону. Прикордонний регіон Ізмаїльського університету відкриває можливості для продуктивної співпраці з навчальними закладами країн Дунайського басейну (Румунія, Болгарія, Молдова, Німеччина). Йдеться про суттєвий ресурс і збагачення транскордонного співробітництва, активізації мобільності молоді, стажування та обмін студентами, організація спільної громадської діяльності здобувачів вищої освіти і практична реалізація молодіжних ініціатив, що сприяють розвитку цінностей євроінтеграції. Ці активності реалізуються у межах двосторонніх угод про співробітництво з Ізмаїльським державним гуманітарним університетом (Україна) та Галацьким державним університетом «Нижній Дунай» (Румунія), Браїльським музеєм Кароля І (Румунія), Кагульським державним університетом імені Б.П. Хашдеу (Республіка Молдова), Комратським державним університетом (Республіка Молдова), університетом «Данубіус» (Румунія) тощо.

В умовах глобалізації освіти та збільшення міжнародної академічної мобільності, необхідно враховувати потреби студентів у набутті функціональних знань та навичок, що забезпечують

конкурентні переваги в академічному та професійному середовищі. Щоб усунути протиріччя між потребою в академічній мобільності та низьким рівнем володіння мовою, у навчальних закладах створюються різні курси мовної підготовки.

Так, на базі ІДГУ успішно реалізується проект "Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP". Його впроваджують Американські ради з міжнародної освіти спільно з Міністерством освіти і науки та за підтримки Посольства США в Україні. В рамках цього проекту було створено Центр академічного письма, який сприяє створенню культури академічної доброчесності та академічного письма, розвитку критичного мислення студентів, активізує соціокультурні та освітні ініціативи в ІДГУ.

З цієї точки зору, викладання писемного мовлення взагалі і академічного письма зокрема набуває особливої актуальності і є предметом наукових пошуків багатьох методистів. Фундаментальними дослідженнями у цій галузі варто назвати наукові доробки, що стосуються методики навчання письма англійською мовою взагалі, та ті, що конкретизують цілі, визначають етапи формування, подають систему вправ, характеризують засоби формування і контролю рівня сформованості іншомовної компетентності у письмі, яку зарубіжні науковці розглядають як здатність реалізовувати комунікацію в письмовій формі [1, 2]. Вітчизняні вчені уточнюють, що ця здатність ґрунтується на складній та динамічній взаємодії відповідних здібностей, знань та комунікативних умінь особистості [3,с. 4]. У контексті нашого дослідження науковий інтерес становлять роботи, які висвітлюють особливості підходів до навчання іншомовного писемного академічного мовлення, їх переваги та недоліки.

Сучасна методика навчання іноземних мов пропонує два основних підходи до розвитку умінь створювати письмовий текст. Традиційним у навчанні письма вважають підхід, орієнтований на продукт. Головний акцент прихильники даного підходу роблять на кінцевому продукті, що являє собою зв’язний текст, оформлений без граматичних, лексичних та стилістичних помилок, який є результатом аналізу, імітації та трансформації тексту зразка, запропонованого викладачем [4, с. 1142]. Популярність такого підходу пояснюється тим, що він спрямований на створення студентами продукту, тобто тексту, що є основним об’єктом контролю як під час іспитів, якими часто завершуються

різноманітні академічні курси спрямовані на навчання писемного мовлення, так і міжнародних екзаменів на зразок TOEFL, FCE, IELTS.

Однак, з іншого боку, суттєвою вадою цього підходу вважають саме акцент на кінцевому продукті, оскільки поза увагою залишається сам процес написання твору. Серед інших недоліків виділяють відсутність умов для розвитку творчого потенціалу студентів; невідповідність тексту-зразка їх реальним потребам та інтересам; зміщення акценту у бік відношення до письма як засобу тренування та контролю рівня сформованості іншомовних граматичних та лексичних навичок, аніж як засобу вираження власної думки.

Процесуальний підхід до навчання писемного мовлення зорієнтований на автора письмового твору та процес його створення. Основними характеристиками цього підходу є планування писемного висловлювання з урахуванням комунікативного наміру, зверненість до читача, перегляд та коригування змістової та мовної складових тексту для забезпечення бажаного результату [2]. Під час впровадження процесуального підходу студенти виконують завдання, які спрямовані на активізацію наявного життєвого досвіду. Це допомагає їм зосередитись на можливих аспектах змісту майбутнього письмового висловлювання. Інтерактивні форми та методи роботи вважаються найбільш ефективними для продукування ідей, які можна використати для розкриття теми письмової роботи. Після цього студенти переходять до обговорення доцільності сформульованих ідей та їх опрацювання. Наступним етапом є написання першого варіанту письмового твору, яке здійснюється індивідуально, парами або групами. Мета етапу взаємоаналізу полягає у критичному оцінюванні письмової роботи та передбачає обмін роботами та їх прочитання з подальшим розглядом переваг та недоліків. Така організація роботи над письмом сприяє запровадженню партнерських стосунків між студентами та розвитку розуміння того, що кожна письмова робота має свого читача, а отже, повинна бути зрозумілою йому [1, с. 326]. Після цього студенти працюють над удосконаленням своїх письмових висловлювань, враховуючи коментарі та побажання читачів. На етапі контролю письмова робота перевіряється та оцінюється. Ключовим критерієм оцінювання є зміст тексту, а не його мовне оформлення, хоча послідовники процесуального підходу вважають за потрібне виправляти граматичні та лексичні помилки. Відгук викладача має містити не лише коментар щодо недоліків письмової

роботи, а й аналіз її позитивних сторін, що має стимулювати студента до подальшого навчання.

Досліджуючи переваги процесуального підходу до навчання письма науковці підкреслюють, що саме цей підхід спрямований на розвиток продуктивних (за своїм спрямуванням і рівнем необхідних вмінь), вільних (за своєю сутністю), творчих (за своїм оригінальним характером), особистісних (за активною роллю автора і суб'єктивністю висловлених думок) видів письма [5]; формує компетентності не лише у письмі, але й інших видах мовленнєвої діяльності завдяки поєднання мовленнєвих навичок і вмінь; сприяння соціальній взаємодії студентів. Серед недоліків процесуального підходу більшість практиків називають його трудомісткість, адже він потребує значних витрат часу, які необхідні для написання письмового висловлювання студентами та відгуку викладача на нього.

Таким чином, враховуючи всі переваги та недоліки підходу, орієнтованого на продукт, та процесуального підходу до навчання написання англомовних академічних робіт видається доречним їх поєднання, оскільки перший – сприяє розвитку лінгвістичної компетентності студентів, без якої неможливо реалізувати комунікативний намір письмового повідомлення, в той час як інший – вчить всебічно розкривати тему через призму різноманітних ідей та аргументів, акцентуючи увагу на зміст повідомлення [6, с. 21].

Інтегрований підхід відповідає основним вимогам до формування іншомовної компетентності на письмі. На заняттях з іноземної мови, викладач повинен дати студентам всі необхідні пояснення стосовно формату тексту, який має бути написаний (структура, композиція, складові частини, засоби висловлювання думки, логічної та мовної зв'язності тексту); ознайомити студентів з різними прийомами продукування та логічного структурування ідей для створення письмових текстів; поєднувати груповий та індивідуальний режими роботи над письмовим твором; раціонально поєднувати елементи основних методичних підходів до навчання письма, що існують у методиці викладання іноземної мови [7]. Комплексний підхід навчає написанню іншомовних академічних текстів різного рівня складності та створює сприятливі умови для розвитку у студентів критичного мислення, їх творчих здібностей; сприяє їх самовираженню, а також самоствердженню в групі; активізує навчальний процес на уроці іноземної мови.

Отже, розглянувши переваги і недоліки сучасних методологічних підходів до навчання письму, ми дійшли висновку,

що комплексний підхід є найбільш результативним для формування академічної письмової компетентності, що є необхідною передумовою для розвитку академічної мобільності студентів.

Бібліографія:

1. Harmer J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson ESL. 350 p.
2. Hedge T. (2005). Writing. Oxford: Oxford University Press. 154 p.
3. Скляренко Н. К., Устименко О. М. (2013). Навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів іншомовного письма в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови.* № 3. С. 3-18.
4. Sakoda, N. The distinction between process based and product based approaches to teaching writing and its effects on classroom methodology. URL: http://harp.lib.hiroshima-u.ac.jp/hue/file/480/20140128154033/40th47.pdf
5. Мотрюк Н. (2014). Методичні концепції навчання іншомовного писемного мовлення. URL: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Philologia/5_184035.doc.htm
6. Карпенко Н. М., Смелянська В. В. (2019). Інтегрований підхід до формування компетентності в іншомовному академічному письмі студентів 1-го курсу мовних факультетів. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education».* №3(30). С. 18-22.
7. Тарнопольский О. В., Кожушко С. П. (2008). Методика навчання студентів письма англійською мовою. Вінниця: Нова книга. 288 с.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОГО ПОДУНАВ`Я

Кулинич Ганна
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
anna_kulinich@yahoo.com

Успішне формування особистості людини залежить від уміння адекватно оцінювати свої можливості та діяльність. Щоб успішно працювати в умовах, що постійно змінюються, недостатньо просто отримати знання та навички, які відповідають вимогам сучасного суспільства в даний конкретний момент. В даний час існує гостра

необхідність у безперервній освіті та самоосвіті. Тому сьогодні ми говоримо більше не про кваліфікованих, а грамотних фахівців, які готові, і що дуже важливо, здатні підтримувати свій професіоналізм із високою ефективністю, оперативно та адекватно, гнучко заповнюючи брак знань, у тому числі використовуючи можливості міжнародної освіти та контакти у міжкультурній взаємодії. Це настільки логічно, що процес навчання у сучасному виші будується на більш самостійній, близькій до дослідницької діяльності студента, основним напрямом якої стає розвиток цілого комплексу універсальних та професійних компетенцій. Неабияке значення надається розвитку у студента здатності швидко адаптуватися до змін в умовах навколишньої дійсності, в соціальному, психологічному, культурному та освітньому аспектах, вибудовуючи свої потреби відповідно до постійно оновлюваних вимог до конкурентоспроможних фахівців.

Поліетнічний склад Українського Подунав`я створює найкращі природні умови для розвитку толерантності, уваги до інших культур, сприяє відстутності бар`єрів у вивченні інших мов та культур. Міжкультурна адаптація стає ключем до успішності, оскільки дає широкі можливості для самопізнання, саморозвитку на додаток до підтримки психологічного здоров'я та емоційної стабільності у міжкультурній взаємодії. У той же час інформаційне поле, що не має культурних та географічних кордонів, є одночасно засобом розвитку та актуалізації міжкультурної адаптації, являючи собою глобальний динамічний канал обміну знаннями, досвідом, ідеями та стратегіями для вирішення різноманітних проблемних ситуацій у мультикультурній ідентичності.

У контексті сучасних проблем адаптації суб'єкта цікавими є ідеї Е. Фромма про типи орієнтації (продуктивної та деструктивної), що визначають характер діяльності у суспільстві. Тип орієнтації бере участь у регуляції та контролі адаптивної діяльності. Продуктивна орієнтація пов'язана з адекватною самореалізацією, при цьому враховуються інтереси та особливості інших людей. Людина, яка поважає і приймає себе, навчається продуктивної любові до інших, що позначається як спосіб життя. Деструктивна орієнтація перешкоджає природному самовираженню, відбувається експлуатація можливостей особистості, інші розглядаються як інструменти досягнення цілей, це «режим володіння»[1].

Термін «адаптація», вперше був введений в медицину і психологію в 1880-х роках професором Обером і відноситься до здатності живого організму адаптуватися до умов навколишнього

середовища, що змінюються. Ця здатність універсальна і притаманна всьому живому, оскільки функція самозбереження пов'язана з поступовим «звиканням», пристосовуваністю до нових умов існування. Рівень адаптації в найширшому сенсі може бути виражений в опорі: чим менше опір, тим вище рівень адаптивності і, відповідно, більша можливість продовжити життя в новій реальності і навпаки. Процес адаптації – це двосторонній рух. Людина може як «саморегулюватися» до певних обставин і нового середовища, а й істотно впливає на це оточення, адаптуючи його до своїх потреб [2]. Вміння аналізувати полікультурні соціальні умови, виділяти інформативні маркери насичення, прогнозувати наслідки конкретних дій, збільшує ймовірність конструктивної адаптації учня. Тут важливо формування конструктивних стилів особистості (пізнавального, емоційного, стилю спілкування та діяльності та, нарешті, способу життя) [3].

Варто зазначити, що концепція крос-культурної адаптації для східноєвропейської науки є відносно новою концепцією та нещодавно стала об'єктом досліджень. Міжкультурна адаптація описується як процес входження людини (або групи) в культурне середовище, за яким слідує послідовний розвиток та прийняття його цінностей, принципів, норм та поведінки. У період навчання міжкультурна та соціальна адаптація мають схожі атрибутивні риси та показники. Крос-культурна адаптація, зазвичай, розглядається з погляду складності, мінливості і обмежується лише здатністю до простого пристосування. Це відбувається одночасно: процес прийняття індивідом певної соціальної ролі, включаючи прийняття та інтерналізацію і цінностей, і навіть умов існування цієї ролі у суспільстві; відображення, зворотний зв'язок та прояв реакції людини на вплив зовнішніх факторів. З погляду гуманітарних концепцій це також складна система множинних взаємодій людини і навколишнього середовища; зв'язок та кореляція між новонабутою інформацією та попереднім досвідом навчання, освіти та життя (когнітивна концепція, теорія інформаційного поля); здатність людини до контакту та співробітництва для пошуку рішень проблем і труднощів, що виникають, а також для захисту від агресивного середовища (теорія інтеракціонізму).

Соціальна компетентність відображає ступінь конструктивності студента як суб'єкта взаємодії у полікультурній освітній системі вузу, забезпечуючи адекватність та ефективність адаптації, досягнення реальних цілей в особливому соціальному

контексті полікультурного середовища та забезпечення моделювання та реалізації оптимальної комунікації різних рівнів. Цей вид компетенції дає змогу студенту аналізувати проблемні ситуації взаємодії; знайти різні альтернативні рішення; обирати оптимальну стратегію поведінки, прогнозуючи результати своїх действий. У концепції Р. Ульріха представлено психологічний портрет соціальної та дієздатної особистості. У портреті є характеристики, завдяки яким людина отримує можливість: «...прийняти рішення, що стосується самої себе, та шукати розуміння своїх почуттів та вимог; забути неприємні почуття, що блокують, і власну невпевненість; представляти, найефективніше досягати цілей; правильно розуміти бажання, очікування та вимоги інших людей, враховувати їхні права; аналізувати область, що визначається соціальними структурами та інститутами, та аналізувати роль їхніх представників та включити це знання у свою власну поведінку; уявити, як, беручи до уваги конкретні обставини та час, поводитися, беручи до уваги інших людей, обмеження соціальних структур та свої власні вимоги; дати собі звіт про те, що в соціальній компетентності немає нічого спільного з агресією і що вона передбачає повагу до прав та обов'язків інших» [4, С. 148].

Низький рівень розвитку соціальної компетентності викликає зниження активності, страх соціальних контактів або агресії та девіантну поведінку. Вступаючи до міжособистісних контактів у системі полікультурного освітнього середовища вузу, студент стикається з низкою проблем: багатошаровість полікультурного середовища; невизначеність прогнозу реакцій оточуючих та результатів контакту. Високий рівень розвитку соціальної компетентності розширює рамки можливостей прояву ініціативи, креативності та адекватної ситуації адаптивності, подолання ризиків у ситуаціях взаємодії різної складності. У сучасній психології доведено, що соціальна компетентність включає здатності досягати раціонального компромісу між особистими цілями самопрезентації та самореалізації та цілями інших членів групи, що забезпечує успішну соціальну адаптацію і, зокрема, остаточний план, сприяє зміцненню культурної безпеки. У дослідженнях психологів показано, що в основі соціальної компетентності лежить досить високий рівень соціального інтелекту і водночас здатність конструктивно трансформувати людину та її діяльність у процесі взаємодії. З погляду конструктивного підходу людина не просто реагує на зовнішню реальність, а й проектує її відповідно до рівня соціальної компетентності. Сьогодні можна констатувати наявність

певного взаємозв'язку між соціальним інтелектом, соціальними здібностями та соціальною компетентністю.

Високий рівень розвитку соціальної компетентності та виявлена соціальна кмітливість сприяють адаптивності, дозволяють людині зберігати автономність та бути автентичною. Відповідно, серед функцій соціальної компетентності є адаптивні, наближуючі та інтегруючі функції. Аналіз психологічних проблем адаптації студентів до полікультурних умов у процесі професійного навчання показує, що вони корелюють зі ступенем сформованої соціальної компетентності. Культурні та соціальні метаморфози, що відбуваються в сучасній соціальній ситуації розвитку молоді, відображаються у змісті суспільного мислення, торкаються питань ідентичності, свідомості та життєвих планів. Успіх соціальної адаптації студента досягається за рахунок прояву соціальної компетентності у вирішенні завдань побудови ефективних відносин: «Я – оновлене суспільство». У психології виділяються такі основні компоненти соціальної компетентності: мотиваційна складова, що виявляється у прагненні набути статусу компетентного суб'єкта соціальних взаємодій, здатність до реалізації продуктивних моделей соціальної поведінки; установки на прийняття та засвоєння вимог сучасної полікультурної соціальної реальності; вміння прогнозувати ефективні формати взаємодії, що працюють на забезпечення культурної безпеки.

Сьогодні проблема соціальної компетентності знаходиться в центрі вивчення професійного та психологічного здоров'я студентів, їхньої успішної адаптації у полікультурному освітньому середовищі вишу та можливостей культурного розвитку безпеки. Соціальна компетентність студентів зумовлює їхню успішну адаптацію у сучасному вузі, можливість високих навчальних та професійних досягнень за рахунок реалізації на практиці взаємодії конструктивних стратегій соціальної поведінки та адекватних проявів у полікультурному соціальному контексті.

«Адаптивність» людини тією чи іншою мірою розуміється як поточний статус суб'єкта з точки зору, що дозволяє людині почувати себе впевнено та вільно у новому соціокультурному середовищі, брати активну (в ідеалі) внутрішньо мотивовану участь в основній діяльності, мати помірну чутливість до змін у різних сферах життя нового суспільства та навколишнього середовища, а також прагнути до інтелектуального саморозвитку та власного культурного збагачення. внутрішній світ у реальному міжкультурному взаємодії. При контакті з представниками різних культур проявляється складність, різноманітність та

неоднозначність явища міжкультурної адаптації у міжкультурній взаємодії, що зачіпає всі сфери та аспекти особистості загалом. Тут слід зазначити, що в даний час ситуація щодо попередньої стадії феномену адаптації в педагогічній науці є гіпотетичною і вимагає більш глибокого вивчення в теоретичній площині, а також більш істотної емпіричної та експериментальної перевірки на практиці, залишаючи вказане питання відкритим.

Бібліографія:

1. Фромм Э. (1998). Иметь или быть? / Киев: «Ника-Центр», «Вист-С».270с.
2. Стукаленко Н. (2012). Структурный анализ исследования проблем адаптации личности в новых социокультурных условиях. Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: *Материалы Международной научно-практической конференции 2012 г.* Пенза, Россия: Пензенский государственный педагогический университет. С. 144-150.
3. Адлер А. (2002). Очерки по индивидуальной психологии. Москва: Когито-Центр. 218 с.
4. Михайлова Т.М., Акименко Г.В. (2017). Адаптация студентов к условиям обучения в медицинском университете: психологические особенности и проблемы. *Инновационное развитие науки и образования. Монография*. Пенза, Издательство: «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.). С. 143-151.

РОЗВИТОК АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ (З УРАХУВАННЯМ ЛІНГВО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ БУДЖАЦЬКОГО РЕГІОНУ)

Світлана Слободяк
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
sslobodyak@gmail.com

Сучасний освітній процес у вищій школі ґрунтується на застосуванні інноваційних методик навчання та активному впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій. Активне впровадження цифрових технологій в навчальний процес вимагає перегляду традиційних педагогічних методологій. З огляду на значну кількість інформації, яка доступна студентам завдяки Інтернету, очевидно, що викладач уже не є єдиним джерелом знань.

Для підвищення якості освіти необхідно впровадження нових підходів до навчання, більш пристосованих до потреб сучасних студентів. Крім того, в умовах постійних економічних і соціальних змін дуже важливо навчити студентів вчитися самостійно, оновлювати свої знання протягом усього життя, постійно підвищувати свою кваліфікацію. У зв'язку з цим, перед викладачем постає важливе завдання вибору способів і форм організації освітньої діяльності, реалізація яких в конкретних умовах освітнього закладу дала б високий рівень якості підготовки студентів.

В цьому ракурсі особливу увагу педагогів в Україні та за кордоном привертає технологія «перевернутого навчання» (англ. Flipped learning), яка активно досліджується зараз в багатьох зарубіжних та вітчизняних дидактичних працях. «Перевернуте навчання» – це вид змішаного навчання, в рамках якого новий навчальний матеріал вивчається студентами самостійно, а на заняттях виконуються практичні завдання по темі, обговорюються і розбираються різні аспекти нової теми і складні питання. Звичні види навчальної діяльності в аудиторії та вдома міняються місцями. Саме вивчення нового матеріалу тепер відбувається вдома, а в аудиторії здійснюється перевірка розуміння вивченого матеріалу. Опрацювання нового матеріалу відбувається за допомогою навчальних відеоматеріалів, які студенти переглядають вдома до заняття. В аудиторії вже вивчений матеріал узагальнюється, систематизується та відпрацьовується на практиці. Таким чином, в аудиторії створюється динамічне навчальне середовище, де студент виступає не пасивним слухачем, а активним учасником навчального процесу.

Першими теоретиками методології «перевернутого навчання» вважаються американські шкільні вчителі хімії Дж. Бергман і А. Семс, які почали надавати своїм учням відеоконтент, за яким можна було вивчити новий навчальний матеріал. В сільській школі, де працювали Дж. Бергман і А. Семс, учні часто пропускали заняття. Щоб заощадити свій час і не проводити додаткових уроків з відсутніми, вчителі вирішили записувати свої уроки на відео. Таким чином, учні, які пропустили урок, могли подивитися відеозапис цього уроку вдома у зручний для них час. Згодом, відеоуроки стали переглядати і ті, хто був на занятті, особливо в період підготовки до іспитів. В результаті, Дж. Бергман і А. Семс констатували, що навчальні досягнення учнів значно покращилися [1, с. 5]. Успіх відеоуроків послужив імпульсом для подальшої розробки та

експериментальної апробації даної ідеї в плані пошуку шляхів оптимальної подачі навчального матеріалу.

Концепція «перевернутого навчання» є особливо актуальною зараз, в період пандемії, коли викладачам доводиться докладати багато зусиль для того, щоб забезпечити повноцінний навчальний процес в умовах постійної зміни формату навчання. Цей вид змішаного навчання дозволяє студентам не лише опанувати необхідний навчальний матеріал, але й навчитися працювати самостійно, критично мислити та творчо підходити до вирішення поставлених завдань. У процесі інтеграції «перевернутого навчання» в навчальний процес зазначаються й інші переваги цієї технології, наприклад:

- Більше часу для співпраці. «Перевернуте навчання» дозволяє студентам проводити більше часу у співпраці як із викладачем, так і один з одним: це не тільки чудовий формат навчання, але й корисний спосіб для розвитку навичок роботи в команді.
- Навчання у власному темпі. Студенти вільні вчитися так, як це їм підходить. І якщо вони хочуть повернутися і знову щось повторити, вони можуть це зробити.
- Мотивація приходити на заняття підготовленими. Після ознайомлення з новим матеріалом вдома студенти ефективніше працюють на заняттях, обговорюючи складні питання та вирішуючи проблемні завдання. Це чудовий спосіб залучити студентів до активного навчання та виховати у них почуття відповідальності.
- Відсутність через хворобу стає менш проблемною. Якщо студент пропускав урок, він пропускав щось важливе. Але з «перевернутим навчанням» відсутність не заважає йому ефективно вивчати матеріал самостійно.
- Зміст теми стає нескінченно багатшим. Раніше студенти мали доступ лише до того джерела інформації, що дав їм викладач на уроці. З «перевернутим навчанням» вони можуть отримати доступ до кількох джерел, а також можна направити їх до джерел від інших викладачів. Ця різноманітність лише посилює їхнє розуміння предмета [2].

Використання принципів «перевернутого навчання» на уроках англійської мови вважаємо особливо доцільним з наступних причин: а) ефективна подача навчального матеріалу; б) ефективне навчання мові; в) ефективне використання мови.

Ефективна подача навчального матеріалу. Пояснення нової теми за допомогою відео, подкастів, скрінкастів стає результативним педагогічним інструментом, який дозволяє цікаво транслювати нову інформацію та сприяє її кращому засвоєнню. Регулярне повторення такої практики дозволяє удосконалювати якість навчального матеріалу, а сам матеріал стає частиною нового отриманого знання, до якого студенти безсумнівно можуть і будуть звертатися згодом. Наприклад, при презентації викладачем нового лексичного матеріалу стає важливим для студентів не тільки запам'ятати значення слова, а й зрозуміти його місце в мовних конструкціях та можливість його використання у певному контексті. Таким чином, «перевернуте навчання» створює потребу використання англійської мови в якості ефективного інструменту подачі навчального матеріалу засобами сучасних інформаційних технологій та сприяє встановленню взаємодії між викладачем та студентами у процесі вивчення мови на цьому етапі навчання.

Ефективне навчання мові. Технологія «перевернутого навчання» не тільки дозволяє учням краще підготуватися до занять, але й підвищує ефективність освітнього процесу. Учні можуть обговорювати навчальний матеріал між собою ще до того, як розпочнеться його обговорення на занятті, та можуть заздалегідь підготувати питання до викладача. Така активність з боку студентів вельми корисна для них, оскільки дозволяє брати участь одночасно студентам з різними ресурсами навченості і розширює можливості їх міжособистісного спілкування. Поєднуючи технології «перевернутого навчання» та інформаційної підтримки, студенти можуть готувати презентації та проекти з англійської мови безпосередньо на форумах, що дозволяє кожній групі і кожному члену групи активно висувати свої власні пропозиції і просуватися в навчанні. Таким чином, створюється ефективне навчальне середовище поза аудиторією, де студенти також можуть підвищувати якість своєї англійської мови.

Ефективне використання мови. На думку Вдовіна В.В., «можливість правильно маніпулювати структурою мови є тільки частиною того, що є включено до вивчення мови» [3, с. 15], адже сутність мови не в її граматичних і структурних компонентах, а в тому, наскільки творчо вона освоюється й наскільки ефективно через неї можна транслювати інформацію. Відповідно до технології «перевернутого навчання» учасники не повинні запам'ятовувати, що треба сказати, але можуть описати в довільній формі свої думки і уявлення. Вони можуть природним і зрозумілим чином

транслювати свої судження англійською мовою з тим, щоб чітко донести їх до оточуючих і обговорити в ході взаємодії. Для студентів англійська мова не є більше чимось таким, що вони повинні вивчати і запам'ятовувати, але тим, чим вони можуть і повинні навчитися користуватися і через що можуть висловлювати свої думки. Таким чином, навчання за «перевернутою» технологією перетворює пасивних студентів на активних та здатних до співпраці учасників навчального процесу.

Розглянемо використання принципів «перевернутого навчання» у викладанні дисципліни вільного вибору «Комунікативний курс англійської мови» для студентів ОС «бакалавр». Метою курсу є формування у студентів іншомовної комунікативної компетенції необхідної для використання англійської мови як засобу спілкування у відповідних комунікативних ситуаціях. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні інтерактивні методи навчання, які базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу (дискусія, рольова гра, ситуаційний аналіз, презентація, мозковий штурм тощо). В умовах пандемії організація навчального процесу реалізується дистанційно з використанням сервісу Гуглміт (Google Meet) для проведення занять за розкладом онлайн та розміщенням навчальних матеріалів на платформі Мудл (Moodle), з якими студенти знайомляться до проведення заняття онлайн. Наприклад, при вивченні теми «Національна кухня» (National cuisine) студентам пропонується ознайомитися з традиційними стравами Бессарабської кухні та пройти тест онлайн на знання гастрономічних особливостей Бессарабії. Всі посилання на джерела інформації в Інтернеті розміщуються на платформі Мудл. При виконанні цього завдання вдома студентам потрібно не лише занотувати аутентичні назви традиційних українських, болгарських, молдавських та інших страв різноманітної Бессарабської кухні, але й підготувати опис їх основних інгредієнтів англійською мовою. На практичному занятті онлайн студентам пропонується робота в парах над лексичним матеріалом, з яким вони вже самостійно познайомилися вдома. Відпрацювання лексичного матеріалу відбувається у формі рольової гри. Для кожної пари студентів по черзі виводиться на екран зображення однієї національної страви Бессарабії. Один студент виконує роль жителя Великобританії, який задає питання стосовно цієї страви, а інший, виконуючи роль жителя Бессарабії, пояснює, з яких інгредієнтів ця страва готується, наприклад: *What's this? – It's kavarma, one of the*

most famous Bulgarian dishes. – What kind of dish is it? – It's mutton stewed slowly for a long period of time. – Do they use only sheep meat? – Mostly, but chicken meat is also popular. – Is this dish mild or spicy? – It depends on the region and the likings. Для подальшого розвитку спонтанного мовлення студентам можна запропонувати озвучити англійською мовою відео з Ютуба (YouTube), яке демонструє процес приготування традиційної Вілковської рибної юшки. В якості індивідуальних завдань студентам пропонується підготувати на наступне заняття презентацію про національні особливості Бессарабської кухні, а саме болгарську, гагаузьку, молдавську та інші кухні народів Бессарабії.

Таким чином, використання елементів «перевернутого навчання» в контексті дистанційної освіти є ефективним інноваційним інструментом для забезпечення якісного освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Особливо продуктивним є викладання англійської мови з використанням відповідних Інтернет ресурсів. Аналіз вивчення теми «Національна кухня» показав, що студенти не лише демонструють хороші знання англомовної лексики, з якою вони попередньо ознайомилися вдома, але й успішно розвивають навички спонтанного мовлення в заданій комунікативній ситуації на уроці. Окрім цього, розширення англомовного вокабуляру з урахуванням лінгво-культурних особливостей Бессарабського регіону сприяє розвитку у студентів не тільки мовного та мовленнєвого, але й соціокультурного та інтеркультурного компонентів іншомовної комунікативної компетенції, яка є важливою складовою у структурі комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів [4, с. 43].

Бібліографія:

1. Bergman J., Sams A. (2012). Flip your classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. 112 p. URL: https://www.rcboe.org/cms/lib/GA01903614/Centricity/Domain/15451/Flip_Your_Classroom.pdf

2. The advantages of a flipped classroom. URL: https://www.winjigo.com/the-advantages-of-a-flipped-classroom/

3. Вдовін В.В. (2007). Комунікативний підхід як оптимальний засіб вивчення іноземної мови у ВНЗ. С. 15-20. URL: http://vlp.com.ua/files/07_36.pdf

4. Галицька М. М. (2015). Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. С. 39-48.

URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10013/1/Halytska%20M%20%282%29.pdf

FORMING PRODUCTIVE COMMUNICATVE SKILLS AT ENGLISH LESSONS IN THE POLYETHNIC ENVIRONMENT

Лариса Ткаченко
викладач
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
l4.09.1962@gmail.com

The main aim of teaching the English language is forming students' communicative skills in speaking, listening, reading and writing, and making English the means of communication. Teaching English as means of communication is getting especially vital in conditions of polyethnic environment of Bessarabian region. Students should achieve sufficient level of communicative competence, which means that besides acquiring knowledge (grammar and phonetical rules, vocabulary material), they should also develop skills and abilities of using language forms for real communicative aims. Forming students' communicative skills is of great importance as «any cohesion of words in speaking according to the context is the creative work of the author, and that is why mastering ways of making foreign sentences out of the real communication context turns out to be of little efficiency» [7, p. 4].

Communication in foreign language should be like natural conversation in the speaker's own social environment, when the character of the speaking activity is motivated, there is a definite relationship between the speakers and the topic of the conversation answers their psychological peculiarities. Realization of such conditions in the process of learning foreign language provides a possibility of successful transferring foreign communicative skills and abilities, which are being formed, to the real conditions of their appliance.

«The aim of communication-oriented teaching is not only to provide students with practical skills of grammar and vocabulary of the studied language, but also to develop the students' understanding in what ways to employ these skills in speaking. Besides, students' abilities in speaking, listening, reading and writing are systematically developed with the help of different realistic kinds of practical tasks, which make possible to make use of the studied language» [2, p. 16].

The principle of the communicative approach in the process of teaching English demands the atmosphere of active participation and cooperation of the students. They learn to express their feelings, to state

their points of view, using their own experience. Students eagerly take part in the educational activity, which imitates real or realistic situations. English lessons become successful when students' attitude to language learning is not of a duty, but means of communication and even entertainment. They should be motivated and interested in the possibility to speak English substantively. Every lesson should contain activities which involve students working together to practise language patterns, to revise vocabulary. It enables them to gain maximum language practice all the time. The communication will be effective and fluent if students are encouraged to talk about themselves, to discuss their favourite topics or to share their experiences, and they respond to praise and encouragement. However, students are easily discouraged and lose interest if the tasks are too difficult, so the instructions given shouldn't be complex.

So, the methods of forming productive communicative skills at English lessons should be activity-bases and learner-centred. As it has been mentioned above, students should be actively involved in the learning process, the activities should emphasise problem solving and using language knowledge for effective oral and written communication. Students' abilities are developed with the help of tasks, which encourage their motivation to solve them and manage their own learning.

The assessments given to students are considered to be an essential and integral part of the learning process, when the speech and the language competences are checked by teachers. Concerning the speech competence, fluency and accuracy should be taken into consideration. «It is necessary to create authentic communicative situations with meaningful contexts for spontaneous speaking in English» [4, p. 28], for example, asking and answering questions; guessing (students guess some information by asking questions; role-playing (students act out an imaginary situation or a dialogue). Testing is a good way of checking the development of language competence. It can be an effective method of evaluation if it is practised on a regular basis.

The method of students' project work also provides practice in using the English language in real and realistic situations. It shortens the gap between language study and language use, moreover, this kind of work is always student-centred. It helps students to acquire a certain language experience, to feel the language, to make a creative personality. Project work gives teachers a chance to discover different abilities of students, it provides appropriate communicative activities for students with different language abilities and interests, it creates a friendly environment in which students learn how to work in team and independently and it becomes a real source of motivation. And the teacher's role is to support the motivation inspired by the project work. Project work allows students to use the foreign language more creatively, and, by dealing with «real»

subject matter, to increase their knowledge of the world, because project work involves students' personal interest. Students' involvement in making choices and decisions tends to increase their motivation and interest in learning foreign languages.

Project work enables and encourages students of different abilities to work cooperatively. Those who are relatively weak with regard to their formal linguistic achievements may be able to use their other talents, doing some non-linguistic tasks, such as designing booklets, posters, leaflets, taking photos, drawing charts, graphs, using cameras, collecting materials, etc. Students usually actively participate in this process, which is conducted through the medium of the English language and often gives confidence to less able students. It improves their attitude to language learning.

The contests of students' projects are regularly held by the department of the English Philology of Ismail State University of Humanities. For instance, one of the topics of such project work, held in 2021, was «Cultural Diversity of English-speaking Countries». It was aimed at studying the peculiarities of English-speaking countries and then presenting some interesting information and research work. The students were supposed to choose the English-speaking country, to select the sources of information and to specify the most interesting peculiarity to everyone, to gather the audio-visual material and, on the day of the contest, to present their project to the audience. The contest was held online and this fact added the challenge. The team of students from each group prepared video presentations in English, in which they acted as presenters, singers and even dancers, speaking about the geographical, historical, political and cultural peculiarities of England, Ireland, Scotland, Wales, the USA, Australia, India, Canada, New Zealand. They not only played the role of guides of the chosen country but acted as real experts presenting the example of successful cooperative work. The rest of the students were not passive listeners, they were to make notes of the most interesting facts and vocabulary used by the speakers. The jury made the conclusion that the projects had been presented successfully, all language competences necessary for future teachers and translators had been taken into account. Moreover, the jury suggested that these video presentations should be used by students while studying the course of «Country-study of the English-speaking countries».

Summing up the fulfilled project work teachers should discuss it with the group and find out if the students enjoyed the project, what they learned (new vocabulary, skills, interesting information), which activities they found more useful or enjoyable. In other words, teachers should decide, whether the project has been worth doing.

No doubt, project activity encourages students to participate in the roles of authors and creators, develops their world scope, forms the skills of independent and cooperative work, increases the level of communicative competence.

The experience shows that using communicative approach in teaching English, such communication-oriented textbooks edited by «Oxford University Press», «Longman», should be used. Doing communicative tasks, offered by the authors of above-mentioned publishing companies, students deal with real people and real problems, as the textbooks contain a lot of authentic material. It stimulates students to get interested and give real answers. Communicative tasks in these textbooks are very interesting and realistic, they are connected with different social, educational, cultural topics, issues or problems.

Communicative approach should be taken into account in different extracurricular events held in the English language. While preparing and presenting various contests, English parties, creative projects, students get a chance to participate and perform realistic communicative tasks, which enables them to acquire practical skills and abilities for the language they study.

Bibliography:

1. Brumfit Ch. J. (1990). Communicative methodology in Language Teaching.Cambridge: Cambridge University Press. 166 p.
2. Communicative methods and materials for teaching English language. (1998). Oxford: Oxford University Press. 48 p.
2. Harmer J. (2003). How to Teach English. *Longman*. 212 p.
3. Harmer J. (2009). The Practice of English Language Teaching. *Longman*. 448 p.
4. Littlewood W. (1991). Communicative Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press. 108 p.
5. Вєтохов О.М. (2006). Актуальні питання комунікативного навчання іноземних мов. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України*. №1.С.91-98.
6. Зайцева С. Е. (2016). Коммуникативность как главная черта современного урока иностранного языка. *Концепт*. Т. 15. С. 396–400.
7. Кузьмичова И.А. (1975). Психологический анализ развития иноязычной речи в ходе коммуникативного обучения. Автореф. дис. канд. псих. наук.
8. Сысоев П. В. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информациооно-коммуникативных Интернет-технологий: учеб.-метод. пособие. Ростов н/Д, М.: Феникс: Глосса-Пресс. 547 с.

Збірник наукових праць
українською, англійською, німецькою, болгарською та російською мовами

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції **«Буджацький фронтир у дзеркалі сучасної гуманітаристики»** (26 листопада 2021 р.). Збірник наукових праць. Ізмаїл, 2021. 210 с.

Упорядники: О.Є. Мартинчук

Верстка та дизайн: О.Є. Мартинчук

Матеріали доповідей подані в авторській редакції. Відповідальність за зміст, технічні помилки, грамотність, достовірність інформації та точність викладених фактів несе автор та науковий керівник (за наявності).

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія бере до публікації статті й тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Матеріали конференції розміщенні на офіційному сайті Ізмаїльського державного гуманітарного університету за адресою **http://idgu.edu.ua**.

Підписано до друку 23.12.2021. Формат 60х90/8.
УМ. друк. арк. 11,6. Тираж 100 прим. Зам. № 562

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Адреса: 68610, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Рєпіна, 12, каб. 208
Тел.: (04841) 4-82-42
E-mail nauka_idgu@ukr.net